

ÇİVRİL İLÇESİNDE HALK HEKİMLİĞİ

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Halkbilimi Bilim Dalı

Küpra TUTAR

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Metin TÜRKTAŞ

Ekim 2021

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Küpra TUTAR

ÖN SÖZ

Kültürü meydana getiren maddi ve manevi unsurlarının içinde toplumun kendine has tutumu, davranışları, gelenekleri ve görenekleri, örf ve adetleri yer almaktadır. Bir ulus ulus yapan değerlerin başında kültür yer alır ve diğer toplumlardan ayırarak kendi benliğini ortaya çıkarır. Her birey içinde yaşamış olduğu kültürün öğelerini sahip çıkarak uygulamaya devam eder ve böylece kültürün devamlılığı sağlanır. Gelecek kuşaklara aktardığımız maddi ve manevi unsurlar kültürel mirası oluşturur. Kültürel miras ürünlerinin korunmasını, üretilmesini ve aktarılmasını amaçlayan Birleşmiş Milletler ve UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi kabul etmiştir. Somut olmayan kültürel miras alanlarından “doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar” başlığı altındaki konularından biri de halk hekimliğidir.

Halk hekimliğine ait uygulamalar, yöntem ve teknikler kültürün bir parçasını meydana getirir. Bu çalışmada kültürün bir parçası olan halk hekimliği, halk baytarlığı ve bitki koruma, unutulmaya yüz tutmuş uygulamalar ve teknikler derlenip, kayıt altına alınmaya çalışıldı. Çalışmamız Denizli ili Çivril ilçesindeki mahalleler olarak sınırlandırıldı.

Altı bölümden oluşan tezin giriş kısmında çalışmanın amacı, konusu, kapsamı, yöntemi ve sınırları belirtildi; çalışma alanı ile ilgili genel bilgilere yer verildi. Birinci bölümde halk, hastalık, halk hekimliği kavramları hakkında genel bilgilere, halk hekimliğinin tarihi, Türklerde ve Anadolu’da halk hekimliği; halk baytarlığı ve bitkileri koruma yöntemleri hakkında bilgilere yer verildi. İkinci bölümde insan hastalıklarının neler olduğu ve hastalıkların tedavilerinde uygulanan yöntem ve teknikler açıklandı. Üçüncü bölümde hayvan hastalıkları tespit edildi ve hastalıkların tedavi yöntemleri, teknikleri açıklandı. Dördüncü bölümde bitki hastalıkları ve bunların koruma yöntemlerine yer verildi. Beşinci bölümde hastalıkların ırvasa, parpılama, bitkisel, hayvansal, madensel ve şifalı sular yoluyla tedavi edilmesinin örnekleriyle birlikte açıklandı. Altıncı bölümde yörede tespit edilen halk hekimliği sağaltma merkezlerinden ocaklar ve adak yerlerinde uygulanan tedavi yöntemlerine yer verildi. Tezin sonuç kısmında ele alınan konular hakkında genel bir değerlendirme yapılarak sonuç ortaya koyuldu. Sonuç kısmının ardından derlemede sorulan sorulara, kaynak kişiler tablosuna, kaynakçaya; ekler kısmında sahada çekilen kaynak kişilerin, türbelerin, ocakların ve bitkilerin fotoğraflarına yer verildi.

Çalışmamızın fikir aşamasından bugüne kadar yol gösteren, bilgi birikimini, tecrübelerini ve yardımlarını esirgemeyen değerli tez danışmanım ve hocam Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Metin TÜRKTAŞ'a, hem lisans hem de yüksek lisans eğitimi aşamasında ve tez çalışmaları boyunca bilgi birikimleriyle, yardımlarıyla ve önerileriyle her daim bana yol gösteren kıymetli hocalarım Prof. Dr. Mustafa ARSLAN ve Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Saha çalışmaları sırasında yardımlarını esirgemeyen, hoşgörülle, misafirperverlikle evlerini açan ve bilgilerini paylaşan Çivril halkına, ulaşımda destek olan Çivril Belediyesi çalışanlarına, saha çalışmasında fikirleriyle yön veren değerli hocalarıma, yaşamımın her aşamasında olduğu gibi yüksek lisans tezimde de yanımda olan maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen babam Mesut TUTAR ve annem Cennet TUTAR'a, bu süreç boyunca yanımda olan ablama, abilerime ve dostlarıma en içten duygularıyla teşekkür ediyorum.

Küpra TUTAR

Denizli / 2021

ÖZET

ÇİVRİL İLÇESİNDE HALK HEKİMLİĞİ

TUTAR, Küpra

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Metin TÜRKTAŞ

Ekim 2021, xiii+ 175 sayfa

Bu çalışma, Denizli ili Çivril ilçesinin mahallelerinde insan, hayvan ve bitkilerdeki hastalıklar ve bu hastalıkların sağaltılması için kullanılan geleneksel yöntem, teknik ve inanmaların izahı üzerinedir.

Altı bölümden oluşan tezin giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, kapsamı, yöntemi ve araştırma alanı hakkında bilgiler verilmiştir. Tezin birinci bölümünde halk hekimliği kavramı, halk hekimliğinin tarihi, Türklerde ve Anadolu'da halk hekimliği, halk baytarlığı; bitkileri koruma yöntemlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde Çivril halk hekimliğinde insan hastalıkları alfabetik sırayla sınıflandırılmış ve sınıflandırılan hastalıkların hem sözlü hem de yazılı kaynak tanımlarına yer verilmiş, hastalıkların tedavi yöntemleri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde Çivril'deki hayvan hastalıkları alfabetik sırayla sınıflandırılmış ve kullanılan tedavi yöntemlerine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde Çivril'de bitki hastalıkları, tedavileri ve yöntemleri belirtilmiştir. Beşinci bölümde halk hekimliğinde uygulanan tedavi pratikleri ve sağaltma yöntemleri örneklerle birlikte açıklanmıştır. Altıncı bölümde yörede tespit edilen sağaltma merkezlerinden ocaklar ve adak yerlerinde uygulanan tedavi yöntemlerine yer verilmiştir.

Tezin sonunda sonuç, derleme soruları, kaynak kişiler, kaynakça, alan çalışması sırasında çekilen fotoğrafların yer aldığı ekler kısmı verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çivril, halk hekimliği, halk baytarlığı, bitki hastalıkları, tedavi, tedavi yöntemleri, tedavi merkezleri

ABSTRACT**FOLK MEDICINE IN ÇİVRİL TOWN**

TUTAR, Küpra

Master Thesis

Turkish Language and Literature Department

Folklore Programme

Adviser of Thesis: Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Metin TÜRKTAS

October 2021, xiii+ 175 Pages

This study is on the explanation of the diseases in humans, animals and plants and the traditional methods, techniques and beliefs used for the treatment of these diseases in the neighborhoods of Denizli province Çivril district.

In the introduction part of the thesis, which consists of six chapters, information about the subject, purpose, scope, method and research area of the research is given. In the first part of the thesis, the concept of folk medicine, the history of folk medicine, folk medicine in Turks and Anatolia, folk veterinary; plant protection methods. In the second part of the thesis, human diseases in Civril folk medicine are classified in alphabetical order and both oral and written source definitions of the classified diseases are given, and the treatment methods of the diseases are explained. In the third part, the animal diseases in Civril are classified in alphabetical order and the treatment methods used are given. In the fourth part, plant diseases, treatments and methods in Çivril are stated. In the fifth part, treatment practices and treatment methods applied in folk medicine are explained with examples. In the sixth part, the treatment methods applied in the hearths and votive places, which are among the healing centers in the region, are given.

At the end of the thesis, the study was concluded by giving the conclusion, compilation questions, source persons, bibliography, and appendices containing the photographs taken during the fieldwork.

Keywords: Çivril, folk medicine, folk veterinarian, plant diseases, treatment, treatment methods, treatment centers

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLOLAR DİZİNİ	xii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu	1
Araştırmanın Amacı	1
Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıklar	1
Araştırmanın Yöntemi.....	1
Araştırma Alanı ile İlgili Bilgiler	2
Araştırma Alanının Nüfusu ve Ekonomisi	10
Araştırma Alanının Kültürel Yapısı	13

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Halk Hekimliği	17
1.1.1. Halk Hekimliği Kavramına Genel Bir Bakış	17
1.1.2. Halk Hekimliğinin Tarihçesi.....	20
1.1.3. Türklerde Halk Hekimliği	24
1.1.4. Anadolu’da Halk Hekimliği	31
1.2. Hayvanlara Yönelik Sağaltmalar	32
1.3. Bitkilere Yönelik Sağaltmalar	35

İKİNCİ BÖLÜM

ÇİVRİL’DE İNSANLARA YÖNELİK HALK HEKİMLİĞİ

2.1. Beyin ve Omurilikle İlgili Hastalıklar	38
2.1.1. Bel Fıtığı ve Bel Ağrısı	38
2.1.2. Boyun Fıtığı	39
2.1.3. Felç / İnme.....	40

2.2. Cilt Hastalıkları.....	40
2.2.1. Alerji	40
2.2.2. Çıban	40
2.2.3. Egzama	41
2.2.4. Köstebek.....	41
2.2.5. Mantar	42
2.2.6. Pamukçuk.....	43
2.2.7. Saçkıran.....	43
2.2.8. Sedef.....	44
2.2.9. Siğil	44
2.2.10. Sivilce / Akne.....	45
2.2.11. Temre	46
2.2.12. Topuk Dikeni	47
2.2.13. Uyuz	47
2.2.14. Yanıklar.....	47
2.2.15. Yaralar.....	48
2.3. Çeşitli Ağrılar.....	50
2.3.1. Baş Ağrısı.....	50
2.3.2. Diş Ağrısı	50
2.3.3. Karın Ağrısı.....	51
2.3.4. Kulak Ağrısı	52
2.3.5. Yel Girmesi	53
2.4. Göz Hastalıkları.....	53
2.4.1. Arpacık (İt Dirseği).....	53
2.4.2. Göz Ağrısı	54
2.4.3. Göz Seğirmesi	54
2.5. İç Hastalıkları.....	55
2.5.1. Bağırsak Hastalıkları.....	55
2.5.2. Böbrek Hastalıkları	59
2.5.3. Dalak Büyümesi	60
2.5.4. Guatr.....	61
2.5.5. Kalp ve Damar Hastalıkları.....	61
2.5.6. Karaciğer Hastalıkları	63
2.5.7. Mide Hastalıkları.....	64
2.5.8. Sıtma	67

2.5.9. Şeker Hastalığı	67
2.6. Kanserler.....	68
2.7. Nazar Değmesi.....	69
2.8. Ortopedik Hastalıklar.....	72
2.8.1. Kırık- Çıkık	72
2.8.2. Burkulma- Ezik- İncinme.....	73
2.8.3. Romatizma	74
2.9. Solunum Yolu Hastalıkları.....	75
2.9.1. Astım.....	75
2.9.2. Bademcik İltihabı/ Şişmesi	75
2.9.3. Bronşit.....	76
2.9.4. Kabakulak	76
2.9.5. Nezle/Grip/Üşütme/Soğuk algınlığı.....	76
2.9.6. Öksürük.....	77
2.9.7.Zatürre	78
2.9.8. Sinüzit	79
2.10. Zehirlenmeler.....	79
2.10.1. Haşere Sokmalarına Bağlı Zehirlenmeler	79
2.10.2. Gıda Zehirlenmeleri	81
2.11. Diğerleri.....	82
2.11.1. Ateş	82
2.11.2. Bitlenme	82
2.11.3. Göbek Düşmesi	83
2.11.3. Kansızlık	84
2.11.4. Kireçlenme	84
2.11.5. Kuduz	85
2.11.6. Uykusuzluk	85
2.11.7. Prostat.....	86
2.11.8. Şişmanlık.....	87
2.11.9. Zayıflık.....	87
2.11.10. Yılançık Hastalığı (İlancık).....	88
2.12. Salgın Hastalıklar.....	88
2.12.1. Sıtma	89
2.12.2. Veba	89
2.12.3. Çiçek Hastalığı.....	89

2.12.4. Kolera.....	90
2.12.5. Domuz Gribi	90
2.12.6. Kuş Gribi.....	91
2.12.7. Covid 19	91
2.13. Anne- Çocuk Hastalıkları.....	92
2.13.1. Aydaş Çocuk	92
2.13.2. Gebelik Sonlandırma.....	92
2.13.3. Kırkbasması	93
2.13.4. Kısırlık	94
2.13.5. Sünnet.....	95
2.13.6. Yürüyemeyen Çocuk / Konuşamayan Çocuk / Köstek Açma	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİVRİL'DE HAYVANLARA YÖNELİK HALK HEKİMLİĞİ

3.1. Arpalama Hastalığı.....	96
3.2. At Hastalığı (Ruam)	96
3.3. Ateş.....	97
3.4. Bit/Pire/Kene.....	97
3.5. Çelirme (Enterotoksemi)	98
3.6. Çiçek Hastalığı.....	99
3.7. Hamurlama (Rumen Asidozu).....	99
3.8. İshal (Diarrhea).....	100
3.9. Göz Hastalıkları.....	100
3.10. Gebelik.....	101
3.11. Kısırlaştırma.....	101
3.12. Keçi Ciğer Ağrısı.....	102
3.13. Kelebek Hastalığı.....	102
3.14. Kırık ve Çıkık.....	103
3.15. Kırkma.....	104
3.16. Kuduz.....	104
3.17. Mantar.....	105
3.18. Meme İltihabı (Mastitis).....	105
3.19. Mide Gazı.....	106
3.20. Nallama.....	106
3.21. Nazar.....	107

3.22. Sarılık	107
3.23. Siğil	107
3.24. Sinek Hastalığı (Miyaz)	108
3.26. Uyuz	109
3.27. Yaralar	110
3.28. Zehirlenmeler	110

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇİVRİL'DE BİTKİLERE YÖNELİK HALK HEKİMLİĞİ VE ZARARLILARLA MÜCADELE

4.1. Yaprak Bükenler	112
4.2. Bakla Zınnı	112
4.3. Patates Böceği	112
4.4. Süne (Scutelleridae: Hemiptera)	113
4.5. Kiraz Sineği	113
4.6. Yaprakbiti	114
4.7. Külleme	114
4.8. Salkım Güvesi	114
4.9. Göktaş (Göztaş / Bakır Sülfat)	115
4.10. Diğer Önlemler	115

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇİVRİL HALK HEKİMLİĞİNDE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

5.1. İrvasa Yoluyla Yapılan Sağaltmalar	117
5.2. Parpılama Yoluyla Yapılan Sağaltmalar	117
5.3. Dinsel- Büyüsel Yolla Yapılan Sağaltmalar	119
5.4. Bitki Kökenli Em'lerle Yapılan Sağaltmalar	121
5.5. Hayvan Kökenli Em'lerle Yapılan Sağaltmalar	122
6.6. Maden Kökenli Em'lerle Yapılan Sağaltmalar	123
6.7. Şifalı Sular	124

ALTINCI BÖLÜM

ÇİVRİL HALK HEKİMLİĞİNDE TEDAVİ MERKEZLERİ

6.1. Ocaklar.....	126
6.1.1. Ağrı Ocağı.....	128
6.1.2. Bel Çekme Ocağı	129
6.1.3. Egzama Ocağı	129
6.1.4. Gelincik Ocağı	129
6.1.5. Göbek Düşüklüğü Ocağı	129
6.1.6. Kaşıntı Ocağı.....	130
6.1.7. Kırk- Çıkıkçı- İncinme Ocağı	130
6.1.8. Nazar Ocağı.....	132
6.1.9. Sarılık Ocağı.....	133
6.1.10. Siğil Ocağı.....	134
6.1.11. Temre Ocağı.....	134
6.1.12. Topalan Ocağı	135
6.1.13. Yel Ocağı	136
6.1.14. Yılcık Ocağı (İlancık).....	136
6.2. Türbeler ve Adak Yerleri.....	136
6.2.1. Ali Yaren Dede	139
6.2.2. Beyce Sultan Türbesi	139
6.2.3. Cebeli Dede.....	140
6.2.4. Dedeköy Cami Türbesi	140
6.2.5. Ece Sultan Türbesi	140
6.2.6. Habib-i Acem Türbesi.....	141
6.2.7. Hıdır Baba	141
6.2.8. Işıklı Aşağı Cami Türbesi	141
6.2.9. İbrahim Dede.....	142
6.2.10. İğdir Dedeli Mescidi Türbesi	142
7.2.11. Kara Dede.....	142
6.2.12. Sarı Buba.....	142
6.2.13. Şeyh Cüneydi Bağdadi Makamı Temsil Eden Kişinin Türbesi	142

SONUÇ	144
DERLEME SORULARI	148
KAYNAKÇA	154
A. SÖZLÜ KAYNAKLAR (KAYNAK KİŞİLER LİSTESİ).....	154
B. YAZILI KAYNAKLAR	158
EKLER	168

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: 1927- 2019 Yılları Arasında Nüfus Sayıları.....	11
Tablo 2: 2016-2018 yılları arası Çivril ilçesindeki hayvan türlerinin istatistikleri.....	13

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bk.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DLT	Divan-ı Lügati't-Türk
K.	Kaynak
km.	Kilometre
m.	Metre
MÖ	Milattan Önce
S.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
Vs.	Vesaire
YY.	Yüzyıl

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Tezimizin konusu modern tıbbın gelişmediği dönemlerde uygulanan geleneksel tedavi yöntemleri, sağaltım merkezleri, tedavide kullanılan araç ve gereçleri; geçmişten günümüze kadar geçirdiği değişimler incelenerek günümüzde ne derece kullanıldığını ortaya çıkarılmasıdır. Halk hekimliğinin yanı sıra hayvan ve bitki hastalıkları, hastalıklarının sağaltımları da araştırma konusunun içine alınmıştır.

Araştırmanın Amacı

Tezimizin amacı Denizli ili Çivril ilçesi halk hekimliği uygulamaları, uygulamalarının ne gibi yöntem ve tekniklerle yürütüldüğü, yöntemlerin kimler tarafından uygulandığı ve bu uygulanan yöntemlere inanmalarının tespit edilip sözlü kültürden kayıt altına alınarak ve derlenerek incelenmesidir. Bu uygulamaların yeni nesillere aktarılması, unutulmaması ve kültürel mirasa da katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıklar

Araştırmamız, Ege Bölgesi'nde bulunan Denizli ili Çivril ilçesi olarak sınırlandırılmıştır. Rakımı 832 m. yüz ölçümü 1499 km²'dir. İlçenin nüfusu 60,721'dir. İlçenin yetmiş altı tane mahallesi bulunmaktadır. İlçede 1 devlet hastanesi, 10 sağlık ocağı, 23 sağlık evi ve 1 verem savaş dispanseri bulunmaktadır. Halk hekimliği verilerinin oluşması için Çivril'de halk hekimliği konusunda kaynak taraması yapılmış ve daha sonra araştırma çerçevesinde sahada görüşme formunda yer alan sorular sorulmuştur. Sorulan sorular gözlem ve ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Hayvan ve bitki hastalıkları, sağaltım yöntemleri derleme kapsamı içerisine dâhil edilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, sahada kullanılacak derleme yöntemleri tespit edilmiştir ve yazılı kaynaklara dayandırılarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda gözlem, görüşme ve çok sayıda kaynak kişiden mülakat yöntemi ile Çivril yöresinde halk hekimliği inanmaları ve uygulamaları hakkında alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Görüşme öncesinde kaynak kişilere sorulacak sorular hazırlanmış ve sorular, kaynak kişileri sıkmadan sohbet havasında sorulmuştur. Derleme esnasında ses kayıt cihazı ve fotoğraf makinesi

teknik malzeme hazır bulundurularak, konuşmalar ve görüntüler doğru şekilde kayıt altına alınmıştır.

Araştırma Alanı ile İlgili Bilgiler

Çivril'in Coğrafi Konumu

Çivril, Yukarı Menderes Havzası'nın sınırları içerisinde yer almaktadır. Çivril'in kuzeyinde Sivaslı; kuzeydoğusunda Sandıklı; kuzeybatısında Karahallı; güneydoğusunda Dinar; güneyinde Dazkırı ve Evciler; güneybatısında Bekilli, Çal ve Baklan ilçeleri yer almaktadır. Çivril'in Dünya haritasındaki yeri, 38°- 12' kuzey enlemi ile 29°-48' doğu boylamı üzerindedir.

Çivril'in Coğrafi ve Fiziksel Özellikleri

Yüzey Şekilleri

Çivril İlçesi aynı adı taşıyan Çivril Ovası'nın kuzeyinde kurulmuştur. Çivril ve Çivril ovası, güneybatı ve güneydoğu kısımları hariç dağlar ve tepeler ile çevrilidir. İlçenin arazisi %54,7'si ovalık, %29,1'i dağlık, %16,2'si de dalgalı araziden oluşur. İlçenin deniz seviyesinden ortalama yükseltisi 900 metre, ilçe merkezinin ise 832 metredir. Işıklı kasabasından çıkan Büyük Menderes Nehri, Dinar ve Akdağ'dan çıkan pek çok kaynağın suları ile birleşerek 72 km². lik bir alana sahip olan Işıklı gölünü beslemektedir (Türktaş, 2017: 22).

Çivril, etrafı dağlarla çevrili alüviyal bir çöküntünün üzerinde bulunmaktadır. Bu ovanın kuzeyinde Bulkaz dağları (1990 metre), kuzey batısında Kocayaka dağları (1259 metre), güney doğusunda ise Bozdağ'ı (1350 metre) vardır. Kuzey doğusunda yer alan Akdağ ise (2446 metre) ilçenin en yüksek Ege Bölgesinin ise ikinci yüksek dağı özelliğindedir (<http://www.civril.bel.tr/3/240/civril/tarihcesi>). İlçe merkezinin kuzeyinde; Uşak karayolunun batısında takribi yükseltisi 1000 ile 1500 metre arasında farklılık gösteren Hacıömer Tepesi, Kocataş Tepesi, batısında Dumdumcukurt Tepesi, kuzeydoğusunda Kabak Tepesi, batıda Topraklık Tepesi, Tırtıllı Tepesi, güneybatıda Orta Erenler Tepesi ve Erenler Tepesi ilçenin diğer yükseltilerini oluşturur. Çivril, çevresindeki dağlık araziler ve çöküntü ovasının yer aldığı bir horst-graben sistemi içerisinde yer alır. Graben özelliğindeki ova tabanı tipik bir alçalma sahasıdır. Ovanın genel eğimi güneye doğrudur. Bu özellik tektonik hareketlerin bir sonucudur (Çorbacioğlu, 2007: 5). “Çivril ilçesi çevresinde Çivril, Acıgöl ve Burdur Graben'ine doğru uzanan Kuzeydoğu-Güneybatı uzanımlı bir fay sistemi ile Kuzeybatı-Güneybatı

gidişli Dinar fayları bulunur. İlçenin yakın çevresinde bu iki fay takımının doğrultusuna paralel iki ana fay bulunur. Bunlardan birincisi Çivril Baklan ovalarının kuzeybatı sınırını oluşturan keskin bir çizgi şeklindeki kuzey batı-güneybatı doğrultulu faydır. Söz konusu fay Çivril'in kuzeydoğusundaki Kufi yatağından başlayıp, Kocayaka, Sarılar köylerinin güneyinden geçerek Aşağı Seyit Köyü'ne kadar ulaşır. Bu fayın günümüzde de diri (aktif) olduğu gözlemlenmektedir. Çivril Baklan ovalarının güneybatı sınırını oluşturan ikinci fay sistemi ise Çivril'in güneydoğusundaki Yavuzça Çiftliği'nden başlayıp Boz dağların ova ile birleştiği kuzey eteklerinden güneybatı yönüne ilerleyerek Baklan'a ulaşır" (Çorbacıoğlu, 2007: 4).

İklimi

Çivril, Ege bölgesinde görülen Akdeniz iklimi ile İç Anadolu'da görülen Karasal iklim arasındaki "Geçiş tipi" bir iklime sahiptir. Buna göre yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı geçmektedir. Çivril, coğrafi konum itibariyle Ege, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri arasında yer almaktadır. Karasal iklimin hâkim olduğu ilçede gece ve gündüz ile mevsimler arasındaki sıcaklık farkı oldukça değişiklik göstermektedir. Yıllık ortalama sıcaklık değeri, 13.2C° dir. En soğuk ay Ocak, en sıcak ay ise Temmuz ayıdır. Çivril, en az yağışın sıcak mevsimi ve en çok yağışında soğuk mevsimi "Akdeniz" rejimine sahiptir. Yıllık ortalama yağış miktarı metrekareye 452 milimetredir. Yağışın %41' i kış, %29'u ilkbahar, %21'i sonbahar ve %9'u yaz mevsiminde düşmektedir (<http://civril.ziraatodasi.org.tr/iklim-cografii-ve-rakim-bilgileri>). "Çivril'de kar yağışları Kasım, Aralık, Ocak, Şubat, Mart aylarında olmaktadır. Çivril'de yılda 3,8 karlı gün görülür. Yapılan rasatlara göre Çivril'de en yüksek kar örtüsü Ocak ayında 28 cm olarak kaydedilmiştir" (Çorbacıoğlu, 2007: 6). Çivril de batı yönlü rüzgârlar hâkimdir. Birinci derecede esen rüzgâr gün batısıdır. İkinci derecede esen rüzgâr ise kuzeydoğudan esen poyrazdır, yaz aylarında estiğinde adeta kış havasını hissettirmektedir (<http://civril.ziraatodasi.org.tr/iklim-cografii-ve-rakim-bilgileri>).

Doğal Bitki Örtüsü

İklime bağlı olarak Çivril bitki örtüsünde çeşitlilik görülmektedir. Yazların kurak ve nemsiz oluşu, yüksek yapılı örtüyü engeller. Ova çevresindeki alçak tepelik alanlar step (bozkır) görünümündedir. Dağ yamaçlarında önce maki, sonra karışık orman ve yükseklerle çıkıldıkça iğne yapraklıklar göze çarpar. 1500 metre yükseltiden

sonra çıplak kayalar yer alır. Gürpınar çevresinde, Çivril-Dinar yolunun kuzey kesiminde, meşe palamudu yoğunluk kazanır. Çam ormanı seyrek olmakla beraber Akdağ ve Beşparmak Dağları'nda görülür. İlçede antropojen faktörlerin yoğun orman tahribatına neden olması, ikliminde tesiriyle birlikte bozkır bitki örtüsünün gelişmesine zemin oluşturmaktadır. Doğal örtüsü; hayvan otlatma, tarla açma ve çeşitli yangınlar sonucu tahrip edilmiştir (Çivril Kaymakamlığı, 1985: 39-40-41).

Akarsu ve Göller

Yörenin en güçlü akarsuyu Büyük Menderes Nehridir. Dinar ilçesindeki Su Çıkandan gelen Dinar suyu, Çivril sınırlarına girdikten sonra Gökgöl Köyü yanında küçük bir gölcük oluşturur. Bu gölcüğe Çivril'de Gökgöl ismi verilmektedir. Gölün çıkışındaki suya, Işıklı Gölüne dökülmeden önce Homa suyu da katılır. Gökgöl'ün yüzey genişliği 6 km² dir. Işıklı Baraj Gölü'ne dökülen kaynaklarından birisi de Akgöz pınarlarından çıkan Işıklı suyudur (Çivril Kaymakamlığı, 1985: 43).

“Işıklı Gölü Dinar'ın kuzeybatısında Çivril Ovası'nda yer alır. Uluslararası Ramsar Sözleşmesi ile A Sınıfı Sulak Alan statüsüne alınmıştır. Taşıdığı potansiyel nedeni ile Denizli Milli Park Mühendisliği'nce “Su Kuşları Koruma Alanı “olarak tescili önerilmiştir. Yaklaşık 820 m. rakımda, alanı ise 72 km² civarındadır. Göl, Büyük Menderes Nehri, Karanlık Dere ve Kufi Çayı ile beslenmektedir. Doğudan gelen su kaynaklarıyla beslenen gölün doğu, batı ve güney kıyılarında setler yapılmıştır. Bu nedenle gölde su seviyesi yükselmiş ve sazlıklar azalmıştır” (<https://denizli.ktb.gov.tr/TR-211847/goller-ve-nehirler.html>). Işıklı Gölü, Çivril Ovası ile Akdağ kütlesi arasında bulunan tektonik kökenli bir tatlı su gölüdür. Tektonik faaliyetler gölün oluşumunda etkili olmuştur. Bu dönemde Kufi Çayı'nın taşıdığı malzeme gölün bulunduğu çukur alanın batısında birikerek dışarı akışı engellemiş, bu alanda Işıklı Gölü oluşmuştur. Baklan-Çivril havzasının sulamasında kullanılan bir baraj gölü niteliği kazanmıştır (Tatar, 2016: 43-44).

Işıklı Gölü, dar ve derin küfi yatağından gelen küfi çayının ovaya açıldığı yerleri alüvyonla doldurması, suların arka tarafta birikmesi ile meydana gelmiştir. Zamanla sulama suyuna olan ihtiyacın artması ile DSİ tarafından gölün önü setlenmiş ve göl bir baraj gölü haline getirilmiştir. Işıklı Gölü oldukça sığ olup, geniş sazlıklarla kaplıdır. 206 milyon m³ oylumu olan gölün tabanından en derin kısmı 814 m katındadır (<http://civril.ziraatodasi.org.tr/akarsu-ve-golleri>).

“Işıkli Gölü’nün çeşitli kesimlerinde sazlıklardan oluşan yüzen adalar bulunmaktadır. Işıkli Gölü içinde çok sayıda saz adacığı da bulunmaktadır. Bu adacıklar üzerinde ve Işıkli Gölü çevresi ile Gökgöl çevresinde 126 çeşit su kuşu barınmaktadır. Ayrıca Işıkli Gölü içinde Kocaada ve Gencelli Adası adı verilen iki ada bulunmaktadır. Su kuşları için çok önemli bir beslenme, barınma, yumurtlama ve göç alanı oluşturmaktadır” (Tatar, 2016: 43-44). Bölgede kuluçkaya yatanlar arasında Küçük balaban, Alacabalıkçıl, küçük-büyük akbalıkçıl, Erguvan balıkçıl, çeltikçi, boz kaz, angıt, pasbaş dalağan, deniz kartalı, saz delicesi, kızıl şahin, uzunbacak, Gülen sumru, Kır incir kuşu önemli örneklerdir. Kışın gölde beslenen su kuşları arasında Küçük karabatak, büyük akbalıkçıl, sakarca, boz kaz, çamurcun, kıl ördek, kepçel, bataklık çulluğu örnek verilebilir. Ayrıca deniz kartalı, sakallı akbaba, Gökçe delice, büyük orman kartalı, Şah kartal, bıyıklı doğan, ulu doğan bölgede kışlayan yırtıcı kuşlardır. Gölün taşıdığı potansiyel nedeniyle Önemli Kuş Alanı(en) (ÖKA) ilan edilmesi önerilmiştir (<http://www.civril.bel.tr/3/606/621/civril/onemli-yerler/isikli-golu/>).

Işıkli Gölüne Küfi Çayı da katılır. Sandıklı’nın kuzey ve doğusunda yükselen dağlardan kaynağını alıp, Çapak köyü sınırları içinde Çivril topraklarına ulaşır. Buradan itibaren dar ve derin bir boğana giren çay küfi adını alırken, boğaza da küfi boğazı adı verilir. Küfi eskiden Çivril yakınlarından geçip Karayahşiler çayırılığı denen yerde menderese kavuşurken şimdi açılan bir kanalla Işıkli suyu ile birleşerek göle dökülmektedir (<http://civril.ziraatodasi.org.tr/akarsu-ve-golleri>).

“Işıkli Gölü’nü besleyen önemli bir kaynak durumundaki Gökgöl, Işıkli Gölü’nün güney kesiminde bulunan seddenin bitiminde bulunan daha çok bataklık özelliğı gösteren bir tatlı su gölüdür. 8 km² lik bir alan kaplayan Gökgöl doğu- batı doğrultulu yaklaşık 8,5 km uzunluğunda bir bağlantı ile Işıkli Gölü’ne dökülür. En derin yeri 3 m olup deniz seviyesinden yüksekliğı ortalama 821 metredir. Gökgöl, Büyük Menderes Nehri, Akçay, kaynak suları ve yüzey suları tarafından beslenir. Işıkli Gölü ile su kuşları için önemli bir göç alanı durumundadır” (Tatar, 2016: 45).

Çivril Adının Anlamı

Çivril adına tarihte ilk kez Myriokephalon savaşını anlatan Bizans Belgelerinde rastlıyoruz. 12. yüzyıldan kalma bu belgelerde Çivril adı Rum yazımı ile " Tribritzi " ve Latin yazılımı ile “Cyybrilcimani” diye geçiyor. Çivril adı Selçuklular döneminde Anadolu'ya göç eden Çağatay Türklerinin kullandığı Çağatay Türkçesine ait bir

tanımlamadır ve anlamı “suyu bol olan yer”, “sulak yer” demektir. Anadolu'da birçok bölgede Çivril adı vardır. Çağatay Türkçesinde Çivril “yalın” bir kelime olarak geçer. Tarihçi Niketas “Tarih” adlı yapıtında savaşın yapıldığı geçidin adını “Tribritzi” biçiminde yazmıştır. Gerek eski erek yeni Hellen dilinde C harfinin ve bizdeki okunuşuyla C harfinin karşılığı yoktur. C sesini vermek için tz, Ç sesinin vermek için ts kullanılır. Diğer yandan yeni Hellen ağzından b harfi bizdeki v' nin değerindedir. Demek ki geçidin adı “Tribritzi” diye yazılmakla birlikte bu yazım bizim okuyuşumuzdaki Civrici ya da Çivrici' nin değerindedir (<http://www.civril.bel.tr/3/240/civril/tarihcesi/>).

“Çivril, 1892 yılına kadar şimdi kendisine bağlı bucak merkezi olan Işıklı' ya bağlı bir köy iken, bu tarihte demiryolunun bağlanması üzerine kaza merkezi olmuştur. “Çivril” adının, “çevirmek” fiilinden türetilmiş bir kelime olduğu düşünülebilir. “Çivril hakkındaki rivayetler de bu fiil üzerine kurulur” (Kurgun, 1997: 55). “Çivril adı hakkında üç rivayet vardır. Birinci rivayet şöyledir: “Çivril'in bulunduğu yer dağlarla çevrili olduğu için kurulan köye “Çevril” adı verilmiş. Daha sonra bu kelime “Çivril'e” dönüşmüş. İkinci rivayet şöyledir: “Ovasının yeşillik, sulak ve güzel olması sebebiyle, buradan geçenler, çevrilip bir dağa gelirlermiş. Bu yüzden buraya “Çevril” adı verilmiş. Bu ad halk arasında “Çivril” olmuş. Üçüncü rivayet ise şöyledir: “Timurleng, ordusu ile İğdir köyü sırtlarına geldiğinde, önündeki geniş ovayı görüp ordusuna “Çevril” emrini vermiş. Daha sonra bu “çevril” kelimesi “Çivril'e” dönüşmüş” (Kurgun, 1997; 87-88).

Çivril Tarihi

“Işıklı civarında Erken Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim gördüğü düşünülen Kızılcıktepe, Sarıbeyli, Yassıhöyük, Karaca, Beydilli, Çandır, Sereserli, Çivril, Pınar, Tuğlu, Kesilmiş, Doğu Şahanlar, Deniz, Pekmez, Çatal ve Yamanlar Höyüğü gibi birçok yerleşim bulunmakla birlikte yalnızca bir höyükte kazı çalışma çalışmaları yapılmıştır. Işıklı Merkez'e yaklaşık 10 km mesafedeki Menteş Köyü yakınlarında yer alan Beycesultan Höyük bölgenin Geç Kalkolitik Çağ'dan başlayarak Demir Çağları'na değin sürekli yerleşim gördüğünü kanıtlar nitelikteki arkeolojik kazı verileri ortaya koymuştur” (Ünal, 2014: 28).

Işıklı beldesi sınırları içinde ise sadece iki yerleşim yerinde tarih öncesi çağlara ait bilgiler bulunmuştur. Bunlardan ilki Işıklı beldesinden yaklaşık 5 km doğuda Işıklı Gölü'nün kuzey sahilinde bulunan Pınar Höyük ve diğeri ise Işıklı beldesi içinde yer

alan ve beldenin ismi ile anılan Işıklı Höyük'tür. Işıklı ve çevresinde yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda bölgedeki iskân sürecinin Erken Kalkolitik Dönem'in ardından Geç Kalkolitik Dönem (MÖ 4000-3000) ve Erken Tunç Çağlar'da da devam ettiği anlaşılmıştır (MÖ 3000-2000). Bölgede Geç Kalkolitik Dönem, Pınar Höyük'te tespit edilen yoğun keramik buluntular ile tanımlanmaktadır. Tespit edilen kap formları arasında, basit ağız kenarlı, keskin omuzlu ve gövdeli ya da yarı küresel gövdeli çanaklar bulunmaktadır. Bu kültürü temsil eden halk topluluklarının yalnızca Işıklı'da değil Yukarı Menderes Havzası'nın tamamını yerleşim alanı olarak tercih ettiği ve bölgede son derece karışık bir kültür yarattığı anlaşılmaktadır. Beycesultan Höyük'ün de bu dönemde uzun bir süre iskân edildiği, gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonucu tespit edilmiştir (Abay, 2011: 12-13).

Batı Anadolu'nun en büyük höyüklerinden bir olan Beycesultan, Çivril ilçe merkezinden 5 km güneybatıda, Çivril-Denizli karayolunun hemen sağında yer alır. Adını, üzerinde türbesi bulunan Anadolu Alperen'i Beyce Sultan'dan almıştır.

Bizans Dönemi ve Myriokephalon Savaşı

“Bizans İmparatorluğu gerek Anadolu Selçuklu Beylerinin gerekse Moğol İstilasından yurtlarını terk ederek Anadolu Selçuklu Sultanları tarafından sınır boylarına yerleştirilen çeşitli beyliklerin, devamlı saldırıları sebebiyle büyük bir sıkıntıya düşmüştür. 1096-1099 yılların birinci, 1147-1149 yıllarında ikinci haçlı seferlerini yapılmış olup, bu tarihten sonra saldırılar neticesinde Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti tehlikeye düşmeye başlamıştır” (Çivril Kaymakamlığı, 1985: 20).

26 Ağustos 1071 tarihinde Türklere Anadolu kapılarını açan Malazgirt Zaferinden sonra Türkler, yaptıkları akınlarla Anadolu içlerine girmişlerdir. “Bu dönemde Bizans İmparatorluğunun başına geçen İmparator Manuel Komnenos kaybettiği toprakları geri alabilmek ve Konya'yı da zaptederek Türkleri Anadolu'dan atma düşüncesini taşımıştır. Barış içerisinde görünerek Homa ve Eskişehir Kalelerini tamir ettirip kuvvetlendirip ve savaş hazırlıklarına başlamıştır” (Çivril Kaymakamlığı, 1985: 20).

Savaş kaçınılmaz hale gelmişti. Bu amaçla 1176 yılın ilkbaharında Ulubatgölü kenarındaki karargâhından hareket eden Manuel Honaz. Lampis (Beylerli) Dinar yolu ile hareket üssü olan Sibliya'ya (Homa-Gümüşsu) gelmiştir. Kılıçarslan, Bizans taarruzunu zamanında öğrenmiş ve Emirlerinin yardımı sağlanmıştı.

Bizans harekâtını Kayseri’de iken öğrenen Kılıçarslan, 1700 süvari ve 50.000 kişilik bir ordu toplamıştır. Selçuklu ordusu, Bizans ordusu Homaya gelinceye kadar direnme göstermemiş, sadece Bizans ordusundan önce hareket edip, yol üzerindeki kuyuları zehirlemiştir. Bu sırada Sultan, Bizansları oyalamıştır (Çivril Kaymakamlığı, 1985: 20-21). Sultan buraya barış için elçilerini göndermiş ise de bunları kabul etmeyerek bir konak ötedeki Işıklı Myriokephalon kalesine gelmiştir. Niketas'ın terk edilmiş eski bir kale dediği "Myriokephalon Kalesi" buradadır. Sarıbaba Tepesi eteğindeki bu kaleye ait Bizans yapısı dış kale ve Arkaik döneme (MÖ 640-MÖ 480) ait iç kale duvarları saptanmıştır. II. Kılıçarslan buraya elçilerini göndererek tekrar barış yolunu denese de imparator, elçileri yine kabul etmemiştir (<http://www.civril.bel.tr/3/240/civril/tarihcesi/>).

“Sonuçta Manuel Ordusunu, hiçbir güvenlik tedbiri almaksızın içinde dar, uzun ve kıvrımlı bir boğaz bulunan “Tzibritzi” vadisine sürmüştür. Bu vadi Küfi Çayı vadisidir. Boğazın iki yakasını tutan sultan ise öncü Bizans birliklerinin boğazı geçmesine izin verdikten sonra askerlerine ok atışı emrini vermiştir. Yakın mesafeden yapılan bu atışlar çok etkili olmuştur. Ölen hayvan ve askerler vadiyi kapatmıştır. Daha sonra yamaçtan inen Türkler düşmanlarının imha etmişlerdir. Akşamın alacakaranlığına kadar savaşın ertesi günü sabah Bizanslılar büyük bir sürpriz ile karşılaşılır. Sultan elçisini göndererek barış isteğinde bulunur. İmparator Dorilaion ve Sibia kalelerinin yıkılması şartı ile anlaşmayı imzalar ve bir Türk müfrezesinin koruması altında Honaz' a gönderilir” (<http://www.civril.bel.tr/3/240/civril/tarihcesi/>).

Malazgirt Zaferiyle Anadolu'ya giren Türkler Myriokephalon Zaferiyle de Anadolunun tapusunu almış olup, Anadolu Türkleşmesinde büyük bir öneme sahip olundu. Uluborlu'nun (Sozopolis) tekrar kazanılmasında sonra yörede Türkmen varlığı iyice belirginleşti. Kılıçarslan Uluborlu'dan Eskişehir ve Kütahya'ya kadar uzanan bu uç bölgesinin valiliğine en küçük oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i atadı. Keyhüsrev'in valiliğinin sınırları Homa ve Denizli'yi de kapsamakta ve Aydın'a kadar uzanmaktaydı.

Tarihi kayıtlara göre Denizli tarihinde, ilk ismi geçen Bey, Denizli Emîr-ül-Ümerâsı Seyfeddin Karasungur'dur. Seyfeddin Karasungur tarafından Denizli ve havalisi, 1266 yılına kadar idare edilmiş, 1266-1276 yılları arasında da Sahip Ata Fahreddin Ali (Selçuklu veziri) nin iki oğlu Taceddin Hüseyin, Nasreddin Hasan'a bağlı

olarak yönetilmiştir. Sahip Ata'nın vezirlikten azledilmesinden sonra Çivril ve havalisi, Germiyan Oğullarına geçmiştir (Çivril Kaymakamlığı, 1985: 22-23).

Osmanlı Dönemi

Osmanlıların başında bulunan Yıldırım Bayezid Han, bir sefer düzenleyerek, Germiyanogulları beyliğine son verip topraklarını Osmanlı ülkesine kattı. II. Yakup Bey'i de İpsala'da hapsetti. Dokuz yıl hapiste kalan II. Yakup Bey, bir yolunu bulup hapisten kurtuldu ve Timur'a sığındı. 1402 Ankara Savaş'ından sonra Timur, II. Yakup Bey'e tekrar topraklarını geri verdi. Germiyan Beyliği tekrar kuruldu.

Bu tarihten itibaren Karamanoğullarından sürekli rahatsız olan II. Yakup Bey, 1428 yılında Edirne'ye giderek Osmanlı Sultanı II. Murat Han'la görüşüp kendi oğlu olmadığı, yerine geçecek kimsesi bulunmadığı gerekçesiyle, kendi beyliğini Osmanlı Devleti'ne verilmesi vasiyet ettiğini bildirmiştir. Bir yıl sonra II. Yakup Bey'in vefat etmesiyle Germiyanogulları toprakları Osmanlı Devleti'ne dâhil olmuştur. Bu vasiyet ile Osmanlı Devleti'ne geçen topraklar, Başbakanlık arşivindeki Kanuni devrine ait 438 Nolu tapu defterinde şöyle sıralanmıştır:

Başkent: Kütahya

İlçeler:

Lazkiyr (Ladik- Denizli)

Şeyhlü (Işıklı)

Uşak

Eğrigöz

Simav

Honaz

Homa (Gümüşsu)

Güre

Selendi

Kula

Geyikler

Bu tarihten (1429) itibaren Cumhuriyetin kuruluşuna kadar Çivril, Osmanlı toprakları içerisinde dâhil edilmiştir (Çivril Kaymakamlığı, 1985: 23-24-25).

Millî Mücadele Dönemi

“Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra Anadolu işgal edilmeye başlanmıştır. Bunun neticesinde 15 Mayıs 1919’da Yunanlılar İzmir’i işgale başlar. Kısa süre sonra Anadolu’nun içlerine doğru yayılma eğilimi gösterirler. Bu tehlikeler üzerine pek çok yerde olduğu gibi Çivril’de de Çivril Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti kurulur. Başkanı Çorbacıoğlu Mehmet Ali Ağa, başkan yardımcısı ise Müderris Hasan Efendi’dir. Daha sonra cepheye ikmal faaliyetleri başlar. Çivril bu konuda çok başarılı olduğu için çevre ilçeler arasında birinciliği kazanmıştır.

Sonraki günlerde cephedeki Yunan ordusunun güney uç bölgesini emniyete alma gerekçesiyle Çivril işgal edilir. I. işgal 10 gün sürer. II. işgal ise, 1 Nisan 1921’de başlamıştır. Her iki işgal süresince yedikleri dayaktan ve yapılan işkencelerden dolayı 17 kişi hayatını kaybetmiştir. Sadece Cabar yangınında ise, isimleri tespit edilen 29 kişi dâhil, toplam 83 kişi hayatını kaybetmiştir. Zamanı geldiğinde düzenli orduya geçilip, Yunan’la daha bilinçli savaşılmaya başlanmıştır. 30 Ağustos 1922’de Dumlupınar’dan gelen “Başkomutanlık Meydan Muhaberesi”nin zaferi, beraberinde bir müjdeyi daha getiriyordu. Bu Çivril’in düşman işgalinden kurtulduğunun da müjdesiydi” (Sayhan, 2018: 155-156).

Çivril, idari bakımdan 1880 yıllarında Sandıklı (Afyon) kazasının Işıklı bölgesinde bir köy iken 1914 yılında da Afyon İli’ne bir bağlı kaza, 1925 yılında Denizli ili’ne bağlı ilçe olmuştur (<http://www.civril.gov.tr/tarihce>).

Araştırma Alanının Nüfusu ve Ekonomisi

“Denizli iline bağlı Çivril, 1844 senesinde Kütahya Sancağı’na bağlı Şeyhlü Kazasının bir köyüdür. Nitekim kaynak olarak kullandığımız Çivril Temettuat Defteri’nin ilk sayfasında da “Kütahya Sancağı’na tabi Şeyhlü Kazası’nda vaki Çivril Karyesi’nin sekiz mahalleden ibaret tahrir-i temettuat defteridir. Sene 1261, numro 10” kaydını görmekteyiz. Söz konusu devirde 8 mahalleden meydana gelen Çivril, 1844 senesinde de bir kasaba hüviyetindedir. Çivril temettuat defteri verilerine göre Çivril merkezde toplam 249 hanede 291 aile reisinin adı kayıtlıdır. Defterimizin 81. sayfasında

“yekûn haneha 249”, yekûn nüfus 738 olarak kaydedilmiştir. Hâlbuki bizim yaptığımız hesaplamalarda vergi mükellefi hane reisi sayısı 291’dir” (Özçelik, 2001: 201).

Tablo 1: 1927- 2019 Yılları Arasında Nüfus Sayıları

Yıllar	Şehir			Kırsal Yerleşmeler			Toplam		Toplam
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
1927	2800	1488	1312	18716	10136	8580	11624	9892	21516
1935	2936	1591	1345	21936	11549	10414	13140	11759	24899
1940	3966	2174	1792	23025	11837	11188	14011	12980	26991
1945	4241	2292	1949	23800	12153	11647	14445	13596	28041
1950	4784	-	-	29882	-	-	-	-	29882
1955	4393	2232	2161	38462	19698	18764	21930	20925	42855
1960	5338	2682	2656	42122	21455	20667	24137	23323	47460
1965	5780	2882	2898	44220	22651	21569	25533	24467	50000
1970	6911	3485	3426	47247	24742	22505	28227	25931	54158
1975	7721	3852	3869	49384	25289	24095	29141	27964	57105
1980	9343	-	-	50014	-	-	-	-	50014
1985	10848	-	-	49950	-	-	-	-	49950
1990	11445	5787	5658	49996	25620	24346	31407	30034	61441
2000	13749	6861	6888	48959	24690	24269	31551	31157	62708
2007	14618	7411	7207	46683	236896	22987	31097	30204	61301
2008	11299	8719	8580	44302	22302	22000	31021	30580	61601
2009	17653	8906	8747	43838	22302	21536	31208	30283	61491
2010	17589	9068	8921	43826	22179	21647	31247	30568	61815
2015	-	-	-	-	-	-	30667	30049	60716
2018	-	-	-	-	-	-	30533	29896	60449
2019	-	-	-	-	-	-	30429	29904	60333

Kaynak: <https://www.webcitation.org/6Bu1o9OxL>

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/>

1929-1980 yılları arasında Çivril Merkez ve köylerinde, bir sonraki yılda, bir önceki yıla göre nüfus artışı görülmektedir. Bu artış 1940-1945 yılları arasında azalma

görülmüştür. Bunun nedeni II. Dünya Savaşı dönemine denk gelmektedir. 1955 yılında Çivril Merkezde nüfus azalmıştır. Sebebi merkezden başka yerlere göç yaşanmış olmasıdır.

1997 yılı nüfus sayımına göre; Merkez İlçe nüfusu 13028 olan Çivril'in mahalleri ile toplam nüfusu 61577'dir. 2000 yılı kesinleşmeyen nüfus sayımı sonuçlarına göre Merkez İlçe 13617 olurken, toplam Çivril nüfusu da 62624'e yükselmiştir. 3 yıllık nüfus artış hızı Merkez İlçede %4,5 iken, Çivril köy ve kasabalarında %0,9 olarak gerçekleşmiştir. Çivril genelinde ise bu oran %1,7'dir. Dolayısıyla bu rakamlar bize Çivril köy ve kasabalarından gerek Çivril Merkezine gerekse başka yerleşim birimlerine bir göç, bir insan transferi olduğunu ifade etmektedir.

1499 km² yüzölçümü ile Denizli'nin en büyük ilçesi konumundaki Çivril'in ekonomisi, 1960 yılları öncesinde tahıl, bağ, haşhaş ve az miktarda şeker pancarına dayalıdır. 1960 yılından sonra DSİ ve toprak su hizmetlerinin gelişmesiyle daha hareketli ve nitelikli bir yapı meydana gelmiştir. Her türlü tarımsal ürün ve hayvancılığın yanında önemli gelir kaynakları arasında pancar, elmacılık, bağcılık, sebzeçilik ve su ürünleri yer almaktadır (Sügün, 2001: 231-232).

“70.000 hektar ziraata elverişli arazide tahıl, şekerpancarı, üzüm, elma üretimi, bunun yanında vişne, kiraz, şeftali gibi ekonomik değeri yüksek meyveler de yetiştirilmektedir. Hayvancılığın da büyük önem taşıdığı ilçede 25.000 adet büyükbaş, 87.000 adet küçükbaş, 123.000 adet kanatlı hayvan mevcuttur. Sûni ve tabî tohumlama çalışmalarıyla kültür ırkı hayvancılık geliştirilmektedir. Işıklı Baraj gölünde yıllık 80-100 ton sazan balığı üretilmektedir. İlçede 3 adet su ürünleri kooperatifi, 4 adet küçük çapta un fabrikası, 3 adet küçük sanayi sitesi vardır. 22.316 hektarlık ormanlık alan mevcut olup, Akdağ serisinde geyik koruma alanı bulunmaktadır” (<http://www.civril.bel.tr/3/241/civril/ekonomik-yapi/>).

Tablo 2: 2016-2018 yılları arası Çivril ilçesindeki hayvan türlerinin istatistikleri

Hayvan Türleri	Yıllar		
	2016	2017	2018
Sığır	40.506	49.000	51.604
Koyun	71.683	96.612	114.450
Keçi	16.417	22.360	23.950
Tavuk	1.501.864	1.657.035	1.984.177

Kaynak: <https://denizli.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=18>

Araştırma Alanının Kültürel Yapısı

Çivril'de Sağlık Kurumları

Çivril'de 1 devlet hastanesi, 10 sağlık ocağı, 23 sağlık evi ve 1 verem savaş dispanseri ile sağlık hizmeti verilmektedir. Hastane, 1965-1966 yıllarında İlçe Halk Eğitime ait, şu anda ise Cumhuriyet Parkı'nın bulunduğu yerde Sağlık Merkezi olarak hizmete başlanmıştır. A bloğun temeli 1977 yılında tamamlanarak 1 doktor, 1 diş tabibi, 1 eczacı, 10 ebe-hemşire olmak üzere toplam 23 personelle hizmete girmiştir. 1981 yılında eksikler tamamlanarak 50 yatak kapasiteyle hizmete devam etmiştir. İhtiyaç duyuldukça B, C ve D bloklar yapılmış, 1996 yılında mevcut yatak sayısı 85'e çıkarılmış. 2000 yılında ek bina yapılarak, hemodiyaliz ünitesi de dâhil edilerek, hizmete sunulmuştur. 20 Mart 2017 tarihinde 105 yataklı olarak yapılan Yeni Hizmet binasına taşınıldı.

Hastanede acil servis, anesteziyoloji ve reanimasyon, çocuk sağlığı ve hastalıkları, iç (dahiliye) hastalıkları, dış hastalıkları ve tedavisi- protez, fizik tedavi ve rehabilitasyon, genel cerrahi, göz hastalıkları, kadın hastalıkları ve doğum, kardiyoloji, kulak burun boğaz, nöroloji, ortopedi ve travmatoloji, radyoloji, üroloji, ruh sağlığı ve hastalıkları, psikolog, hemodiyaliz ünitesi, evde bakım hizmetleri, yoğun bakım hizmetleri, enfeksiyon hastalıkları ve klinik mikrobiyoloji, göğüs hastalıkları, palyatif bakım hizmeti, sigara bırakma polikliniği, gebe okulu, diyabet okulu, yanık odası, fizik tedavi ünitesi bulunmaktadır. Ayrıca; ultrason, röntgen, biyokimya laboratuvarı, hormon laboratuvarı, toplum sağlığı, diyaliz hizmetleri veren birimler mevcuttur.

Çivril’de Tarihi Yerler

Dedeköy Cami Türbesi

Emirhisar Mahallesi Balçıkhisar-Dedeköy Mevkii’nde bulunan Dedeköy Camii’nin yapılış tarihi ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Fakat plan durumu ve malzeme özelliklerinden XIV-XV. yy’da Germiyanoğulları zamanında yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Cami, 14 x 14 m. ölçülerinde ve kare planlıdır. Caminin, süsleme bakımından pek özelliği bulunmamaktadır. Minare, caminin kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Minarenin kaide yüksekliği, caminin duvar yüksekliği ile aynı seviyededir. Caminin kuzey duvarına 5 m kadar mesafede, kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü bir türbe yer alır. Duvarları camide olduğu gibi devşirme taş ile inşa edilmiştir. İçinde kimlere ait olduğu bilinmeyen dört adet sanduka bulunmaktadır. Cami ve türbeye yaklaşık 30 m. mesafede bulunan 3x3 m ölçülerindeki yapının ne amaçla kullanıldığı anlaşılamamıştır. Cami ve türbenin bulunduğu parselin bitişiğinde bir Hazire Alanı bulunmaktadır. 2004 yılında restorasyon görmüştür. Caminin doğu yönünde de mezarlar bulunmaktadır (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/dedekoy-camisi>).

Habib-i Acem Türbesi

Çivril İlçe mezarlığının içinde duvar ile çevrilidir. Türbenin etrafında bulunan tabelada Habib-i Acem hakkında şöyle açıklanmıştır: “Anadolu’ya gelen Horasan Erenlerine mensup, Türkmen boyları ile birlikte Batı Anadolu’nun fethine katılmış, başarılı olması neticesinde Germiyan Beyleri tarafından Çivril yöresinde belirli bir arazi kendisine tahsis edilmiştir. Bekçe (Beyce) Sultan ile birlikte yöreye yerleşen Türkmen aşiretlerine önderlik eden Habib, onlara çiftliği ve tarımı öğretmiş, emrindeki topluluğun köyler halinde örgütlenmelerine de ön ayak olmuştur. XIV. Asrın ortalarında vefat ettiği tahmin ettiğimiz Şeyh, Anadolu’yu Türkleştiren Kolonizatör Türk Dervişlerinden biridir.”

Serbanşah (Savranşah) Camii

“Hicri 1298, Miladi 1882 tarihinde tadilat görmüştür. Caminin giriş kapısı üzerinde bulunan kitabesi üzerinde Ömer Ağa adında bir zat tarafından yaptırıldığı ve kitabede “Didi tarih bir müferrah mabet oldu çehriya” yazısı bulunmaktadır” (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/gezilecekyer/serbansah-savransah-camii>). Binanın üst kısmı kerpiçten yapılmıştır. Minber ve diğer kısımları tahta

işlemeciliği ve süslemeciliğine örnek oluşturmaktadır. Geç Osmanlı devrine ait olduğu bilinmektedir (Çivril Kaymakamlığı, 1985: 99).

Eumania Antik Kenti

Çivril-Dinar karayolu üzerindeki Işıklı Mahallesi'nin bulunduğu alandır. Kent Bergama Kralı II. Eumenes adına kurulmuştur. Işıklı kasabasının güneydoğusunda bulunan su kaynağı yakınlarında antik döneme ait izler görülmektedir. Bugün "Sarıbaba Tepesi" olarak adlandırılan dağlık bölgenin üzerindeki düzlük, özellikle Bizans döneminde kale olarak kullanılmıştır. Bu tepenin yamaçlarında Eumenia'nın mezarlıkları bulunmaktadır (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/gezilecekyer/eumania-antik-kenti).

Işıklı Aşağı Cami Türbesi

"Caminin son cemaat mahalli kuzeydoğu köşesindeki girişinin doğu kenarına inşa edilmiştir. Türbe ve cami sonradan birleştirilmiştir. Türbe, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı inşa edilmiş ve üzeri kubbe ile örtülmüştür. Yapının kuzey ve doğu duvarı moloz taş aralarında tuğla parçaları, batı duvarı ise kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kubbenin üzeri çimento harcıyla sıvanmıştır. Saçaklarda yer yer devşirme İslami mezar taşları kullanılmıştır. Kuzey cephesinin ortasına bir kapı, doğu ve batı yönlerine birer pencere yerleştirilmiştir. Güney cephe ise büyük bir kemer açıklığı şeklindedir. Beden duvarlarından taşmayan giriş kapısı, mermer malzeme ile inşa edilmiştir. Yuvarlak kemer taşları mavi beyaz iki renk mermer taşlarının almaşık dizilmesi ile örülmüştür. Kemer üzerine konulan mermer kitabe levhası yazısız bırakılmıştır. Doğu duvarındaki pencere sivri kemerli küçük bir açıklık şeklinde, batı duvarındaki ise sağır teğet kemerli büyük bir pencere şeklindedir. Türbenin içinde günümüzde sonradan düzenlenmiş sandukasız, baş ve ayak şahideli altı mezar bulunmaktadır. İç mekân, doğu ve batı duvarlarının üzerine atılan iki sıra mukarnas diliminden oluşan iki sıra silme ile kareye dönüştürülmektedir. Yapı, silmeler üstündeki tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülmüştür. Yapının duvarları, geçiş elemanları ve kubbe içi çimento harcıyla sıvanmış, üzeri yeşil ve pembe renge boyanmıştır. Türbenin ve yanındaki caminin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Türbe içinde bulunan şahidelerden biri 1251/1835 tarihini taşımaktadır. Birçok kez elden geçirilen türbenin 19'uncu yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği söylenebilir" (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/gezilecekyer/isikli-asagi-cami-turbesi).

Işıkly Dombey Hamamı

“Akgöz Mevkiinde yer alan yapı sıcaklığına göre ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çift halvetli plana sahiptir. Dış duvarlar moloz taş ve aralarına serpiştirilen tuğla kırıklarıyla örölmüş olup kemer kubbe ve tonozlarda ise sadece tuğla kullanılmıştır” (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/dombey-hamami>).

Bayat Camii

“Köy içi Mevkii’nde bulunan cami, kuzey-güney doğrultusunda kare planlı ve tek mekânlıdır. Kuzeyde dikdörtgen şeklinde bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Minaresi yoktur. İbadet mekânında; iki ahşap sütunla üç sahn oluşturulmuştur. Tavanda diklemesine alttan büyük ahşap kirişlerle desteklenmektedir. Tüm tavan hasırla kaplanmıştır. Son cemaat yerini ise dört ahşap sütun taşımaktadır. Ancak iki kenardaki ahşap sütunların işlevi yoktur. Caminin güney duvarda yarım daire şekilli mihrap nişi vardır. Bunun her iki yanında iki küçük pencere, doğu duvarda iki, kuzey duvarda da bir küçük pencere olmak üzere toplam beş pencere açıklığı yer almaktadır. Ancak; camide aydınlık bir mekân yaratılmamıştır. Güneybatı duvarda ahşaptan bir minber, güneydoğu duvarda ise ahşap bir vaaz kürsüsü yer almaktadır. Caminin tabanı toprak olup, fazla düzgün olmayan bir zemin oluşturulmuştur. Son cemaat yerinde giriş kapısının batısında yarım daire şeklinde bir mihrabiye nişi vardır. Caminin beden duvarları son derece kalın tutulmuş olup, yığma kerpiç şeklinde yapılmıştır. Üzeri kireç harcı ile sıvanmıştır. Toprak dam olan çatısı kırma çatı olarak 1963 yılında yapılmış ve üzeri Marsilya Tipi kiremitle örtölmüştür. Caminin içindeki mihrap duvarları da dâhil olmak üzere bütün duvarları ve ahşap kirişlerin üzerleri renkli boya ile yapılan bezemelerle süslüdür. Bu bezemeler arasında Mekke tasvirleri, vazodan çıkan stilize çiçek motifleri ve eski yazıyla oluşturulan madalyonlar yer almaktadır. Tavandaki kirişlerden birinin üzerinde Hicri 1289 (Miladi 1873) yılı yazılı olup tadilat tarihini vermektedir” (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/bayat-camisi>).

Çivril’de birçok kutlama ve festival yapılmaktadır. Her yıl Ağustos ve Eylül aylarında belediye tarafından “Çivril Uluslararası Elma Tarım ve Kültür Festivali” düzenlenmektedir. Ayrıca Geleneksel Bisiklet Festivali de yapılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Halk Hekimliği

1.1.1. Halk Hekimliği Kavramına Genel Bir Bakış

Halk, bir ülke içerisinde yaşayan dil, din, ırk, kültür, gelenek ve görenekleri paylaşan insan topluluğunun her birine verilen isimdir. *Türkçe Sözlük*'te halk şöyle yer almaktadır; “1. aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğu, folk. 2. aynı soydan gelen, ayrı ülkelerin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğu. 3. bir ülke içerisinde yaşayan değişik soylardan insan topluluklarının her biri. 4. belli bir bölgede veya çevrede yaşayanların bütünü, ahali. 5. bir ülkedeki yurttaşların bütünü, kamu” (<https://sozluk.gov.tr>).

Sedat Veyis Örnek'in *Budunbilim Terimleri Sözlüğü* kitabında halk sözcüğü tanımına yer verilmiştir; halk, belli bir ülkede yaşayan, kan birliği taşıyan, aynı dili konuşan, benzer yaşama alışkanlıklarını sürdüren, ortak bir tarihi olan insanların meydana getirdiği birliktir. Halk terimi aynı zamanda; birbirlerinden dil ve köken bakımından ayrı olan ama ortak bir devlet yönetimiyle birleşmiş bulunan toplum için kullanılır. Daha kapsamlı bir şekilde açıklanırsa, bir milletin belli bir çevresi içinde yaşayan bölümü de bu terimle karşılanır (Örnek, 1973: 32).

Alan Dundes halkı; daha başka kümelerde oluşan gruplara tezat olarak tarif etmiştir. Halk aşağı tabakayı oluşturan, genel nüfus içinde bir sürü, bayağı ve kaba bir grup ve aynı toplumun seçkin tabakası (elite) ile tezat teşkil eden bir insan grubu olarak düşünmüştür. ‘Halk’ terimi en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün -ortak bir meslek, dil veya din olabilir- ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemli olan ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendisine ait olduğunu kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır (Dundes, 1998: 139-143). İnsanların dili, dini, kültürü ortak kullanması halkı meydana getirir. Halk müzik, hikâye, masal, destan gibi kültürel ürünlerinin etrafında toplanır. Bu ürünlerinin devamıyla da toplum devamını sağlar ve milli benliklerinin oluşmasına yardım eder.

1.1.1.1. Hastalık

Hastalık, vücudun zihinsel, fiziksel ve sosyal olarak herhangi bir yerinde meydana gelen görev bozukluğu olarak tanımlanabilmektedir. *Türkçe Sözlük*'de hastalık; “organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması durumu, rahatsızlık, çor, dert, sayrılık, illet, maraz, maraza, esenlik karşıtı. Ruh sağlığının bozulması durumu. Bitkilerin yapılarında görülen bozukluk” şeklinde tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr>).

Hastalık anormal bir durum olup bireyin, fiziksel, ruhsal, entelektüel ve sosyal görevlerini daha önceki haline göre azaltması ya da iyice tüketmesidir (Sevil, 2006: 80). Hastalık ya da sayrılık, beden veya zihinde meydana gelen, rahatsızlık, dert ve görev bozukluğuna yol açan belirli bir anormal duruma verilen isimdir. Bazen bu terim yaralanma, sakatlık, sendrom, semptom, fonksiyonun anormal çeşitlerini kapsayacak biçimde, geniş bir anlamda kullanılır (<https://sagligim.gov.tr>). Hastalık tabiri alıştığımızdan geniş bir anlamı kapsar. Bununla sadece kişinin sağlık durumundaki aksaklıkları değil, kısırlıktan tutun da nazar değmesi gibi insanlardan gelebilecek kötü etkilere ve tabiat dışı varlıkların (cinler, periler, vb.) sebep olabilecekleri sakatlıklara kadar türlü bozuklukları anlamak gerekir (Boratav, 1984: 123).

1.1.1.2. Hekim

Türkçe Sözlük'te “insanlardaki hastalıkları teşhis ve onları ilaçlarla veya bazı araçlarla tedavi eden kimse, doktor, tabip” olarak tanımlanmıştır (<https://sozluk.gov.tr>).

Divânü Lügâti't-Türk'te hekim sözcüğü Atasagun olarak geçmektedir. “Karluk boyunun büyüklerine verilen bir unktur. Türk doktorlarına ‘Atasagu’ denir.” şeklinde açıklanmıştır (DLT I, 403).

Divânü Lügâti't-Türk'te em sözcüğüne, ‘ilaç, buradan alınarak ilaç yapan adama emçi denir’ (DLT I, 38). Ot sözcüğü ise ‘ilaç, ot içtim= ilaç içtim. Bundan dolayı hekim otaçı denir’ (DLT I, 35). Kutadgu Bilig'te otaçı ve emçi, ‘tabip’ (4356-4358) şeklinde açıklanmıştır.

1.1.1.3. Halk Hekimliği

Halk hekimliği, daha tıbbın gelişmediği dönemlerde insanların, hastalıkları tedavi etmek için çeşitli macunlardan, bitkilerden, hayvanlardan ve müzik gibi sağaltma yöntemlerinin yanı sıra dini ve kültürün etkisiyle uyguladıkları geleneksel bir tedavi

biçimidir. Halk hekimliği konusunu ifade etmek için farklı farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ali Haydar Bayat halk hekimliği konusunda görüşü şöyledir; sağlığı korumak ve hastalıkları tedavi etmek amacıyla uygulanan geleneksel metotların tamamına halk hekimliği / halk tıbbı / folklorik tıp / tıbbi folklor denir. Toplumun eski tedavi yöntemleri, hekimliğin folklorik yanını teşkil eder. Halk hekimliği bu alana malzeme toplamakla kalmaz, tedavi yöntemlerinin ortaya çıkış yollarını da gösterir (Bayat, 2016: 24). *Budunbilimler Sözlüğü'nde* halk hekimliği şöyle tarif edilmiştir; “Halkın sayrılıkların, nedenleri, belirtileri, süreleri konusundaki görüş ve inanışlarıyla sayrılıkları geçirmek ve onları sağaltmak için kullandıkları yöresel ilaçların, büyüsel ve geleneksel işlemlerin, uygulamaların tümüdür” (Örnek, 1973: 32). Pertev Naili Boratav’a göre halk hekimliği; “halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği denilmektedir” (Boratav, 1984: 122).

Halk hekimliği, geçmişten günümüze kadar “geleneksel tıp”, “alternatif tıp”, “folklorik tıp”, “halk tıbbı”, “halk tababeti” ve bazen de “koca karı yöntemleri” gibi isimlerle nitelendirilmiştir.

Orhan Acıpayamlı’ya göre halk hekimliği, kullanılan maddi ve manevi unsurların yardımıyla, halkın sağlığını korumak ve hasta kişilerin sağlıklarına kavuşmasıdır (Acıpayamlı, 1989: 5). Halk doktora gitmeden kendisinin bulduğu koca karı yöntemlerle tedavi olmaktadır. “Halk Hekimliği, ilk insanın tabiat olayları karşısında takındıkları tavırlar ve münasebet şekillerinden doğmuştur. Halk hekimliği kültürün bir parçası olarak halk içerisinde yaşar. İnançlar ve pratiklerin gelişimi güzel bir şekilde sıralama olmayıp toplumun hastalıkla karşılaştığı hayati problemlerden biridir ve toplum bu hastalıkları çözmek için uğraştığı metot ve tekniklerin geliştirilmesidir. Bazı antropologlar tarafından da ev tedavisi olarak ifade edilmektedir” (Türkdoğan, 1991: 46-47).

“Halk, hastalıklara sadece çözüm üretmeye çalışmakla kalmamış onların sebeplerini, ne kadar sürdüklerini, hastalıkların belirtilerini de açıklamaya çalışmıştır. Hastalıklarla ilgili fikir ve inançları doğrultusunda da onları iyileştirmek için geleneksel ilaçların yapımını sürdürmüş, yörelerinde yetişen bitkilerden faydalanmış; ayrıca dinsel

büyüsel uygulamalarını da devam ettirmişlerdir” (Artun, 2017: 243). Hüseyin Polat’a göre, halkın hastalık nedenleriyle ilgili olarak fikir ve düşüncelerinin, hastalıkları tedavi etmek için kullandığı ilaç ve yöntemlerin hepsine verilen addır. İnsanoğlu hastalıklardan korunmak ve hastalandığında iyileşmek için sihir, büyü ve dinden yardım beklemiş, yaşam boyu edindiği deneyimlerden yararlanmışır. İnanılan ve güven duyulan bu etmenler halk hekimliği uygulamalarının yaşama geçirilmesini kolaylaştırmış ve insanlık tarihi boyunca etkili olmuştur (Polat, 1995: 2-4).

Hastalıkların, modern tıbbın dışında insanların kendi bilgi, deneyim ve davranışları çerçevesinde uygulamalı, bitkisel, dinsel ve büyüsel yöntemlerle tedavi edilmesine halk hekimliği denir (Erdoğan, 1997: 207). “Halk hekimliği halkın var olan rahatsızlıkları, doğada var olan bitki, toprak, hayvan, su gibi değişik materyalleri kullanarak veya dua gibi mistik yöntemlerle tedavi etmesidir. Halk ilaçları ve yöntemlerinin birçoğu geleneksel hale geldiklerinden, nesilden nesile aktarılma sürecinde denenmiş ve güvenilirliklerini ispat etmişlerdir. Bu ilaçlar doğada bulunan bitkilerden yararlanılarak veya doğal yöntemlerle oluşturulan ilaçlar olduğundan kimyasal ilaçlardan farklı olarak yan etkileri bulunmamaktadır” (Vaiz, 2001: 101).

1.1.2. Halk Hekimliğinin Tarihçesi

Halk hekimliği tarih öncesi çağlardan bu yana insanların çeşitli hastalıklara bitkisel, hayvansal, ruhsal vb. çeşitli tedavi yöntemleriyle tedavi olmalarıyla birlikte; ilk insanlardan günümüze kadar etkisini sürdürüp geleneklerine, buldukları coğrafyaya ve dini inançlara göre yeni yöntem ve teknikler katarak ilerlemesini sürdüren bir süreçtir.

Tıp tarihi araştırmaları tarih öncesine doğru uzandıkça halk hekimliğiyle birleşir. Bilimsel tıp anlayışını temsil eden bilgiler zamanla önemini yitirerek halk hekimliğinde yaşamaya devam eder. Tıp tarihine bakıldığında teorilerin birbirini takip ettiği ve her yeni teorinin bir öncekinin yerine geçmeyi amaçladığı görülür. Bu teorilerden bazıları zaman içinde ortadan kalkmış, saçma olduğu düşünülenlerden bazıları ise bugünün gerçeği olmuştur. Modern tıp yanında alternatif tıp yöntemleri de kullanılmıştır (Bayat, 2010: 24-26). Eski çağlarda insanlar hastalıklarını tedavi etmek için sihirden yararlanmışlardır. Tedavi amacıyla muskalar, sihir ve döğmeler kullanılmıştır. Hastalıklara çare bulamayanlar, hastalarını meydana veya mabetlerin önüne koyarak iyileşenlerin tecrübe ve fikirlerinden yararlanmak istemişlerdir (Şar, 1989: 222).

“Farklı uygarlıkların geçmişinde yer alan tedavi yöntemleri, insanların doğayı ve doğüstü güçleri anlamlandırmaları neticesinde oluşmuştur. Eski Mısır, Eski Hint, Eski Yunan, Eski Çin ve Eski İran’da, coğrafi anlamda birbirlerinden çok uzak olmalarına rağmen, halk hekimliği kapsamında değerlendirilebilecek birçok benzer tedavi yöntemi uygulanmıştır. Bunlar arasında bitkisel tedaviler başta gelir. Bundan başka kurban kesmek ve sihir yapmak, ortak uygulamalar olarak sıralanabilir” (Uyar, 2013: 8). Bu uygarlıklarda uygulanan halk hekimliği çalışmaları şöyledir:

Eski Mezopotamya’da Ninova’da yapılan kazılarda çıkartılan çivi yazısıyla yazılmış kil tabletlerinden, o döneme ait hastalıkların sebepleri ve tedavi metotlarını, dolayısıyla halk hekimliğine ait bilgileri öğrenmekteyiz. Eski Mezopotamya’da tedavide tanrıların öfkesini dindirmek için dua etmek, kurban kesmek ve adak adamak gibi yollara başvurulması vücuda giren ve hastalıklara neden olan cinlerin uzaklaştırılması için muska yazılarak hastanın boynuna asılması, sihir yapılması, dua edilmesi gibi telkin tedavisine bugün Anadolu’da halk hekimliğinde de rastlamaktayız. Sihir ve duaya dayalı tedavi yöntemlerinin yanı sıra halk arasında ilaç yapımında kullandığımız anason, nane, arpa, meyan kökü gibi bitkisel ilaçların; inek sütü, bal gibi hayvansal ilaçların ve şap, cıva, kükürt gibi mineral kaynaklı ilaçların tedavide kullanıldığı hakkında fikir sahibiyiz (Şar, 1989: 222-223).

“Tıp tarihinin doğduğu medeniyet olarak kabul edilen Mısır’da ise insanlarda çok tanrılı inanış görülür ve hastalıklardan kurtulmak için tanrılara dua edilir ve adaklar adanır. Mısır medeniyeti, tıp bilimiyle ilgili çalışmalarını ve keşfettikleri bilgileri papirüslere yazarak gelecek nesillere aktarmıştır. Eski Mısır’da hastaların şifa bulması amacıyla sadece büyücüler, din adamları ve kabile liderleri görev yapmamakta, bunların yanında insanların sağlığına kavuşması ve sağlıklarını koruyabilmesi amacıyla bitkisel ve hayvansal karışımlar yapan sinüler da görev yapmıştır. Mısırlıların kırık ve burkulma tedavilerinde kullandıkları metotlar, yazılı kaynakların çevrilmesiyle sonraki nesillere de aktarılarak kullanılmıştır” (Bayat, 2010: 64). “Tarih sahnesine Hititlerden 2000 yıl önce çıkan Mezopotamya ve Mısır’ın tıbbi birikimi Hititlerden daha gelişmiştir. Kazılarda bulunan Hitit saray arşivine ait 22 tıbbi tablette önemli sayılabilecek bir bilgi yoktur. Savaşçı bir toplum olmalarına rağmen, cerrahi yöntemlerin varlığını gösteren herhangi bir tablet metnine de rastlanmamıştır. Hitit tıbbi, Mezopotamya ve Mısır tıbbından aktarılan bilgilerin, Anadolu toplumlarının folklorik tıbbi bilgilerinin, büyüsel işlemlerin ve -tarım toplumu olmaları dolayısıyla- bitkisel drogların toplamıdır” (Bayat,

2010: 75). “Daha önceki toplumların etkisini taşıyan Eski Hint’teki halk hekimliği bilgilerini Rig-Veda ve Ayur-Veda’dan öğrenmekteyiz. Hipnoz ile anestezinin yapılmasına, sonda ve hacamat uygulamalarına da rastlanmaktadır. Bugün de halk arasında pis kanın vücuttan atılması için köylerde hacamat yaptırıldığı ve sülük vurdurulduğu bilinmektedir” (Şar, 1989: 223).

Antik çağın en uygar toplumlarından biri olan eski Çin tıbbı hakkındaki bilgilerimiz mitolojiye ve eski tıbbi eserlere dayanır. Eski Çin’de hastalık nedeni olarak mevsimler, rüzgârlar gibi dış tesirler ve dini tesirler kabul edilirdi. Hastalığın teşhisi ise nabız muayenesine dayanırdı. Bu nedenle Çinliler 200 çeşit nabız atışı tespit etmişlerdi. Ayrıca diğer bir teşhis metodu da dilin gözle muayenesi idi (Erdemir, 1996: 177). “Eski Çin’de hastalıkların tedavisinde afyon, efedra, ravent kökü gibi bitkisel, cıva, kükürt gibi madensel drogların yanı sıra acupuncture, masaj, jimnastik gibi günümüz modern tıbbında kullanılan yöntemler de uygulanmaktadır. Eski Çin’de halk hekimliğinde, Hint ve Orta Asya halk hekimliğinin özellikle Uygurların etkileri görülmüştür. Çin’lilerin bitkisel ilaçlar hakkındaki inanışlarına göre kırmızı çiçekli bitkiler kan hastalıklarında, sarı çiçekli bitkiler sarılıkta, kalp şeklinde çiçeği olan bitkiler ise kalp hastalıklarında tedavi edici özelliğe sahiptirler. “Theorie de Signature” adı verilen bu inanışa bugün halk arasında da rastlanmaktadır” (Şar, 1989: 223).

Eski İran tıbbını bize veren en önemli kaynak, Zerdüşt dininin kutsal kitabı olan Zend Avesta’dır. Zend Avesta’dan alınan bilgilere göre, eski İran’da üç türlü hekim vardı. Cerrah, bıçak hekimi, hekim, ot hekimi ve psikiyatrist de kutsal söz hekimi diye anılırdı (Erdemir, 1996: 180). “Antik Yunanistan’daki ilk tıp bilgileri, MÖ IX. yüzyılda, Homeros’un İliada ve Odysseia adlı eserlerinde geçmektedir. (Homeros’un eserlerinde anatomiyle ilgili 150 kadar kelime vardır.) O dönemlerde gençlere, savaşlarda meydana gelen kılıç, mızrak ve ok yaralanmalarında uygulanacak tedaviler öğretilirdi” (Bayat, 2010: 102). MÖ V. yüzyılda başlayan ilmi tıptan önce, Eski Yunan’da mitolojik dönemde halk hekimliği hâkimdi. Çok tanrılı bir din anlayışı görülen Eski Yunan’da Aesculapios, Sağlık Tanrısı olarak kabul edilirdi. Anadolu’da Aescupalios adına kurulan büyüklü küçüklü sağlık mabetlerinde, bugün de halk içinde kullanılan su ve güneş tedavileriyle birlikte, rüya tabirlerine dayanan telkin tedavisi de yer almaktaydı. Asklepionlarda, asklepiad adı verilen rahip-hekimlerce muayene edilerek alınan hastaların mabette gördükleri rüyaları yorumlanarak ruhsal tedavi uygulanırdı. Eski Yunan’da Gymnasium adı verilen sağlık kuruluşunda ilaçla tedavinin yanı sıra kırık-

çıkık tedavisi yapılmıştır. Mitolojik dönemde hâkim olan halk hekimliği, Hipokrat'la ilmi tıp döneminde de uygulanmıştır. Daha sonrasında Eski Yunan uygarlığının ve tıbbın merkezi İskenderiye'ye taşınmıştır (Şar, 1989: 224).

Eski Roma döneminde hastalıklara tanrıların yol açmış olduğu düşünüldüğünden tedavi onlara yakarmayla, karmaşık ayinlerle, sihirli güçleri bir araya getiren bir yöntemle ve kolay bir yiyecek veya ilaçla yapılmıştır. Şifanın, ilacın gücünden geldiğine inanıldığı için ilacı verenin hekim olmasına gerek görülmemiştir (Bayat, 2010: 145). Roma'da devlet idaresine, hukuk ve askerliğe çok önem verildiği için tıp pek gelişmemiştir. MÖ III. yüzyılda Roma, eski Yunan tıbbının ve İskenderiye ekolünün etkisine girdi. (Erdemir, 1996: 195-196). Romalılar, kadınlara ait ilk aletler ve forseps, neşter, koter, çapraz bıçaklı makas, cerrahi iğne, ses ve spekulumların cerrahi kullanımları içinde olmak üzere çok sayıda cerrahi alet icat etti. Romalılar da katarakt ameliyatı yaptılar (Pawlowski ve Mendel 2019).

“Eczacılığın babası sayılan Eski Romalı hekim Galen, tedavide soğuk ilaçları, sıcak hastalıklarda; sıcak ilaçları ise soğuk hastalıklarda kullanmıştır. Bugün ise halk, soğuk algınlığı gibi hastalıklarda sıcak bitkisel çayları, ateşli hastalıklarda ise ıslak çarşafa sarmak gibi usuller yanında, soğuk içecekleri kullanmaktadır. Galen, basit ilaçların yanında birçok drogdan oluşan ilaç terkiplerini de kullanmıştır. Halk hekimliğinde kullanılan bugünkü halk ilaçları da tek bir drogdan oluştuğu gibi, birçok drogdan yapılanları da bulunmaktadır” (Şar, 1989: 225).

Avrupa'da VI. yüzyılda tıp ve eczacılık da diğer bilimlerde olduğu gibi karanlık bir döneme girmiştir. Bu dönemdeki uygulamalara Manastır Tababeti adı verilir. Manastırın içinde açılan hastanelerde çalışan rahip ve rahibeler, hastaların beslenmeleri ve tedavileriyle uğraşıyorlardı. Hastalık, insanın günahları için cezalandırılması veya büyü sonucu olarak kabul edilirdi. Uygulanan tedavi ise dua, efsun ve madalyonlar içinde muhafaza edilen aziz ve azizelere ait kutsal kalıntıların taşınması gibi tıbbi folklor yöntemlerine göre yapılırdı. Bilimsel Avrupa Tıbbının başladığı Rönesans döneminde de modern tıbbın yanında halk tıbbı da yer almaktadır (Şar, 1989: 226).

“İslâm tıbbının temelinde Yunan tıbbı ve İslâm devletlerinde uygulanmış geleneksel tıp yer almaktadır” (Ünver, 1943: 69). Antik çağa ait halk hekimliği bilgileri İslam dünyasına geçmiştir (Şar, 1989: 226). “İslâm dünyasında ilk başlarda görülen tıp, koruyucu sağlıktır. Orta Çağ İslâm dünyasında tıp eğitimi hastanelerde bizzat hastayı

görerek gerçekleştiriliyordu. Tıp eğitimi almak isteyen gençler hastanelerde hekimlerin yanında yetişiyor; usta-çırak ilişkisi içerisinde hekimlerden tedavi yöntemleri öğreniyorlardı. İslâm dünyasında hastanelerin kuruluşunda, İran'da V. yüzyılda Cundişapur'da kurulan hastane ve tıp okulu önemli bir model olmuştur. Tam teşekküllü ilk İslâm hastanesi yaklaşık 800 yılında Abbasiler döneminde kurulmuştur. Türk-İslâm dünyasında hastane karşılığı olarak darüşşifa, şifahiye, bimarhane, darüssıhha gibi Farsça ve Arapça kökenli kelimeler kullanılmaktaydı. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kullanılmaya başlanan hastane kelimesi diğerlerinin yerini almıştır. O dönemlerde kurulmuş İslâm medeniyetindeki darüşşifalar ile Avrupa'da bulunan hastaneler kıyaslandığında; Avrupa'daki hastanelerin yardım, bakım kuruluşunun dışına çıkamadığı, İslâm dünyasındaki darüşşifaların günümüzdeki hastaneler gibi hizmet verdiği ve hekim yetiştirdiği görülmektedir” (Dündar, 2019: 84).

1.1.3. Türklerde Halk Hekimliği

Eski Orta Asya Şamanizminin temeli Gök Tanrı, güneş, ay, yer, su, ata, ateş kültleri oluşturmaktadır (İnan, 1986: 2). Türklerin ilk benimsedikleri din olan Şamanizm, aslında büyüye, sihre ve halk hekimliğine dayanmaktaydı (Güzel ve Torun, 2003: 30). Türklerin inanç merkezinde Tengri vardır. Tengri yanında yardımcı ve koruyucu iyeler, gök ve yer iyeleri, kara iyeler ve ata ruhu bulunmaktadır (Kalafat, 2010: 85-86). Şamanizm ile Gök Tengri inancı birbiriyle bağdaştırılır. Bunlardan din görevlisi Kam, Gök Tengri inancı Şamanizm'de bir nevi büyücülük görevi üstlenmektedir (Kalafat, 2004: 25). Şaman (Kam), Şamanistlerin inançlarına göre, tanrılar ve ruhlarla insanlar arasında aracılık yapma kudretine malik olan kişidir (İnan, 1986: 75). Ziya Gökalp'e göre Şaman, vecde gelmek suretiyle hastalıkları tedavi eden bir doktor ve din adamı kimliğine sahiptir (Gökalp, 1999: 240).

İslamiyet Öncesi Orta Asya Türk tıbbını, uygulanan tedavi metotlarına, amaçlarına ve biçimlerine göre iki grupta inceleyebiliriz: Birinci grupta “Kam” (Şaman) ve “Baskı” denilen Şamanların majik tedavi yöntemlerini uygulayan büyücü hekimlerin öne sürdüğü tıbbi anlayış yer alır. İkinci grupta ise, “Otacı”, “Emçi” ve “Atasagun” denilen, drogların ve diğer maddi tedavi yöntemleri kullanılarak yapılan, dönemin maddi tıbbi anlayışını temsil eden hekimliktir (Bayat, 2002: 809).

Şaman sözcüğü Mançu-Tunguz dilinden gelmektedir. Tunguzca Şaman, Saman; Mançu dilinde Sama'dır. Türk kavimlerinde şamanlara kam denilmektedir. Şamanizm,

trans durumuna geçebilme yeteneğindeki kişilerin, yani şamanların doğaüstü varlıklara iletişim kurarak onların güçlerine sahip olmalarından, bu güçleri toplum adına kullanmalarından ve bu amaçla yapılan dinsel-büyüsel pratik ve törenlerden ibarettir (Örnek, 1995: 47-48).

Toplum içinde önemli bir yeri olan Şamanların başlıca iki görevi vardır: ruhun yitirilmesi ve kötü ruhların insan ruhunu çalmasıyla ortaya çıkan hastalıkları tedavi etmek ve ölenlerin ruhlarının öte dünyaya gidişlerine eşlik etmek. Ayrıca büyü yapmak, yağmur yağdırmak, bitki ve hayvanlarının çoğalmasını sağlamak, fal bakmak gibi büyüsel işlemler alanlarına girerdi. Hastalıklardan korunmak ve arınmak için yapılan tedavi ayinlerinde, hasta ortadaki ateşin yanına yatırılır, üzerinde sembolik figürler bulunan elbisesi, maskesi ve sihirli olduğuna inanılan davuluyla kam, özel yeteneklerini kullanarak hastanın karşısında ayin yapardı. Hastanın etrafında dönerken kendinden geçen kam, ruhlar ne yaptığı çetin yolculuğun sonunda kötü ruh Erlik'in huzuruna çıkar ve hastanın tutsak edilen ruhunu can yerine can vererek geri isterdi. Ayinde en önemli safha, hastanın ruhunu kurtarmak için kurban belirleyip hastalığı hayvana naklederek kişiyi iyileştirmektir. Kurbanlar kansız veya kanlı olurdu. Şaman bu görevi yerine getirirken yardımcı ruhları da çağırırdı (Bayat, 2016: 237-238). Günümüzde de bir hastanın iyileşmesi için hayvan adak olarak adanır. Bir hasta ya da yakını iyileştiğinde hayvanın kanı akıtılır.

Göktürkler halk sağlığına önem verirlerdi. Nitekim Göktürkler tarafından açılmış sulama kanallarının belirtileri de Rus arkeologlar tarafından bulunmuştur, bunlardan Tötö kanalı 10 kilometredir. İşlenmesi son derece zor, kayalık bir alanda açılarak iki vadiyi birleştiren ve yüksek bir matematik bilgisiyle yapılan bu kanal halk sağlığı ve temizlik açısından çok önemlidir. Buna ek olarak iklimine uygun giyim de halk sağlığına verilen önemi göstermektedir. Hayvansal drogları ilaç olarak da kullanılan Türklerin diğer bir geçim kaynakları da hayvancılıktır. Göktürklerde en çok yenilen yemekler, börek, kaymak, bal, tatlı idi. Herkes günde iki kez et yerdi. Az ekmek yiyen Türkler, bekletilmiş kısırak sütünden yapılan kıymız içerlerdi (Erdemir, 1996: 269). Uygurlarda ise halk hekimliği, olgunlaşmış bir halk tıbbının olduğu bazı belgelerde anlaşılmaktadır. Uygurlar, mistik tıp anlayışına göre çok daha fazla gelişme göstererek dönemine göre oldukça ileri gitmiş pozitif bir tıp anlayışı oluşturmuştur. Dönemin geleneğine uygun olarak tıp eğitimi, usta- çırak şeklinde yapılırdı. Uygurlar ilaç hazırlama ve kullanmakta ileriydiler. Safra, idrar, kuş eti, yılan derisi gibi hayvansal;

soğan, sarımsak turp, çeşitli otlar gibi bitkisel ve çeşitli madensel droglar kullanırlardı. M.S. 730'da Toharistan Beyi tarafından Çin'e gönderilen Nanto adındaki bir bilginin götürdüğü hediyeler arasında birçok halk ilâcı da vardır (Erdemir, 1996: 271).

“Karahanlı'larda tıp öğretimi usta-çırak şeklinde yapılırdı ve ayrıca bitkisel, hayvansal ve madensel droglar tedavide kullanılırdı. Devletin önemli vezirlerinden Yusuf Has Hacıp tarafından yazılan Kutadgu Bilig'de bazı sosyal konularla birlikte hekimlerden de söz edilir. Alt ve üst düzeyden tüm çalışanların, doğru ve fedakâr olması gerektiği belirtilir. Otakçı (pozitif hekim) ve efsuncu (ruh hekimi) gibi iki tip hekimden söz edilir. Mistik inanışlar ve tedaviler yanında, pozitif tedavi uygulamaları da vardır” (Erdemir, 1996: 272).

Kutadgu Bilig'de ilaç yerine em, tabip yerine de emçi olarak kullanılmıştır. Oğurmuş hükümdara öğüt verirken şunu söylemiştir;

5244 “Seninde-turur kör bularnıñ emi,

otağıl dârû birle bolğıl kamı

Bütün bunların devası sendedir; sen onların hekimi ol, ilâç ver ve tedavi et” (Arat, 1959: 378).

Kam kelimesinin karşılığı hekim olarak verilmiştir.

Kutadgu Bilig'de hastalıkları ve ağrıları tabipler tedavi eder. Cin ve perilerden gelen hastalıkları efsuncular tedavi eder. Eserde şöyle ifade edilmiştir;

4356 “Olarda birisi otacı turur

Kamug ig togaka bu emçi erür

Bunlardan biri tabiplerdir; bütün hastalıkları ve ağrıları bunlar tedavi ederler” (Arat, 1959: 315).

4357 “Yime ök kereklig sanga bu kişi

Anıngsız ongulmaz tiriglik kişi

Bu insanlar da senin için lüzumludur; hayat işi onlarsız sağlanamaz” (Arat, 1959: 315).

4358 “Tirig bolsa yalnguk yime igler ök

İgin emçi körse otun emler ök

İnsan hayatta iken hastalanabilir; tabibe müracaat ederse, tabip o hastalığı ilâç ile tedavi eder” (Arat, 1959: 315).

4360 “Bularnı yime edgü tutgıl yakın

Kereklig kişi bu küdezigil hakın

Bunlara karşı iyi davran ve onları kendine yakın tut; bunlar lüzumlu insanlardır, haklarını gözet” (Arat, 1959: 315).

4361 “Bularda basa keldi afsunçılar

Bu yıl yeklig igke bu ol emciler

Bunlardan sonra, efsuncular gelir; cin ve periden gelen hastalıkları bunlar tedavi ederler” (Arat, 1959: 315).

4362 “Bularka yime ök katılgu kerek

Bu yıl yeklig igke okıgu kerek

Bunlar ile de görüşmek tanışmak gerektir; cin ve peri çarpmasından gelen hastalıkları okutmak lâzımdır” (Arat, 1959: 315).

4363 “Kalı asgı tegsün tise sen sanga

Yime edgü tutgıl ay ersig tonga

Eğer sana faydaları dokunmasını istersen, ey merd yiğit, onlara karşı da iyi muamele et” (Arat, 1959: 315).

4364 “Otaçı unamaz muazzim sözün

Muazzim otaçika evrer yüzün

Tabip efsuncunun sözünü beğenmez; efsuncu da tabibe kıymet vermez” (Arat, 1959: 315).

4365 “Ol aymış otug yise igke yarar

Bu aymış bitig tutsa yekler yırar

Birinin sözüne göre, ilaç alınır, hastalığa iyi gelir; diğerinin sözüne göre, muska taşırsan, cinler senden uzaklaşır” (Arat, 1959: 315).

Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan *Divân-u Lügât-it-Türk* adlı eserde halk hekimliği ile ilgili sözcükler geçmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir;

Em: ilaç buradan alınarak ilaç yapan adama “emci” denir (DLT I, 38).

Ot: İlaç, ot içtim= İlaç İçtim. Bundan dolayı hekime otaçı denir (DLT I, 35).

Ata: Atasagum = tabip, hekim (DLT I, 86).

“Erkeç eti em bolur, eçkü eti yel bolur:

Erkeç eti ilaç olur; keçi eti yel olur” (DLT I, 95).

Sagun: Türk doktorlarına Atasagun denir (DLT I, 403).

Bukuk: “Boğazın iki yanında deri ile et arasında peyda olan bir takım et bezleridir. Fergana ile şıknı şehirlerinde bu hastalığa tutulan birtakım kimseler vardır. Daima çocukları da böyle olur. Bazılarında göğsünü yahut ayağının ucunu göremeyecek kadar büyür. Bunun neden ileri gelmiş olduğunu sordum. Bana “Babalarımız sesi gür gavurlar imiş. Tanrı yarlıgayası Yalavacın yoldaşlarıyla savaş etmişler. Atalarımız onların üzerine baskın yapmış, gür sesleriyle haykırmışlar, onların bu sesinden Müslümanlar bozguna uğramış. Tanrı kendinden hoşnut olası Ömer’e salık verdiklerinde bunlara ilenmiş, bunun üzerine boğazlarında bu hastalık çıkmış; soylarına, soplalarına da bu hastalık miras kalmış. Bugün onların içinde hiç gür sesli kimse yoktur” (DLT II: 285-286).

Otadı: emçi ağnar ot atadı = hekim ona ilaç yaptı (DLT III, 252).

Emleldi: iglig emleldi = hasta ilaçlandı (DLT I, 296).

Emledim: men anı emledim= ben onu ilaçladım (DLT I, 287).

Emleşdiler: balıklar emleşdiler = yaralar ilaçlandı (DLT I, 242).

Emlendi: er emlendi = adam kendine ilaç etti (DLT I, 259).

Emlettim: men anı emlettim = ben onu ilaçlattım (DLT I, 266).

İg: hastalık (DLT I, 48).

İgledi: er igledi = adam hastalandı (DLT I, 287).

İgleldi: her türlü hastalıkla hastalandı (DLT I, 296).

İglendi: bir kimsenin bir parça hastalanması da böyledir (DLT I, 259).

İgleşdi: hastalandı (DLT I, 241).

İgletti: bu yer onu hastlandırdı (DLT I, 266).

İglig: hasta (DLT I. 79, 196, 273; II. 351).

Em sem: ilaç (DLT III, 157).

“Usmuş ajunpusığın kılmış anı balığ

Em sem angar tilenip sizde bulur yakığ:

Dünya pususunu kurmuş, onu yaralamış; ilaç çare arayıp yakıyı sizde buluyor.” (DLT I, 407).

Türk edebiyatının önemli eserlerinden, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde halk hekimliği konusunu görebiliriz. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı” adlı hikâye de yer alan örnek şöyledir;

“Ana ağlama, bana bu yaradan ölüm yoktur korkma, boz atlı Hızır bana geldi, üç kere yaramı sığadı, bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği ananın sütü sana merhemdir dedi, sen de korkma sakın. Böyle deyince kırk ince kız yayıldılar, dağ çiçeği topladılar. Boğacın anası memesini sıkta sütü gelmedi, iki sıkta sütü gelmedi, üçüncüde kendisini zorladı, iyice doldu, sıkta süt ile kan karışık geldi. Dağçiçeği ile sütü oğlunun yarasına sürdüler, ata bindirdiler, alarak yurduna gittiler, hekimlere bırakıp Dirse Handan sakladılar. At ayağı çabuk, ozan dili çevik olur. Hânım, Boğacın kırk günde yarası iyileşti, sapa sağlam oldu, ata biner kılıç kuşanır oldu, av avlar kuş kuşlar oldu” (Ergin, 1988: 33).

Anne sütünün koruyucu, virüs ve bakterilere karşı savaşma görevi bulunmaktadır. Metinde anne sütü ve dağ çiçeği karıştırılarak yaraya iyi geldiği belirtilmiştir. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han” hikâyesinde belirtildiği gibi dağ çiçeği hastalıkların, yaraların tedavi edilmesinde kullanılan ilaçların ana maddesini oluşturmaktadır. Günümüzde de halk hekimlerin yararlandığı aktar ve otacılarda bulunmaktadır.

Hızır, Boğaç Han'ın yarasının çaresini bilir. Merhemi oluşturan malzemeler sembolik anlamda iyi, masum; Boğaç Han ve Hızır etrafında açıklanabilir. Anne sütü ak, beyaz olma ve anneye ait olma özelliğiyle helallik, saflık, temizlik ve masumiyet sembolüdür. Dağ çiçeği de benzer şekilde yorumlanabilir. Çiçek, yararlı nitelikleri yüklenerek ve anne sütüyle aynı anlamda yorumlanabilir. Dağ çiçeği anlatı da Oğuz boylarının dua ettiği, kutsadığı ve önemli kabul ettiği Kazılık Dağı'na aittir (Sarpkaya, 2015: 100).

Dağ çiçeği sarı kantaron olma özelliği taşımaktadır. “Eski çağlardan beri bitkiler insan sağlığının iyileştirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. *Hypericum perforatum* sarı kantaron olarak da bilinen uzun ömürlü bir bitkidir. Bu bitki 2000 yıldan fazla süredir değerli bir bitkisel ilaç olarak kabul edilmektedir. Yöresel adları; yara otu, bin bir delik otu, püren, kan otu, koyun kıran, kılıç otu, kuzu kıran ve mayasıl otu olan *Hypericum perforatum*, dünyada St. John bitkisi olarak isimlendirilmektedir” (Altan, Damlar, Aras ve Alpaslan, 2015: 579-580).

“Sarı Kantaron bitkisi içerdiği tıbbi özelliklerinden dolayı hem dünyada hem de ülkemizde halk hekimliğinde yanık ve yaraların iyileşmesini sağlamak için yaygın olarak kullanılan bir bitkidir” (Sönmez ve Seval, 2019: 202).

“Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı” hikâyesinde yaraya kül basılıp tedavi edilmesi geçmektedir.

“Çoban şehit olan kardeşlerini Hakka teslim etti, kâfirlerin leşinden bir büyük tepe yığıdı; çakmak çakıp ateş yaktı ve kepeneğinden kül yapıp yarasına bastı, yolun kenarına geçip oturdu, ağladı sızladı” (Ergin, 1988: 43).

“Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek” hikâyesinde kör gözün açılmasından bahsedilmiştir.

“Pay Püre Bey: Oğlum olduğunu şundan bileyim, serçe parmağını kanatsın, kanını mendile silsin, gözüme süreyim, açılacak olursa oğlum Beyrektir dedi. Çünkü ağlamaktan gözleri görmez olmuştu. Mendili gözüne sürünce Allah Taâlâ kudreti ile gözü açıldı. Babası anası sevinç haykırışlarında yeri göğü çınlattılar, Beyreğin ayağına kapandılar” (Ergin, 1988: 91).

“Kazan Bey Oğlu Uruz Bey” hikâyesinde sarımsağın yararından bahsedilmiştir.

“Oğul oğul ay oğul!

Mürüvvetim oğul

Karşı yatan kara dağının yükseği oğul

Sam yelleri esmeden Kazan kulağım çınıyor

Sarımsak otunu yemeden Kazan içim yanıyor

Sarı yılan sekmeden akça tenim kalkıp şişiyor

Kurumuşça göğsümde sütüm oynuyor

Yalnız oğul haberini Kazan söyle bana

Söylemez olursan yana yakıla beddua ederim Kazan sana” (Ergin, 1988: 104).

1.1.4. Anadolu’da Halk Hekimliği

Folklorik tıbbın genel özelliklerini içine alan Anadolu Türk halk hekimliği zenginliğini beslediği kaynaklardan alır. Türkiye tıbbi folkloru, başlıca üç kaynaktan beslenmiştir. Orta Asya’dan alınan Altay kültürü, Anadolu’da yaratılmış kültürlerden gelen pratikler, İslam’ı kabulden dolayı Arap ve Fars Kültürüdür. Bu durumdan dolayı Anadolu halk hekimliği, ata topraklarına nazaran bazı farklılıklar sunar. Bir başka ifadeyle Anadolu tıbbi folkloru, tarih öncesinden bu yana bilinen bütün kültürlerle uzaktan yakından ilgili olmuş, Doğu ve Batı arasında köprü, uğrak veya buluşma yeri olarak kültür tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir (Bayat, 1997: 61). Orta Asya’dan gelip Anadolu ve Rumeli’ye yerleşen Türkler, Anadolu’ya gelince İslamiyet ve Anadolu kültürüyle tanışmıştır. Türk halk kültürü günlük hayatın uygulama ve değer yargılarıyla yeni bir içerik ve nitelik kazanmıştır. İslamiyet öncesi atalar kültü, tabiat kültleri, Gök Tanrı kültü ve Şamanlık gibi eski inançlar yeni inanç örgüsü altında devam etmiştir (Ocak, 2000: 53).

“Anadolu insanı Şamanizm’in kalıntısı, inançlarımızın uzantısı ve öteden beri süregelen geleneklerin de etkisi ile Allah’a yakın hissettikleri ermiş kişileri, ya da Tanrının sevgisine nail olduklarına inandıkları insanları ululaştırmışlar ve onlara büyük saygı gösterip zor anlarında bunlardan medet ummuşlardır. Anadolu baştanbaşa erenler yurdu, evliyalara ocağıdır. Her köşede sıkıntılarımıza rahatlık getirdiğine inandığımız binlerce eren ve evliyanın bulunduğu makam ve mertebelerin var olduğu kimse tarafından inkâr edilemez” (Yardımcı, 1989: 271).

Ekonomik ve kültürel açıdan ileri bir durum gösteren Anadolu Selçuklu döneminde, hemen her şehirde dârüşşifâ, dârüssihha veya bimâristân adıyla hastaneler açılmıştı. Kervansaray ve imâretlerde hastaların da tedavileri yapılabilirdi. Tedavinin ücretsiz yapıldığı bu kurumlarda hekimler, cerrahlar, kehhaller, eczacılar ve hizmetli grubu görev yapmıştır (Bayat, 2006: 227). “Bu medreselerde usta-çırak şeklinde tıp eğitimi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Anadolu Selçukluları döneminde Konya’da, Kırşehir’de, Havza’da, Kütahya’da birçok kaplıca ve ılıcalar yaptırılmıştır. Bugün bu kaplıcaların bazıları çeşitli yıllarda restore edilerek günümüze kadar gelmişlerdir” (Şar, 1989: 226). Hekimlik, usta çırak ilişkisiyle hareket edilerek gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Usta çırak ilişkisinin günümüze yansımaları ocaklılık ve insanlara yardımın devamı olması için çocuğuna ya da tanıdığı birine el vermektedir.

Halk hekimliğinde dinsel, büyüsel ve pratik uygulamalar yapıldı. İdrar tutamama ve çıbanlarda şeyhlerin telkinlerine başvurmak, çıbanların üzerine dua metinleri yazmak veya dua okumak; sıtma hastalığında üzerine ezan, izin, besin yazılı sarımsak ve badem yedirmek veya dini metin yazılı kâğıdı suya atıp içmek, köpek tüyüyle tütsülemek; göz hastalıklarında şeyhin tükürdüğü parmaklarını hastanın gözüne sürmek veya dua okumak; kırıklarda kemiği meshetmek veya dua okumak bunlardan bazılarıydı. İlaçlar şehirlerdeki aktar dükkanlarında hazırlanır ve satılırdı. Kitaplardaki formüllere göre hazırlanan bu ilaçların hammaddelerinin bir kısmı Anadolu’dan, bir kısmı İpek ve Baharat yoluyla Hindistan’dan ve İslam ülkelerinden temin edilirdi. Dârüşşifâ ve kervansarayların eczahaneleri de vardı (Bayat, 2010: 264-277). “XIX. yüzyıla kadar birçok Türk hekimi, halk hekimliğine önem vermiş ve tıbbi eserlerinde o devrin halk hekimliğinde kullanılan çeşitli bitkisel, hayvansal ve madensel maddelerle tedavi yollarından bahsetmişlerdir” (Şar, 1989: 227).

Anadolu halk hekimliğinde tedavi yöntemleri genellikle bitki kökenli sağaltmadan yararlanılmıştır. Anadolu’da çeşitli bitki türlerinin olmasından dolayı halk bu yöntemden yararlanmıştır.

1.2. Hayvanlara Yönelik Sağaltmalar

Eski çağlardan beri hayvanları evcilleştirmenin ana nedeni ihtiyaçtır. İnsanoğlu avcı, toplayıcı, konargöçer ve çiftçi olmasıyla birlikte tarımsal faaliyetler, sosyal faaliyetler ve inançlar doğrultusunda hayvanları evcilleştirmiştir. Evcilleştirilen

hayvanlar, ihtiyaçları karşılamasından dolayı varlıkları önemli hale gelmiştir. Bununla birlikte hayvanların tedavi edilmesi, iyileştirilmesi için uyguladıkları uygulamalar ve pratikler halk veterinerliğini ortaya çıkarmıştır.

Hayvanlar ehlileştirilip de doğal şartlardan ayrılınca onların sürekli sağlıkları bozulmağa başlayacağından hayvan sahipleri küçük sürüleri için ilaç aramaya başlamışlardır. Bu sebepten veteriner tababeti hayvan ehlileştirilmesi ve insanların hayvanları tanınmasıyla mümkün olabilir (Erk, 1957: 139). Anadolu coğrafyasında da gerek Türk insanının benimsediği din ve inanışlar, gerek içinde bulunmuş olduğu toplumların kültürleri, gerekse siyasi, coğrafi ve ekonomik yaşantısının tesirleri bir ‘Hayvan Kültü’nün oluşmasına neden olmuştur. Bu kült, İslamiyet’in kabulünden sonra çok önemli bazı değişikliklere uğramasına rağmen, bugün de Anadolu Türk insanının inanç dünyasında varlığını sürdürmektedir (Mollaibrahimoğlu, 2008: 5).

“Anadolu halkının veteriner olmadığı ya da veterinere ulaşamadığı zamanlarda ya da veterinere gitmek istemediklerinde hayvanlarını hastalıklardan korumak veya hayvanlarını tedavi etmek için başvurdukları uygulama ve pratiklerin tümüne halk veterinerliği (baytarlık) denir” (Artun, 2007: 217).

Halk veterinerliğinde farklı terimler kullanılmıştır. Dinçer, Doğanay, Arslan “Türk folklorunda veteriner hekimliği”, Salman “halk veterinerliği”, Boratav “halk baytarlığı” ifadelerini kullanmışlardır.

“Türkiye’de modern anlamdaki veteriner ve hekimlik öğretime 1842’de başlanmıştır. Bu tarihten önce hayvan yetiştiriciliği, bakımı ve beslenmesi sanatkârlar tarafından yapılmıştır. Dilgimen’e göre Osmanlı devrinin hayvan hekimliği gerek halk arasında gerekse ordu içinde Baytarnamelerdeki usullerle uygulanmıştır. Hayvanat ocakları, hayvancılık konusundaki pratiklerin kaynaklarını tespit etmiştir” (Dinçer, 1982: 123).

Hayvan hastalıklarını teşhis ve tedavi etmek, halk hekimliğinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Örnek, 1966: 127). Pertev Naili Boratav’a göre “halk baytarlığı halk hekimliğine paralel olarak ele alınır. Hayvanların sağlığını koruma, hastalıklarını sağaltma yolları da insanlarda olduğu gibi akılcı yöntemlerle, büyüklük işlemlerle, büyüklük ve akılcı karışık işlemlerden oluşmaktadır” (Boratav, 1984: 129).

Yazılı kaynaklar içinde *Baytarname*'lerin önemi büyüktür. *Baytarnameler* Arapça ya da Farsçadan Türkçeye çevrilmiştir. *Divân-u Lügât-it-Türk* ve *Baytarnameler*'de bulunan, halk arasında kullanılan ve adı geçen hayvanlarla ilgili kelimeler şunlardır:

Anğduz (I.C.115. s.): Karın ağrısına ilâç yapılır bir kök, andız kökü.

Kem (I.C.348.s.): Hastalık “at kemledi” kem göz, hayvanın kemlemesi.

Çepiş (I.C.383.s.): Altı aylık keçi yavrusu, çepiş, çepic.

Toklu (I.C.431.s.): Altı aylık kuzu, Toklu.

Taglattı (II. C.344.s.): “Ol atın taglattı”, dağlatmak, dağ vurdurmak.

Yagır (III. C.9.s): At, katır, eşek gibi hayvanların sırtında semer veya eğerin vurmasıyla meydana gelen yara, yağır, eyer yağır, yagır, cagur.

Yilin (III. C.23.s.): İnek memesi, bütün tırnaklı hayvanların memeleri için de böyle denir.

Karakuş (III. C.221.s.): Devetabanı kenarı, karakuş (atın ayak hastalığı için).

Cılday (III. C.240.s.): Atın göğsünde çıkan bir hastalıktır. Cidavu, Cidagu, cidav.

Kiçidi (III. C.259.s.): Kaşındı, giçişti, gicişmek.

Sengregü (III. C.387.s.): “sengregü at” = kendinde engi hastalığı olan at, burnundan irin gibi sümük akar, aynı hastalık için sakau, sakavu, su sakağası” (Dinçer, 1982: 125-126).

Dinçer, Türk folklorunda veteriner hekimliğinin yedi grupta incelenebileceğini belirtmiştir. Bu yedi başlık;

1. Hayvan hastalıkları ve tedavileri
2. Hayvan yetiştiriciliği, çoğaltma, bakım ve beslenmesi
3. Hayvan maddeleri ve hayvansal ürünler
4. Yaş, cins ve ırklarına göre hayvanlar
5. Hayvan damgaları
6. Hayvan nalları ve nallama sanatı

7. Hayvan ve insan ilişkilerinde inançlar, deyimler, atasözleri, masallar, şiirler, bilmeceler ve diğer bilgiler şeklindedir (Dinçer, 1976: 86).

Mustafa Kutlu, *Şavaklı Türkmen Aşireti* üzerinde yaptığı folklorik araştırmada hayvancılıkla ilgili olarak elde ettiği verileri beş ana başlık altında toplamıştır. Bunlar;

“1. Hayvanların bakımı, beslenmesi ve korunması

2. Çoban ve çobanlık

3. Hayvancılıkla ilgili geleneksel işlemler ve uygulamalar (hayvan hastalıkları ve tedavi işlemleri, hayvanların kısırlaştırılması, hayvan işaretleri ve süslemeler, hayvanların adlandırılışları ve kümelendirilişi)

4. Hayvancılıkla ilgili tören ve kutlamalar (koç katımı, davarın yüzü (bembu günü) kutlamaları, döl dökümü (kuzu doğumları) kutlamaları, ilk sağım (davarın beriye konuluşu) törenleri, kırkım (beğbir) törenleri, göç (yayla göçü) kutlamaları)

5. Hayvan ürünlerinin elde edilişi ve değerlendirilmesi (süt, yün ve deri ve ürünleri üretimi, üretim teknikleri, üretim araç-gereçleri, üretimde iş bölümü ve dayanışma) şeklinde sıralanmaktadır” (Kutlu, 1987: 79-148).

1.3. Bitkilere Yönelik Sağaltmalar

İnsanlar yerleşik düzene geçtikleri zamanlarda ve tarımla uğraşmaya başlamalarıyla birlikte yaşamalarını sağlayacak bitkisel ürünler yetiştirmeye başlamışlar ve bu süreç içerisinde ürünlerin bir kısmını veya tamamını kaybetmişlerdir. Yeterince ürün alınamaması büyük açlık ve ölümlere yol açmıştır. Bu büyük kayıplar en eski kitaplarda Homeros (MÖ1000) ve Tevrat'ta (MÖ750) hastalıklar ve savaşlar kadar korkulacak bir olay olarak yer almaktadır (Yıldız, 2011: 7). İnsanoğlu, göçebe olarak yaşamını sürdürdüğü ve avcılıkla beslendiği dönemlerde bile bitkileri de besin olarak tükettiği için bitkilerde oluşan hastalıkların farkına varmıştır. Ancak özellikle tarımın başlamasıyla, üretimi yapılan bitkilerde verim ve kalite kayıplarına neden olan hastalıklar daha çok dikkati çekmiştir. İklim koşullarının uygun olduğu dönemlerde şiddetli olarak ortaya çıkan hastalıklardan dolayı ürünün tamamen veya büyük oranda yitirilmesi açlık ve sefaletten neden olmuş, bunun sonucunda çok sayıda insan ölmüştür.

“Milattan 1000 yıl öncesine dayanan çok eski kitaplarda bile bitki hastalıklarına ve bunlara karşı ne yapılması gerektiğine değinilmiş ve insan hastalıkları kadar önemsenmiştir. MÖ 750 yılı civarında çıkan eski İncil'de bazı bitki hastalıklarından

bahsedilmiş, daha sonra MÖ 470’li yıllarda Yunan’lı filozoflar Democritus ve Theophrastus bitki hastalıklarını ele alan yazılar yazmışlardır. Sonraki dönemde Roma’lılar tahıllarda salgınlar oluşturan pas hastalıkları yüzünden açlıkla savaşmış ve bu hastalıkları tanrıların gazabı olarak görmüşlerdir. Sonraları 1600’lü yılların ortalarında mikroskopun keşfiyle hastalıklara neden olan mikroorganizmalar hakkında daha fazla bilgi açığa çıkarılmıştır” (Yaşar, 2018: 122).

“İklim ve toprak koşulları uygun olduğunda bitkiler, gelişme ve üremelerini sürdürürler. Ancak, diğer canlılar gibi bitkiler de çeşitli faktörlerin etkisiyle hastalanır ve değişik hastalık belirtileri sergilerler. Örneğin; bu hastalıklar bitki genetiğinin yanı sıra bitkilerin az ışık alması, nemli ortamların varlığı ve iklimsel olaylardan dolayı meydana gelebilmektedir. Bitkilerle iletişim kuramadığımız için hastalığın başlangıcında bir bitkinin hasta olup olmadığını anlamak oldukça güçtür” (Yaşar, 2018: 121).

Bitkilerin sağlığını iki etmen grupları bozmaktadır. Bunlar; biyotik (canlı) etmenler olarak adlandırılan yaban domuzu, kemirgenler, böcekler, mantarlar, bakteriler, parazit, yabancı otlar, virüsler vb. zararlı organizmalar ile abiyotik (cansız) etkenler olarak adlandırılan don, dolu, aşırı sıcaklar, besin elementlerinin fazlalığı veya eksikliği nedeniyle bitkilerde oluşan fizyolojik sorunlardır. Tüm bu sorunların ortaya çıkmasını engellemek veya ortaya çıktığında zararının azaltılmasını sağlamak için insanoğlu tarım tarihi süresince birçok yöntem ve teknik geliştirilmiş ve bunlar zaman içinde bir disiplin haline gelerek yöntem haline gelmiştir (Birişik, 2015: 18-19). “Tarımsal alanlardaki bitkiler ile bunların ürünlerinde zarara neden olabilecek hastalık etmenleri, zararlılar, yabancı ot ve diğer hayvansal organizmaların meydana getireceği zararları önlemek ve azaltmak amacıyla yoğunluklarını ekonomik zarar seviyesinin altına indirebilmek için uygulanan yöntemlere bitki koruma denir” (Köksal, Torun ve Hiçyılmaz, 1). “Bitkilerde hastalığa neden olan faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan fizyolojik bozukluklar sonucu yapısal bazı değişiklikler meydana gelir. Bir bitkide, herhangi bir hastalık etmeninin etkisi sonucu, hastalığın belirli bir döneminde ortaya çıkan ve o hastalık için karakteristik olan belirtilerin tümüne birden “sendrom”, sendromu oluşturan belirtilerin her birine ise “simptom” denir” (Yaşar, 2018: 123). Bitki korumada çeşitli yöntemler vardır. Bunlar; kültürel, fiziksel, genetik, mekanik, biyolojik, biyoteknik, kimyasal mücadeledir.

Kültürel mücadelede uygulanan bazı yöntemler vardır. Bunlar; kuvvetli ve sağlıklı bitki yetiştirmek, toprak işleme, gübreleme, seyrek yetiştirme, sulama, temiz tohum, fide, fidan ve diğer üretim materyalinin kullanılması, gençleştirme ve budama, kullanılan alet donanım temizliği, hasat zamanının ayarlanması, ekim nöbeti, bitki artıklarının ve yabancı otların yok edilmesidir (Köksal, Torun ve Hiçyılmaz, 1-2).

Zararlı böceklerin öldürülmesi veya önlenmesi için böcek toplama, uzaklaştırma, pusuya düşürme çevre şartlarını değiştirme gibi önlemlerin alınması olayına fiziksel mücadele de denir. Bu çalışmalar; yüksek sıcaklıktan yararlanma, sıcak su veya hava uygulama, solarizasyon, yakma, su altında bırakma, suya daldırma, fiziksel bariyer oluşturmaktır (Yaşar, 2018: 109-117).

Biyoteknik mücadelede ise zararlıların yaşadıkları ortamın fiziksel özelliklerini değiştirmek suretiyle zararlıları yok etmeye veya faaliyetlerini azaltmaya yönelik yapılan çalışmalara denir. Biyoteknik mücadelede yapılan çalışmalar; cezbediciler, tuzaklar, kısır böcek salma, böcek gelişmesini engelleyiciler ve düzenleyiciler, uzaklaştırıcılardır (Yaşar, 2018: 109-117).

Biyolojik mücadele zararlıların popülasyonlarını düşürmek için kimyasal maddeler yerine popülasyonlarını düşürecek diğer canlıların kullanılmasıdır. Kültür bitkilerinde zararlılar ve yabancı otlar aleyhine yaşayan organizmaları kullanmak suretiyle zararlı popülasyonunu ekonomik zarar eşiği altında tutmak amacıyla yapılan çalışmalardır.

Genetik mücadelede yapılan işlemler, radyoaktif maddelerle böceği öldürmek veya kısır bırakmaktır. Mekanik mücadele, budamadan sonraki zararlı yumurtası bulaşmış kısımları toplayıp ortamdan uzaklaştırmak yakmak veya gömerek yok etmektir. Kimyasal mücadele, kimyasal maddeler kullanılarak hastalık, zararlı ve böceklerin önlenmesidir (Köksal, Torun ve Hiçyılmaz, 3).

İKİNCİ BÖLÜM

ÇİVRİL'DE İNSANLARA YÖNELİK HALK HEKİMLİĞİ

2.1. Beyin ve Omurilikle İlgili Hastalıklar

2.1.1. Bel Fıtığı ve Bel Ağrısı

Bel fıtığı, “omurlararası disklerde çeşitli sebeplerle meydana gelen harabiyet ile kendini gösteren ve şiddetli ağrıya sebep olan durum”dur (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 69). “Omurlararası diskin ortasında tüm omurga kemiklerinde, darbelerin zedelenmesini önlemek amacıyla süngerimsi sağlam esnek bir doku bulunur ve omurlara yastıklık yapar. Bu dokuyu da yerinde tutan kuvvetli bir bağdoku halkası bulunmaktadır. Bu halka, herhangi bir nedenden dolayı zayıflarsa diskin ortasındaki yumuşak çekirdek, omur cisminin arkasından dışarıya bir ya da birkaç spiral sinir köküne basınç yapabilir ve bundan dolayı şiddetli ağrıya neden olabilir” (Brown, 1985: 84). “Bel omurları çok hareketlidir ve öne, arkaya, yanlara bükülebilir ve hatta kendi ekseninde dönebilir. Birçok bel ağrısı olayları bu hareketlerdeki ufak tefek bozukluklardan meydana gelir. Ağrı, bel omurgası etrafındaki kaslardan da kaynaklanabilir. Kaslar omurgayı sabitleştirmeye, bükmeye yararlar. Bu tip mekanik sebepli bel ağrıları genellikle hareketle kötüleşebilir” (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 68).

Görüşmelere göre halkın, en çok mustarip olduğu konu bel fıtığı ve bel ağrısıdır. Halk genellikle modern tıbbı yönelmektedir. Doktorun vermiş olduğu merhemler, ağrı kesici ilaçlar, fizik tedavi yöntemlerini uygulamaktadırlar. Modern tıbbın yanında halk hekimliğinin ortaya koyduğu tedavilerden de yararlanılır.

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Bel çekilirken, mum belin üzerine koyulur ve yakılır. Mumun üzeri bardakla kapatılır. Bardak bel üzerinde gezdirilirken damar bulunur ve damar yukarı çekilir. Çekilince bel kütler ve iyileşir (K3).

Uygulama b) Hasta yere yatırılır. Beline yazma bağlanılır, ayağına birisi oturur. Hastayla muhabbet edilirken çekilir (K5).

Uygulama c) Tıraş bıçağıyla kesilir. Kan tomurcuk tomurcuk olunca üzerine soğan koyulur, sarılır (K9).

Uygulama d) İlk olarak kantaron yağı sürülür sonra üzerine patates sarılır (K9).

Uygulama e) Sırt ağrısı için; sırtta kupa vurulur. Plastik düğmelere bez bağlanır. Sırtın üzerine gelecek şekilde koyulur. Bezin kesilen kısımlarına ispirto ya da gaz yağı dökülür ve yakılır. Üzerine çay bardağı kapatılır. İçindeki oksijen bitince bardak kapatılan yer kabarır. Kabaran kısımlar kanı harekete geçirir. Ağrılar geçer (K21 / K39).

Uygulama f) Susam yağı ve ada çayı yağı sürülür ve ovalanır (K29).

Uygulama g) Arpa unu ile su nanesi karıştırılır, bele sarılır (K31).

Uygulama h) İlançık otu kaynatılır içilir (K34).

Uygulama ı) Çam yapraklarının suyu ile ardıç katranı karıştırılarak bele sarılır (K34).

Uygulama i) Bel kısmı olduğunda eklemlere bakılır. Taze ise sırt üstü yatırılır, zeytinyağı sürülür, dizlerin altına yastık koyulur. Çeneye yazma bağlanır, çekilir. Bel zinciri oynuyorsa yerine girmiştir (K57).

Uygulama j) Bel ağrısı için belin eti sağa, sola, yukarı kaldırılır ve kütletilir (K81).

Uygulama k) Bel ağrısı için kekik yağı ve çörek otu karıştırılır, masaj yapılır (K85).

2.1.2. Boyun Fıtığı

Damarlar içinde kan dolaşımının olmaması durumunda ortaya çıkar. Boyun fıtığında boyun içine çöker. Kafa içine gittiği zaman tepkime oluşur (K25). Tedavisi parpılama (fiziksel müdahale) yöntemiyle yapılır. Omurga, vücudun dik durmasına yardım eden, ortalarından omuriliğin geçtiği ve omur denilen 33 kemikten oluşmaktadır. Omurlar bir adet yumuşak disk ve iki adet yüzeysel eklem ile birbirlerine bağlanırlar. Kuvvetli bağ dokusundan oluşmuş olan disk, bir omuru diğerine bağlayan en önemli yapıdır. Yanlış ya da ters hareket yapma, ağırlık kaldırma gibi hareketlerle adaleler kasılır ve bu bağlar sıkışır. Disk bozulmaya devam ettikçe dış tabakası da yırtılabilir ve diskin merkezi dış tabakadaki bir yırtıktan çıkarak sinirlerin ve omuriliğin yer aldığı boşluğa taşarak boyun fıtığına neden olur (<https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/boyun-fitigi/#genel-tanitim>).

Çivril'de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Hasta, boyun fitiği olduğu zaman yemek yiyemez, su benzeri içecekler içebilir. Sırtı destekle çekilir. Bel zinciri bakla bakla gelir. Ayaklar yukarı kaldırıılarak bağlanır. Boynuna doğru, hasta kendini sıkmadan lafa tutarken çekilir (K25)

2.1.3. Felç / İne

Halk arasında arpılma, Çok geçirme, hareketsiz kalma olarak tarif edilmektedir. Hastalığın nedeni psikolojik problemlerden dolayı olduğu söylenmektedir. İlk olarak tedavisi modern tıpta aranmaktadır. Daha sonra alternatif tıptan yararlanılır. Felç, kas faaliyetlerinin, hareketlerin, sinirlerin veya bunların omurilikteki, beyindeki merkezlerinin tahribatı neticesinde, geçici olarak veya düzelmeyecek Şekilde kaybedilmesidir (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 194).

ivril’de halk arasında uygulanan yöntemler Şunlardır:

Uygulama a) Soğuk suya Fatıha süresi okunur, içilir (K57).

2.2. Cilt Hastalıkları

2.2.1. Alerji

“Her eriŐkin kişi, vücuda giren yabancı bir maddeye karşı, o maddeyi etkisiz kılmaya, öldürmeye ve vücuttan dışarı atmaya yönelik tepkiler gösterir, bu tepkilere alerji denilir” (Brown, 1985: 35).

ivril’de halk hekimliğinde alerji ile ilgili uygulamalar Şunlardır:

Uygulama a) Pekmez ocakta ısıtılır, kaşıntı olan yere sıcak sıcak yakılır (K7).

Uygulama b) zdemirci Mahallesinde bulunan acı su ile çamur yapılır, sürülür (K9).

Uygulama c) Patlange otunun kökü kaynatılır içilir. Tadı acıdır, tatlanması için Şeker katılır (K25).

2.2.2. Çıban

Halk arasında çıban, sivilce gibi çıkar; etrafı kızarır, ortasından ağarmaktadır (K2). “ıban, derideki ter bezleri veya kıl keselerinin içindeki enfeksiyonlardır” (Brown, 1985: 124).

ivril’de halk arasında uygulanan yöntemler Şunlardır:

Uygulama a) Bamyaya, sirke ve arpa unu karıştırıp pişirilir. ıbanın zerine sarılır (K2).

Uygulama b) Özdemirci Mahallesinde Kayaönünde bulunan acı su ile çamur yapılır, sürülür (K5).

Uygulama c) Soğan pişirilir, sarılır. İltihap giderici özellik gösterir (K16 / K47).

Uygulama d) Çıbanın olgunlaşması için biber yaprağı bağlanır. Apsenin ortaya çıkmasını sağlar (K21).

Uygulama e) Yaranın ucu koparılır, yumuşama olur. Kanlı ise sert olur o zaman sıkıtılır. Tentürdiyot, kolonya ile temizleyip üzeri yara bandı ile kapatılır (K25).

Uygulama f) Sabun yoğurdun içine rendelenir. Karıştırılıp sürülür (K27).

Uygulama g) Ucu körelmesi için bez ısıtılır, üzerine koyulur (K30).

Uygulama h) Yaş soğan pişirilir, sapları içine doğranır ve sarılır (K30).

Uygulama ı) Çam akması sürülür (K34).

Uygulama i) Sabun rendelenir, üzerine sürülür iltihabı çeker (K47).

Uygulama j) Çıban sıkılır, şablon otunun suyuyla pansuman yapılır (K57).

Uygulama k) Yumurta sarısı ve rendelenmiş sabun karıştırılır sürülür (K81).

2.2.3. Egzama

Egzama çeşitlilik göstermektedir. Egzama çoğalırsa yani vücudun her yerine yayılırsa dişidir, tek bir yerde olursa erkek egzama olmaktadır (K79). “Bir deri hastalığıdır; deri yüzeyinde belirli bir alanın kızarması ve kaşınması ile belirgindir. Deride, patlayan sivilcelere belirir. Bunların patlamasıyla, kuruyan ve çatlayan, kırmızı çıplak bir yüzey ortaya çıkar. Bu durum ya iyileşir ya da deri kalınlaşır. Durumun iyileşmesi, kaşıntının şiddetine bağlıdır” (Brown, 1985: 164).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Ocaklı 3 hafta Cumartesi günü Kuran-ı Kerim’den dua okur (K57).

Uygulama b) Göktaş, kükürt, katran, civanperçemi otu ve kantaron otu karıştırılarak pişirilir. Temrenin olduğu yere sıcak sıcak sürülür (K79).

2.2.4. Köstebek

Divân-u Lüğât-it-Türk’te köstebek; “kösürge olarak belirtilmiş ve tarla sıçanı soyundan bir hayvan olarak açıklanmıştır” (DLT I, 490). Halk arasında “köstü, kösnü,

közlü, kösni” olarak adlandırılan köstebek; vücudun her yerinde özellikle başta, boğazda ve koltuk altlarında bilye ya da ceviz büyüklüğünde ortaları göz gibi açılan mosmor yaralardan oluşan ve sızısı çok olan çıbanlara denilmektedir. Bu kabartılar iltihap ve kan ile doludur. Bu hastalıktan sonra da vücutta iz bırakır. Erkek ve dişisi olduğuna inanılan bu hastalığın erkeği bir yerde, dişisi ise birçok yerde çıkar. Çoğalarak dağılma özelliği gösteren, geç iyileşeni “dişi”, dağılmayan ve tedaviye erken cevap vereni “erkek” olarak nitelendirilen bu hastalık, ocakların çoğuna göre, yaradaki iltihabın derine doğru inerek kabarma görüntüsü ile tedavide de kullanılabilen kösnünün (köstebeğin) toprağı derine doğru eşmesi sonucu oluşan görüntüsünün benzer çağrışımından dolayı bu ismi almaktadır” (Uyar, 2013: 49-50).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Köstebek hayvanın çıktığı 7 yerden toprak alınır. Su ile karılır, çamur haline getirilir. Hastanın bir yeri şişip yaraya dönüştüğü zaman yapılır. 3 gün sarılır (K80 / K83 / K84 / K90).

2.2.5. Mantar

“Bir enfeksiyon hastalığı olan mantar hastalığı, tek hücreli mantarların cilt üzerinde kızarıklık, kaşıntı, iltihaplanma ve şişliklere neden olmasıdır. Farklı mantar türleri vücudun çeşitli bölgelerinde bu belirtilerin görülmesine neden olabilir. El, ayak, yüz, vücut, kafa derisi gibi bölgelerde cilt üzerinde çoğalan mantar türleri nedeniyle enfeksiyon oluşur. Mantar, çevre bölgelerde ya da tamamen farklı bir bölgede yayılım göstererek o bölgelerde de iltihaplanmaya neden olabilir. Mantar hastalıkları en çok ayak, tırnak, kasık ve vajina, saç gibi bölgelerde deri üzerinde ortaya çıkar. Bununla birlikte nadiren de olsa dil ve lenf bezlerini de etkisi altına alabilir” (<https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/12376/mantar-hastaligi>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Kına yakılır (K16 / K57 /K84).

Uygulama b) Sarımsak ezilip sürülür (K16).

Uygulama c) Kiremit tozu dövülür, üzerine katran sürülür (K16).

Uygulama d) Mantar yarasını yüzeyinden kazılır. Üzerine 15 dakika arayla gaz yağı sürülür (K25).

Uygulama e) Domuz vurulur, karnı kesilir. Mantar olan yer domuzun karnına sokulur (K57).

Uygulama f) Anne sütü damlatılır (K80).

Uygulama g) Mayasıl otu kaynatılıp içilir (K84).

Uygulama h) Koyunun iç yağı eritilir içine aynı sedef çiçeği karıştırılarak yağ yapılır. Güzel kokması için lavanta, ada çayı ya da kekik katılır ve mantar olan yere sürülür (K85).

Uygulama ı) Çayın demi sıcak sıcak koyulur (K86).

2.2.6. Pamukçuk

“Pamukçuk, Candida Albicans grubu mantarların ağzın mukozasında oluşturduğu bir enfeksiyondur. Erişkinlerin ağız ve boğazlarında da ortaya çıkan candida enfeksiyonu daha çok bebeklerin ağzında oluşan tekrarlayıcı candida enfeksiyonu olarak bilinmektedir” (Demirbağ, Tanır ve Kuğuoğlu, 2012: 137).

Çivril’de uygulanan tedavi yöntemleri şunlardır:

Uygulama a) Yemek sodası sürülür (K11).

Uygulama b) Ada çayının suyu sürülür (K57).

Uygulama c) Pancar şekeri ağza atılır, belli bir süre bekletilir (K81).

2.2.7. Saçkıran

“Saçlı deride, mikroskopik mantarların sebep olduğu bir hastalıktır. Favus, kel hastalığı veya saçkıran da denir. Hastalığa sebep olan mantarlar kıl diplerinde çanakçık şeklindedir. Kılızsız deri üzerinde de yuvarlak, kırmızı, pullu lekeler görülebilir. Tırnaklara da bulaşabilir. Kellik çok bulaşıcıdır. Şapka, tarak vb. ile bulaşmaktadır” (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 339).

Çivril’de halk arasında yapılan uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Sarımsak ve tuz karıştırıp sürülür (K21).

Uygulama b) Sarımsak dövülür, sürülür (K27 / K85).

Uygulama c) Orman dut yaprakları yakılır onun külüyle kaymak, süt karıştırılır sürülür (K39).

Uygulama d) Sarımsak ve barut karıştırılır sürülür (K81).

Uygulama e) Karbonat ıslatılır sürülür (K85).

Uygulama f) Kantaron yağı sürülür (K85).

2.2.8. Sedef

Tıp dilinde Psoriasis olarak geçmektedir. Derinin müzmin, nökslerle seyreden, kırmızı zemin üzerinde kepeklenmelerle oluşan bir hastalıktır. Bu hastalıkta derinin üst tabakasındaki yenilenme hücreleri normalden 5 ve 7 kat daha kısa zamanda çıkmakta ve kepeklenme ile dökülmektedir. Saçlı deri, diz ve dirseklerde görülmekle birlikte kalçalarda, tırnaklarda veya sadece el ve ayaklarda da olabilir. Genellikle stresten kaynaklanmaktadır. Bazı hastalarda eklem iltihabının bir parçası olabilir (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 479).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Sedef hastalığının bulunduğu yere ceviz kabuğu bastırılır (K77).

2.2.9. Siğil

“Human papilloma virusu (HPV) -İnsan papilloma virüsü- diye adlandırılan virüsün derinin üst tabakasında enfeksiyon oluşturmasıyla büyüyen iyi huylu hastalıktır. Daha çok el ve ayaklarda görülürse de tüm vücutta ortaya çıkabilir” (http://turkdermatoloji.org.tr/media/hasta_bilgilendirme/Sigil.pdf).

Çivril’de siğille ilgili yapılan uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Ay doğduğu zaman aydan gözünü kesmeden üç kere İhlas süresi okunur, yerden toprağın üzerinde taş, çer çöp ne varsa ele sürülür (K2).

Uygulama b) Çam ağacının yapraklarına 3 İhlas, 1 Fatiha süresi okurken siğil olan bölge süpürülür (K5).

Uygulama b) Yedi tane deli incirin sütünü sürüp 3 kere İhlas süresi okunur. Üzerine taş koyulur (K9).

Uygulama c) Siğil ipele bağlanır. İpe durdukça siğil kurur ve zamanla siğil düşer (K10).

Uygulama d) İncirin sütü sürülür. Siğil kesilir daha sonra ebe gümeci otu sarılır (K19).

Uygulama e) Tavuğun taşığının içindeki sarı zar çıkartılır. Çıkartılan zar, siğilin üzerine sürülür ya da sülük yürümeye başladığında söğütlerin yeşil kısmı kesilip oradan çıkan su sürülür (K21).

Uygulama f) Siğil sayısı kadar siğil duası okunur (K25).

Uygulama g) Akşam ay çıktığında kabın içine süpürge teli katılır. Aya bakarak “ayı gördüm, hoş gördüm, siğilin yerini boş gördüm” denilerek süpürülür (K27).

Uygulama h) Yılan derisi yenilir ya da yılanın etine 41 kere İhlas süresi, 7 kere Fatiha süresi okunur, siğilin üzerine koyulur (K30).

Uygulama ı) Elma sirkesi sürülür (K30).

Uygulama i) İncirin sütü sürülür (K30 / K37 / K39 / K57 / K77).

Uygulama j) Süpürgeyle süpürülür (K32).

Uygulama k) Sütleğen ve basamak otu ayarlanarak sürülür (K34).

Uygulama l) Ardıç kozağını koparılırken çıkan süt sürülür (K39).

Uygulama m) Her siğil için ardıç üzüm sürülür, sarımsak ezilerek sarılır (K41).

Uygulama n) Ocaklı siğili iple boğar ve dua okur (K41).

Uygulama o) Sütleğenin sütü sürülür (K45).

Uygulama ö) Siğile tuz dökülür, etrafı iğneyle çizilir (K47).

Uygulama p) Siğil duası bir kâğıda yazılır. Akan suyun yanına gidilir, 3 kere İhlas süresi okunur. Kâğıt suyun kenarına bırakılır, arkaya bakmadan gidilir (K57).

Uygulama r) Ocaklı, dağlardan topladığı süpürge otuyla Fatiha, İhlas sürelerini okuyarak süpürme yapar (K81 / K89).

Uygulama s) Çamın dalları okunur, siğil süpürülür. Dalları taşın altına bırakılır (K83 / K86).

Uygulama ş) Efelek, ebegümece ezilir, sürülür (K84).

2.2.10. Sivilce / Akne

Derideki yağ bezlerinin bozukluğu, miktarının fazlalığıyla meydana gelen cilt hastalığıdır. Kıl diplerinin dışarıya açılış delikleri genişler ve derinin üst kısımlarının

döküntülerinin toplanmasıyla kirli kahverengi, siyah tıkaçlar meydana gelir. Bunlar aslında yağ bezlerinin ağızlarını tıkayan kepek, kolesterol, yağ ve mikrobasillerden ibarettir (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 190).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Özdemirci Mahallesi Kayaönü mevkiinde acı su bulunmaktadır. Su ile toprak karıştırılarak çamur yapılır ve çamur sivilceye sürülür (K2 / K83).

Uygulama b) Taze ısırgan otu kaynatılır. 6 ay süreyle her sabah aç karnına içilir (K21).

Uygulama c) Papatya suyu sürülür (K58).

Uygulama d) Sirke suyu sürülür (K85).

2.2.11.Temre

“Bir çeşit deri hastalığıdır. Cilt üzerinde görüntü olarak kırmızı ve küçük kabarıklık lekelerine neden olur ve cilde yayılır. Hastalıklı bölgeye dokunulduğu zaman pürüzlü ve pütürlü bir his uyandırır. Oldukça sık görülen bu hastalık cilt yüzeyinin tahriş olmasından kaynaklanır” (<https://www.sozcu.com.tr/2018/saglik/temre-temriye-nedir-temre-hastaliginin-nedenleri-belirtileri-ve-tedavisi>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Cumartesi günleri okunur üflenir, üzeri çizilir (K30).

Uygulama b) Ocaklı, temreye şablon kökünü sürerek temreyi keser (K32).

Uygulama c) Ocaklı tarafından evelik otunun kökü taşla ezilir. Otun köküne, Fatiha, İhlas süreleri okuyarak tükürür. Hastaya sürer (K32).

Uygulama d) Ocaklı, 2 kere Fatiha, 1 kere İhlas sürelerini okur. Keserken “okuması benden, şifası Allahtan” diyerek bıçak yardımıyla keser (K78).

Uygulama e) Ocaklı ağzına buğday alıp temrenin olduğu yere püskürtme yapar (K83).

Uygulama f) Sarımsak sürülür (K86).

Uygulama g) Göktaş, kükürt, katran, civanperçemi otu ve kantaron otu karıştırılarak pişirilir. Temrenin olduğu yere sıcak sıcak sürülür (K79).

2.2.12. Topuk Dikeni

Topuk dikeni, topuk kemiği ile taban çukuru arasında meydana gelen kemik benzeri kalsiyum birikintisidir ya da röntgende görünür kanıt olmadığı zaman topuk dikeni sendromu olarak isimlendirilmektedir. Çoğunlukla topuğun önünde başlar ve ayağın diğer kısımlarını etkiler. Yaklaşık 0,5 cm boyundadır. Bu nedenle çıplak gözle görülmez. Tıp literatüründe osteofit olarak adlandırılan topuk dikeni tanısı bazen zor olabilir. Kas ve bağ dokusunda görülen uzun süreli gerginliğin sonucudur. Sert yüzeylerde yürümek, koşmak veya zıplamaktan kaynaklanan tekrarlayıcı stres, topuk dikeninin yaygın bir nedenidir. Topuğun ön kısmında ağrı, şişlik, ısı artışı gibi iltihap belirtileri görülür (<https://www.medicalpark.com.tr/topuk-dikeni/hg-2024>).

Çivril'de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Ayak, dikenli taş veya cam kolonya şişesi üzerinde sürtülür (K16).

Uygulama b) Ocaklı, süprüntü yapar. Hasta arkasına bakmadan gider (K31).

Uygulama c) Akşamları semizlik otu sarılır (K57).

Uygulama d) Topuk biraz kesilir üzerine motor yağı damlatılır (K89).

2.2.13. Uyuz

Bulaşıcı ve kaşıntılı bir hastalık olan uyuzun sebebi sarcoptes scabiei isimli bir parazittir. İnsanlarda dişi parazit, hastalığa neden olmaktadır (Sağlık Ansiklopedisi C.2, 1984: 552).

Çivril'de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Nişasta su ile karılır, sürülür (K29).

2.2.14. Yanıklar

Yüksek ısının etkisi ile meydana gelen doku harabiyetine yanık denir. Yanıklar kuru sıcaklıkla, elektrikle, sürtünmeyle ve yakıcı kimyasal maddelerle meydana gelir (Sakıncı, 1981: 48). Yanıklar derecelerine göre ayrılmaktadır;

“Birinci derece yanıklar; genellikle uzun zaman güneşe maruz kalma, sıcak sıvılarla kısa zaman temasla ve gaz patlamaları ile meydana gelir. Ağrılı ve çok hassastır. Cilt kuru ve kızarıklık oluşur. Bir haftada iyileşirler. Cilt hasarı üstünkörü olmaktadır.

İkinci derece yanıklar; biraz daha derindir. Şiddetli parlayıcı sıcaklığa kısa zaman maruz kalmakla, çok sıcak sıvılarla temasla meydana gelir. Bu yanıklarda sıvı toplanır, oldukça ağrılı ve hassastır.

Üçüncü derece yanıklar; alevler ve sıcak maddelerle uzunca müddet temas sonucunda meydana gelirler. Deri köseleşmiştir, kurudur. Ölü beyazı veya kömür gibidir. Yanığın şiddetinin tersine ağrı yoktur, çünkü sinir uçları da ölmüştür” (Sağlık Ansiklopedisi C.2, 1984: 582).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Yanıklara buz koyulur, haşhaş yağı sürülür (K27).

Uygulama b) Yanıklara salça sürülür (K31).

Uygulama c) Yumurta ile yağ karıştırılır, dıganda yakılır. Dibine çöken yağı yanıklara sürülür (K45 / K89).

Uygulama d) Zeytinyağı sürülür (K57).

Uygulama e) Kantaron yağı sürülür (K85).

Uygulama f) Aloe vera bitkisi sürülür (K85).

2.2.15. Yaralar

2.2.15.1. Ağız Yaraları

“Ağız yaraları; yanaklar, dudak iç yüzleri, dil, diş etleri ve damakta oluşan oval veya yuvarlak, bazen düzensiz kenarlı, zemini kırmızı veya kirli beyaz-gri renkte olabilen, yeme, çiğneme, konuşma sırasında ağrıya yol açarak, kişinin günlük yaşamını ve yaşam kalitesini doğrudan etkileyebilen yüzeysel veya derin doku kayıplarıdır” (http://turkdermatoloji.org.tr/media/hasta_bilgilendirme/Agiz_Yaralari.pdf). “Bu yaraların iltihaplı bir görünüm aldığı ve şişliğe neden olduğu durumlardaki haline ise aft adı verilir” (<https://www.medicalpark.com.tr/agiz-yarasi/hg-2054>). “Uçuk, herpes simpleks virüsünün aktif duruma geçmesi ile alt ya da üst dudakta, deri mukoza birleşim hattında görülen içi sıvı dolu kabarcıklarla kendini gösteren bir hastalıktır” (<https://www.caglarbatman.com/agiz-yaralari>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Hakiki zeytinyağı sürülür (K47).

Uygulama b) Dil yaralarında ada çayı sürülür (K58).

Uygulama c) Karadut yenilir (K95).

2.2.15.2. Kesilme, Delinme, Ezilme ve Parçalanmayla Oluşan Yaralar

“Vücudun iç veya dış yüzeyinde herhangi bir doku ve organda kesilme, kopma, yırtılma gibi dokunun bütünlüğünün kaybolmasına denir” (Sakıncı, 1981:36).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Sütleşen otu, eldeki yaralara sürülür (K3).

Uygulama b) Yaraya kantaron yağı sürülür (K10 / K11).

Uygulama c) Yara jilette kesilir, tentürdiyotla temizlenir (K19).

Uygulama d) Başta açık yara olduğu zaman sigara külü sürülür (K21).

Uygulama e) Yaranın üzeri kazılır. Tentürdiyotla temizlenir, yağ sürülür. Üzerine pensilin tozu dökülür (K25).

Uygulama f) Yaraya haşhaş tohumun yağı sürülür (K28 / K31 / K81).

Uygulama g) Yaralara yara otu sürülür (K29).

Uygulama h) Açık yaraya tuz basılır (K30).

Uygulama ı) Çam akması olan çam sakızı ile bal karıştırılır yaraya sürülür (K34).

Uygulama i) Yaraya pişirilmiş soğan sarılır (K36).

Uygulama j) Kara şablon otu kurutulur, kına gibi yakılır (K46 / K95).

Uygulama k) Tuz ve bal karıştırılıp sürülür (K57).

Uygulama l) Döven otu ezilir yaraya sürülür (K58 / K72).

Uygulama m) Kesilme yarasına sigaranın külü sarılır (K80 / K81)

Uygulama n) Yaralar yemek yağı ile temizlenir, temiz bir bezle sarılır (K84).

Uygulama o) Kantaron yağı sürülür (K85).

Uygulama ö) Yaraya toz şeker ekilir (K86).

Uygulama p) Zeytinyağı sürülür (K86).

2.3. Çeşitli Ağrılar

2.3.1. Baş Ağrısı

Baş ağrısı genellikle yorgunluktan, stresten, soğuk algınlığından kaynaklanmaktadır. “İnsanın duyu organlarının ve beyninin bulunduğu en önemli bölümü olan başın, ağrması çoğu zaman fazla önemsenmeyen bir rahatsızlıktır. Baş ağrılarını, kısa bir süre önce başlamış baş ağrıları ve uzun süredir devam eden baş ağrıları olarak ikiye ayırabiliriz” (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 66).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Soğuktan başı ağrıyana engin alma denilir. Engin inen kişiye kına yakılır. Kınanın içine ceviz kabuğu ya da yaprağı koyulur (K21).

Uygulama b) Baş ağrısı geçmesi için saça bit koyulur (K30).

Uygulama c) İğneli çam ağacının yaprakları kaynatılarak içilir (K34).

Uygulama d) Migren ağrısında biberiye kaynatılır içilir (K58).

Uygulama e) Papatya kaynatılır içilir (K63).

Uygulama f) Nazar duası okunur (K80).

Uygulama g) Sirta kupa vurulur. Hayvanların boynuzlarından yapılmış jilet yardımıyla sirta çizik atılır. Kanayan yere kupa vurulur (K81).

Uygulama h) Kırılarda bulunan, köküne kara kavuk denilen, rengi beyaz, çiğnedikçe kahverengi olan sakız otu toplanır ve çiğnenir (K81).

Uygulama ı) Gevrek ekmeğe su serpilir üzerine tuz ekilir, alına sarılır (K81).

Uygulama i) Alına çiğ patates, portakal ve limon kabukları sarılır (K84).

Uygulama j) Nane yağı ile alın ovalanır (K85).

2.3.2. Diş Ağrısı

“Diş ağrıları genellikle dişte bulunan bazı sorunlar sonucunda çenede ve yüzün belirli bölümlerinde hissedilen şiddetli ağrıdır. Pulpa bölümünün iltihaplanması dişte oluşan soruna bir örnek olarak verilebilir. Bu iltihaplanmaya çürükler, dişe alınan herhangi bir darbe, diş köküne bağlı bulunan bir sinirin tahriş olması, diş kaybı veya diş etlerinde oluşan bir enfeksiyon neden olabilir. Bir dişin anatomik yapısını anlamak da ağrıyı çözümlemek açısından önemlidir. Her dişin orta kısımda bir diş özü bulunur ve

bunu sert katmanlar çevreler, bu sayede de diş özü korunmuş olur. Diş özünde çok sayıda hassas sinir ve kan damarı bulunur. Bu nedenle de sert katmanlarla korunması gereken bir yapıdır. Sert katmanların üstünde bulunan tabakaya ise mine adı verilir. Dişin en iç kısmında bulunan diş özü kısmında herhangi bir iltihaplanma görülmesi ağrıya neden olabilir. Diş özü bölümünde görülen bu iltihaplanmaya pulpitis adı verilir ve genellikle diş çürümesi sonrasında meydana gelir. Çürük ve buna bağlı olarak gelişen iltihap durumu tedavi edilmediği takdirde diş özü ölür ve enfekte olur, bunun yüzünden de yaşanan ağrı daha da şiddetli bir hale gelir, zonklama yapar” (<https://www.florence.com.tr/dis-agrisi>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Ayva danası otu kaynatılıp içilir (K5).

Uygulama b) Ağrıyan dişin üzerine soğan koyulur (K9).

Uygulama c) Pamuğa alkol dökülür, ağrıyan dişin üzerine koyulur (K21).

Uygulama d) Yasin süresi okunur (K57).

Uygulama e) Kırkbaş otunun kökü yenilir (K77).

Uygulama f) Kırılarda bulunan, köküne kara kavuk denilen, rengi beyaz, çiğnedikçe kahverengi olan sakız otu toplanır ve çiğnenir (K81).

Uygulama g) Karanfil yağı damlatılır (K85).

Uygulama h) Kekik yağı damlatılır (K86).

Uygulama ı) Tuzlu su gargarası yapılır (K86).

2.3.3. Karın Ağrısı

Halk arasında karın ağrısı üşütmeye ya da topalan olmaya dayandırılmaktadır. “Karın ağrısı, basit sindirim bozuklukları, bağırsak spazmına bağlı olabileceği gibi enfeksiyon hastalıkları veya kanser gibi ağır hastalıklarda neden olabilir” (Sağlık Ansiklopedisi C.2, 1984: 332).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Kiremit, suyun içinde ısıtılır, üzerine oturulur (K27).

Uygulama b) Çakırdikenini yenilir (K28).

Uygulama c) Yakı şablası kaynatılır, içilir (K33).

Uygulama d) Kırılan soğanların içinden çıkarılan soğan cücüklerinin üzerine bir örtü örtülerek örtünün altından soğanın kokusu burun aracılığıyla içe çekilir (K34).

Uygulama e) Yumurta pişirilir, balla karıştırılarak karına sarılır (K39).

Uygulama f) Küp şeker üzerine kekikyağı damlatılıp yenilir (K57).

Uygulama g) Kısa mahmut kaynatılıp içilir (K58).

Uygulama h) Nane kaynatılır içilir (K58).

Uygulama ı) Karına hem sağ elle hem de sol elle 5-6 kere bastırılır (K62).

Uygulama i) İsyeye otu 5 dakika kaynatılır içilir (K63).

Uygulama j) Karga kükünün çekirdekleri yenilir (K63).

Uygulama k) Ak toprak hamur hale getirilir. Sıcak sıcak karına sarılır (K80).

Uygulama l) Kırmızı kiremit ısıtılır, karına sarılır (K80).

Uygulama m) Arpa ya da buğday haşlanır, ezilir. Karına yakı olarak sarılır. Sabaha kadar bekler (K82).

Uygulama n) Arpa anızından toprak kazılır çamur haline getirilir. İçine soğan katılır, sarmadan önce haşhaş yağı sürülür ve sarılır (K81).

2.3.4. Kulak Ağrısı

Dış, orta ve iç kulak olmak üzere üç ayrı bölümden meydana gelen kulak, bu bölümlerde yaşanması muhtemel olan enfeksiyonlar sebebi ile ağrıyabilir. Mide bulantısı, baş dönmesi, kusma, iştahsızlık, kulak çınlaması, kaşıntı ve şişlik gibi birbirinden farklı problemler oluşabilir. Primer ve sekonder kulak ağrısı olarak iki ayrı alt başlıkta incelenen kulak ağrılarının nedenleri arasında birçok farklı etken yer alır. Primer kulak ağrısı; kulak kepçesi, dış kulak yolu, kulak zarı, orta kulak ve iç kulak hastalıkları sebebi ile ortaya çıkar. Kulak kepçesinde kıkırdakta görülen iltihaplanma, travma, kan toplanması, tümör, yanık ve donma sebebi ile meydana gelebilir. Dış kulak yolunda iltihap, kulak kiri, yabancı cisim teması, zona, travma ve tümör sebebi ile görülebilir. Kulak zarı, orta ve iç kulakta ise enfeksiyonlar, zar yırtılması, kulakta sıvı birikimi, östaki tüpü tıkanıklığı kaynaklı birçok farklı nedeni olabilir. Sekonder (yansıyan) kulak ağrısının sebepleri arasında diş kökenli hastalıklar, ağız içi ve boğaz

enfeksiyonları, tümörler ve diğer organlarda gelişebilen enfeksiyon çeşitleri yer alır. Sekonder kulak ağrılarının sebepleri vücudunuzdaki diğer sorunlarda dolayı olabilir (<https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/12015/kulak-agrisi>).

Çivril’de kulak ağrısı için yapılan uygulamalar şöyledir:

Uygulama a) Çocuğun kulağı ağrıdığında, anne sütü kulağın içine damlatılır (K2 / K15 / K80).

Uygulama b) Kulak otu kaynatılır ve suyu kulağa damlatılır (K81).

2.3.5. Yel Girmesi

Halk arasında “soğukta kalınca ya da eşikte oturunca vücudun bir yerine ağrı veya sızı oluşması” olarak bilinmektedir. “Yel girmesi; genel olarak gövdede, bacaklarda ya da kollarda oluşan ve nedeni tam olarak bilinmeyen ağrılı durumlara halk arasında verilen addır. Yaygın olarak sırt ve boyun bölgesinde de görülür. Başlı başına bir hastalık olarak kabul edilmez. Ancak soğuğa maruz kalmanın bu problemi tetiklediği düşünülmektedir” (<https://www.uzmandoktor.net/yel-girmesi>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Ezel otu kaynatılır içilir (K58).

Uygulama b) Ocaklı elini hastanın ağrıyan yerine koyarak 3 kere İhlas süresi okur (K86).

2.4. Göz Hastalıkları

2.4.1. Arpacık (İt Dirseği)

Arpacık halk dilindeki adı itdirseği; göz kapaklarında meydana gelen ağrılı bir iltihaptır. Arpacık iç ve dış arpacık olarak ikiye ayrılır.

Hastalığın tedavisi için uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Ateşte soğan pişirilir, sarılır (K16).

Uygulama b) Hasta, bahçede yere yatırılır, üzerine örtü örtülür. Üzerine bir parça ekmek koyulur. Ekmek parçaları küçük bir köpeğe kaptırılır (havkalatmak) (K21 / K27 / K31 / K33 / K37 / K41 / K43 / K45 / K46 / K47 / 60 / K63 / K76 / K84 / K86 / K89).

Uygulama c) Göze tahta kaşık koyulur (K30).

Uygulama d) Buğday arpası dövülür, göze sarılır (K34).

Uygulama e) Sarımsak sürülür (K45 / K59 / K77 K81 / K85).

Uygulama f) Ekmeğe 3 kere İhlas, 1 kere Fatiha süreleri okunur. Hastanın üzerine yazma örtülür, onun üzerine ekmek koyulur. Konan ekmek, evdeki küçük köpeğe kaptırılır (K57 / K8).

Uygulama g) Sıcak çay bardağı değdirilir (K77).

Uygulama h) Isıtılan pekmez ya da şeker, kırmızı renkli bezle göze bastırılır (K80).

2.4.2. Göz Ağrısı

“Göz ağrısı, ağrıyı gözün neresinde hissettiğinize bağlı olarak ikiye ayrılır. Gözün yüzeyinde görülen ağrılara oküler, içinde ya da daha derinlerde hissedilen ağrılara orbital ağrı denir. Yüzeyde gözlenen ağrılar, çizilme, yanma veya kaşıntı şeklinde hissedilebilir. Oküler ağrılar genellikle yabancı bir cisim, enfeksiyon veya travmadan kaynaklanan tahriş nedeniyle oluşur. Bu tür göz ağrıları çoğu zaman, göz damlası veya dinlenme ile kolayca tedavi edilir. Gözün derinliklerinde ortaya çıkan göz ağrıları (orbital ağrılar) ise bıçaklama veya zonklama şeklinde hissedilir. Bu tür göz ağrıları, sebebine bağlı olarak daha derinlemesine tedavi gerektirebilir” (<https://www.medicalpark.com.tr/goz-agrisi/hg-2146>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Asma budanırken akan su sürülür (K34).

Uygulama b) Anne sütü sürülür (K57).

2.4.3. Göz Seğirmesi

Halk arasında sağ gözün seğirmesi hayra, sol gözün seğirmesi şerre yorulur. “Göz kapağında bulunan kasların, aniden, istemsiz ve spazm şeklinde kasılmasıyla gerçekleşen bir rahatsızlıktır. Göz kapağında oluşan kasılmalar, çoğunlukla tek gözde ve üst göz kapağında gerçekleşir” (<https://www.anadolusaglik.org/blog/goz-segirmesi-neden-olur>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Sağ göz seğirdiyse sağ elle, sol göz seğirdiyse sol elle buğday, bulgur ya da mısır alıp dambaşına atılır. Güvercin, kuşlar yiyince geçer (K21).

2.5. İç Hastalıkları

2.5.1. Bağırsak Hastalıkları

2.5.1.1. Bağırsak Kurtları

“Kirli sulardan, iyi yıkanmamış sebzelerden, pişmemiş etten, parazit yumurtalarının döküldüğü çarşaf ve çamaşırlardan, topraktan, hayvanlardan hatta havadan bile geçebilir. Başlıca türleri arasında, kıl kurtları, askaris, kamçı kurdu, çengelli solucan ve cüce tenya bulunur. Bağırsak parazitlerinin neden olduğu enfeksiyonların çoğunluğu herhangi bir belirti göstermez ve tanı genellikle dışkı incelemeleri yoluyla konulur. Bağırsak parazitlerinin belirtileri birçok faktöre göre değişiklik gösterir. Parazitin türüne, yerleştiği organa ve parazitin miktarına göre belirtiler değişir” (<https://www.medikalakademi.com.tr/bagirsak-parazitleri-kurdu-tenya-nasil-dokulur-nedenleri-belirtileri-ve-tedavisi/>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Karnabahar kaynatılır içilir (K40).

Uygulama b) Papatya kaynatılır içilir (K58).

2.5.1.2. Hemoroid / Basur / Mayasıl

Halk arasında mayasıl ya da basur olarak geçen hemoroid; kalın bağırsağın son kısmı olan rektum ve anüste bulunan toplardamarlarda kesecikler meydana gelmesidir. Toplardamarda kapakçık bulunurken buradakilerde bulunmaz. Burada genişleyen toplardamarlar, varisleri meydana getirerek dışkının vücudu terkettiği yer olan makattan çıkabilir. Hemoroidler, yerleştikleri yerlere göre iç ve dış hemoroidler ikiye ayrılır. Anüs büzücü kasının altındakilere dış hemoroid denilir. Üzeri makat derisi tarafından örtülüdür. Üstündekilere de iç hemoroid denilir, bunların üzeri ise mukaza ile örtülüdür (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 64).

Çivril’de uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Mürekkep balığı pişirilip yenilir (K5).

Uygulama b) Karadutun kökü kazılır, kaynatılarak içilir (K27).

Uygulama c) İncirin sütü sürülür (K30).

Uygulama d) Yılan burçağı (darısı) yenilir (K32).

Uygulama e) Kuşburnu kaynatılır içilir (K46).

Uygulama f) Kızılıcak kaynatılır içilir (K47).

Uygulama g) Kara ot kaynatılır içilir (K55).

Uygulama h) Şırınga yardımıyla sirke enjekte edilir (K80).

Uygulama ı) Yumurta sürülür (K81).

Uygulama i) Mayasıl otu kaynatılır içilir (K86).

2.5.1.3. Gaz Sancısı / Bebek Gazı

Yediğimiz, içtiğimiz besinlerin zor sindirilmesi sonucu gaz oluşur. “Sindirim sisteminizdeki gaz iki şekilde oluşur. Ya hava yutulmasıyla ya da kalın bağırsaklara yeterince sindirilmeden gelen bazı besinlerin buradaki bakteriler tarafından yıkılmasıyla. Hava yuttuğunuzda vücut bunu genelde geçirme şeklinde dışarı atar. Atılamayan küçük bir miktar da aşağı inerek, gaz şeklinde kalın bağırsaklardan çıkarılır. Besin gruplarının çoğu, sindirim sisteminin üst kısmı olan mide ve ince bağırsaklarda enzimlerle yıkılarak, sindirilebilecek hale getirilir. Bazı gaz yapıcı dediğimiz besinler ise, tam olarak parçalanmadan, kalın bağırsağa ulaşır ve buradaki bakteriler tarafından parçalanır. Bu parçalanma gaz oluşturur ve şişkinliğe sebep olur” (<http://www.drbanuciftci.com/sayfa/gebelikte-gaz-sancisi-ve-siskinlik>).

Bebekler 3 haftalık olduğunda anne sütünü tam olarak sindiremedikleri için gaz sancısı çekerler. Annenin tükettiği besinler, bebekte direkt gaz yapmasından dolayı soğan, sarımsak, turunçgiller gibi gıdalardan kaçınılır.

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Yetişkinlerde yerli elma yenilir (K57).

Uygulama b) Bebeklerde gaz sancısına rezene kaynatılır içirilir (K58).

2.5.1.4. İshal / Amel

Çivril’de halk arasında amel olarak adlandırabilir. İshal olan kişi bol bol su içmelidir. Tıpta diare olarak bilinen ishal; yumuşak dışkının çok sık olarak vücut dışına atılmasıdır. İshal akut ve kronik olarak ikiye ayrılır. Akut ishalin nedeni, zehirli gıda veya salmonella grubu bakterilerin bulaşmış olduğu besin maddelerinin yenmesidir.

Kronik ishal ise sindirim sistemi dışında da olabilen çok çeşitli hastalıkların belirtisidir (Brown, 1985: 275).

Çivril'de uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) İki tane aspirin ezilir, gazoz içine katılarak içilir (K5 / K9 / K21 / K40 / K60 / K65 / K76 / K83 / K86).

Uygulama b) Patates, sarı leblebi yenilir (K9 / K84 / K86).

Uygulama c) Demli çay içilir. Muz yenilir (K10).

Uygulama d) Kuru çay yenilir. Demli siyah çay içilir (K15 / K19 / K21 / K31 / K34 / K76 / K86).

Uygulama e) Pirinç lapası, haşlanmış patates yenilir (K27 / K85).

Uygulama f) Limon tuzu içilir (K30 / K40).

Uygulama g) Kahvenin içine limon sıkılarak içilir (K31 / K85).

Uygulama h) Nohut ezilir, biraz kavrulup yenilir (K34).

Uygulama ı) Ekşili limon yenilir (K39).

Uygulama i) Peynir mayasının suyu bir kaşık kadar içilir (K41).

Uygulama j) Kuru ekmek yenilir (K41).

Uygulama k) Muz yenilir (K46 / K78).

Uygulama l) Sürtülmüş haşhaş yenilir (K46).

Uygulama m) Köpek siye otu kaynatılır içilir (K47).

Uygulama n) Ayva yaprağı kaynatılır içilir (K57).

Uygulama o) Şekerli soğuk su içilir (K77).

Uygulama ö) Şeftali yenilir (K77).

Uygulama p) Peynir mayası ve çörek mayası karıştırılır yenilir (K80).

Uygulama r) Bal yenilir (K81).

Uygulama s) Yoğurt yenilir (K81).

Uygulama Ő) Őekersiz kahve içilir (K84).

Uygulama t) Gevrek ekmek yenilir (K86).

Uygulama u) Lokum yenilir (K89).

Uygulama ü) Limon tuzu ve Şeker karıştırılır içilir (K89).

Uygulama v) Dağ kekiği kaynatılır içilir (K94).

2.5.1.5. Kabızlık

“Diğer adıyla konstipasyon olan kabızlık; sert dışkı, dışkı sayısının seyrekliği (tipik olarak haftada üçten az), yoğun ıkınma gerekliliği, tam boşalamama hissi, yetersiz dıŐkılama, anüs veya vajina çevresine bası, parmakla müdahale ya da tuvalette uzun zaman geçirme semptomlarından biri veya daha fazlasının olmasıdır” (Türkay, Aydoğan ve Özden, 2005: 48).

ivril’de halk arasında uygulanan yöntemler Şunlardır:

Uygulama a) Sabahları aç karnına kayısı, erik yenilir ve zeytinyağı içilir (K9).

Uygulama b) Kabuksuz Şeftali, erik, kayısı, kabak yenilir (K10 / K65).

Uygulama c) Kayısı ayı içilir (K15 / K16 / K45 / K83).

Uygulama d) 2 kaşık zeytinyağı içilir (K19 / K34 / K76 / K85 / K86).

Uygulama e) Erik yenilir (K27).

Uygulama f) Sulu yemekler yenilir (K30).

Uygulama g) Kayısı, erik hoŐafı içilir (K31 / K40 / K77).

Uygulama h) Isırđan otu kaynatılarak içilir (K40).

Uygulama ı) Armut yenilir (K41).

Uygulama i) Erik suyu içilir (K57).

Uygulama j) Sinamike kaynatılır içilir (K57).

Uygulama k) Kayısı yenilir (K78).

Uygulama l) Sabun dilim dilim halinde kesilir, makata yerleştirilir (K80).

Uygulama m) Haşhaş tohumunun yağı içilir (K81).

Uygulama n) İncir yenilir (K85 / K89).

Uygulama o) Süt içilir (K86).

Uygulama ö) Şekerpare kurusu yenilir (K89).

2.5.2. Böbrek Hastalıkları

2.5.2.1. Böbrek Taşı / Kumu

Böbrek ve idrar yollarındaki taşlar, idrar yollarının tıkanmasına bağlı olarak böbrek hastalıklarını ortaya çıkarmaktadır (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 90). Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Karadilfir otu kaynatılıp içilir (K19).

Uygulama b) Ardiç ağacının tohumları kaynatılıp içilir. Kiraz sapı kaynatılıp içilir (K21).

Uygulama c) Maydanoz sapı, mısır püskülü, kiraz sapı kaynatılır, içilir. Mayalanan yoğurdun suyu içilir (K27 / K30).

Uygulama d) Patlangıç çiçekleri gölgede kurutulur. Kuruduktan sonra kaynatılır, içilir (K30).

Uygulama e) Arpa kaynatılır, suyu içilir. Arpa bir yere serilir, üzerine yatırılır (K31).

Uygulama f) Çakırdikeninin çiçeği yenilir (K34).

Uygulama g) Homa’da bulunan geven otu yenilir (K34).

Uygulama h) Bol su içilir (K40).

Uygulama ı) Mayalanmış yoğurdun suyu içilir (K41 / K81).

Uygulama i) Sivri sivri olan kova otu bulunarak kökü kazılıp yıkanır, kaynatılarak suyu içilir (K57).

Uygulama j) Tavukların taşlıklarında bulunan sarı zar çıkartılır, yıkanır. Gölgede kurutulur, ezilerek yenilir. Üzerine su içilir (K57).

2.5.2.2. İdrar Yolu Enfeksiyonları

“İdrar yolu enfeksiyonları minimal asemptomatik sistitten septik şoka kadar gidebilen ve sıklıkla bakterilerin sebep olduğu toplumda yaygın olarak görülen enfeksiyonlardır. İdrar yolu enfeksiyonları aynı zamanda üriner sistem enfeksiyonları olarak da adlandırılmaktadır. Bu enfeksiyonlar üst ve alt üriner sistem enfeksiyonları olmak üzere 2 grupta incelenmektedir. Mesane ve üretranın etkilenmesi alt üriner sistem

enfeksiyonu; üreter, pelvis ve böbreklerin etkilenmesi ise üst üriner sistem enfeksiyonu olarak adlandırılmaktadır” (Gülcan, Çelik, Cansever ve Uludağ, 2012: 61-62).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Isırgan otu kaynatılarak içilir (K58).

2.5.2.3. Safra Kesesi İltihabı

Karaciğerden bağırsağa giden boşaltıcı yolun dışında yer almış ve bir kanal ile temel safra yoluna bağlı olan; safra için depo görevini yapan ve safrayı daha koyu hale getiren bir organdır. Safra kesesi şekil bakımından armuda benzemektedir. Karaciğerin alt tarafında safra kesesi çukurunda yer almaktadır. Kalın ucu önde ve aşağıdadır. Safra kesesinin uzunluğu 8-12 cm ve genişliği 4-5 cm kadardır. Safra kesesinde en çok görülen hastalık kolesistit adı da verilen hastalıktır. Safra kesesinin, kimyasal olarak değişikliklerle veya mikroorganizmalar nedeniyle iltihaplarına kolesistit adı verilir. Safra kesesi iltihabının en önemli belirtisi; karnın sağ üst kesiminde yer alan şiddetli, batıcı karakterde ve devamlı olan ağrıdır. Bu ağrı, iki kürek kemiği arasına vurabilir. Ağrı, nefes almakla şiddetlenmektedir (Sağlık Ansiklopedisi C.2, 1984: 468).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Karahindiba otu kaynatılır içilir (K58).

2.5.3. Dalak Büyümesi

Halk arasında dalak şişmesi olarak adlandırılır. Dalak, diyaframın altında, sol tarafta, karın boşluğunda, yaklaşık bir yumruk büyüklüğünde, yumuşak bir organdır (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 137). Çeşitli hastalıklarda ve genellikle sıtmada rastlanır. Bazen dalak, anemiden ötürü büyür ve bu gibi vakalarda dalağın çıkartılması gerekebilir (Brown, 1985: 122).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Dalak kesmesinde sözlü tedavi yöntemi uygulanır. Hastanın karşısına geçilir ve karşıdaki kişi de baltayı alır, “nereden geliyorsun, ben sana balta aldım. Senin karnının üzerine balta koyduk” der. Hasta “nereden geliyorsunuz?” der. Karşıdaki kişi “Kaf dağının arkasından dalak kesmekten geliyoruz” der. Hasta “kesemezsiniz” der. Karşıdaki kişi “keserim” der. Kesemezsin, keserim diyerek inatlaşma olur. Karşıdaki kişi, üç kere baltayla tahtaya vurur (K29).

2.5.4. Guatr

“Guatr, boyunda bulunan tiroid bezinin şişmesidir. Guatr nedenlerine göre sınıflandırılır. 1. Basit guatr, tiroid bezinin aşırı veya normalden az çalışması ya da habislik söz konusu olmamasıdır. 2. Habis guatr, 3. Hipertiroidizme (tiroid bezinin normalden az çalışması), 4. Hipertiroidizme (bezin aşırı çalışmasına) bağlı guatr” (Brown, 1985: 224).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Sütlü incir yenilir (K27 / K31).

Uygulama b) İyotsuz tuz yenilir (K57).

2.5.5. Kalp ve Damar Hastalıkları

2.5.5.1. Damar Tıkanıklığı

“Damar tıkanıklığı damar duvarının iç tarafında yağ kalıntıları, kolesterol artıkları gibi madde birikimi nedeniyle tıkanıklık gelişmesidir. Beyin ve kalp damarlarında ortaya çıktığında hayatı tehdit edebilen sonuçlara neden olabilir. Sıklıkla son damardaki daralma son evreye kadar belirti vermediğinden kalp krizi, inme gibi ciddi rahatsızlıklara neden olur. Damarlarda tıkanıklık oluşumunda en önemli faktör, damarların esneklik ve iç yüzeylerindeki pürüzsüzlüğün kaybına neden olan aterosklerozdur. Damar sertliği olarak da bilinen ateroskleroz gelişimini tetikleyen çeşitli faktörler vardır. Bu faktörlerden bazıları şunlardır; aşırı kilolu olmak, sigara kullanımı, hipertansiyon, diyabet, hareketsiz yaşam tarzı, doymuş ve trans yağlar açısından zengin sağlıksız beslenme şekilleridir” (<http://www.mehmetkanadasi.com/habergoster.asp?erk=30>).

Çivril’de damar tıkanıklığı ile ilgili uygulamalar kısıtlıdır. Uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Tıkalı damarları açmak için bir avuç kadar ceviz yenilir (K5).

Uygulama b) Özdemirci Mahallesinde bulunan acı su içilir (K7).

Uygulama c) Her sabah 35 tane karanfil kaynatılır içilir (K57).

Uygulama d) Ahlat (alıç çayı) kaynatılır içilir (K57).

Uygulama e) Sabahları ceviz yenilir (K77).

2.5.5.2. Kolesterol

“Karaciğer tarafından ayrıştırılan ve besinlerle de alınan bir maddedir. Monatomik (tek otumlu) bir alkol olup hayvansal ve bitkisel yağların içinde bulunur. Safra taşların büyük bölümü bu maddenin safra boylarıyla karışmasından oluşur; atardamar hastalığında ve özellikle kalp atardamarların bozulmasında rolü önemlidir. Cinsiyet hormonları ve böbreküstü bezleri hormonları steroidler adını alır ve kolesterolden yapılmıştır” (Brown, 1985: 335).

Çivril’de kolesterol ile ilgili uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) 15 gün boyunca akşamdan cevizin kabuğu soğuk suya ıslanır. Sabah aç karnına hem suyu içilir hem de iç cevizi yenilir (K10 / K86).

Uygulama b) Ekşi yenilir (K30).

Uygulama c) Közlenmiş patates yenilir (K31).

Uygulama d) Ardıcın meyveleri yenilir (K47).

Uygulama e) Koyunun iç yağı içilir (K57).

2.5.5.3. Tansiyon

Halk arasında tansiyon hastalığı her geçen gün artmaktadır. Halkın şikâyet ettiği hastalık olmuştur. “Kan basıncı, kanın atardamar duvarlarına yaptığı basınçtır. Bu basınç sayesinde, kan vücuttaki bütün organ ve dokulara kadar nakledilmekte ve böylece bu organ ve dokular varlıklarını devam ettirebilmesi için gerekli maddeleri kandan almaktadır. Tansiyonun belirli normal değerleri vardır. Tansiyonun bu değerlerin altına düşmesi veya üstüne çıkması sağlık için zararlı olmaktadır. Tansiyonun iki şekli vardır: Büyük tansiyon, kalbin kasılması esnasındaki ölçülen tansiyondur ve yetişkin insanlar için normal değerleri 10 ile 14 cm civa basıncı arasında değişir. Küçük tansiyon ise kalbin gevşediği sırada ölçülen kan basıncı olup, normalde 9 cm. civa basıncını geçmemelidir” (Sağlık Ansiklopedisi C.2, 1984: 519).

Çivril’de halk hekimliğinde uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Tansiyon düşüklüğüne tuzlu sarımsaklı ayran iyi gelir (K9 / K45 / K47).

Uygulama b) Tansiyon düşüklüğü için tuzlu ayran içilir. Tansiyon yükselmesi için sarımsak yenilir (K31 / K41 / K65).

Uygulama c) Tansiyon yükseldiğinde sarımsak, limon yenilir (K32 / K43).

Uygulama d) Tansiyon düşüklüğüne şekerli su içilir (K40).

Uygulama e) Tansiyon yüksekliğine limon, yoğurt yenilir (K40).

Uygulama f) Dikenli boz ardıcın olgun hali yenilir (K46).

Uygulama g) Tansiyon yükseldiğinde sarımsak yenilir (K56 / K76).

Uygulama h) Tansiyon yükseldiğinde tuzlu ayran içilir (K57 / K85).

Uygulama ı) Tansiyon yükseldiğinde limonlu su içilir (K60).

Uygulama i) Tansiyon düşüklüğüne limon yenilir (K85).

2.5.5.4. Varis

Pis kanın vücutta toplanmasından dolayı oluşmaktadır. Halk arasında ayaklarda, dizlerde ve kollarda oluşan ağrılardan kurtulmak için sülük tedavisi uygulanmaktadır.

Çivril’de varis ile ilgili yapılan uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Ayaklar şiştiğinde gölden, göl sülüğü getirilir. Vücuttaki pis kanı çeker. Ayaklara sülük koyulur. Sülüğün kanı çekme işi bittikten sonra kendisini bırakır (K2 / K3 / K5 / K16 / K21 / K28 / K35 / K37 / K43 / K56 / K59 / K60 / K77 / K81 / K85 / K86 / K96).

Uygulama b) Ayakların arkasındaki damarlara sülük koyulur, kanı çeker. Sülük olduğu yerden düşmezse üzerine tuz dökülür (K31 / K78 / K80).

Uygulama c) Bamyâ tohumu içilir (K86).

2.5.6. Karaciğer Hastalıkları

2.5.6.1. Sarılık / Hepatit B

Sarılık hastalığına, bazı mahallelerinde halk arasında albastı denmektedir. “Deri ve mukozaların (ağız içi, dil, göz akı) ve bazı vücut sıvılarının (idrar gibi) çeşitli sebeplerden dolayı sarı renge boyanması halidir” (Sağlık Ansiklopedisi C.2, 1984: 477).

Çivril’de ve mahallelerinde sarılık ile ilgili halk hekimliğinde yapılan uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Şekerli tatlı su içirilir (K2 / K9 / K31).

Uygulama b) Sarılık mevkiinde dalak taşı var. Dalak taşı; yuvarlak, kavuklu mezar taşıdır. Hasta olan kişi dalağını, taşıdaki yuvarlak kısma koyup 7-8 kere döner (K21).

Uygulama c) Hastaya sarı yazma örtülür (K30 / K39 / K40 / K41 / K45 / K47 / K80).

Uygulama d) Limon yenilir (K30).

Uygulama e) Bileğe kömür ya da soğan bağlanır (K37).

Uygulama f) Sarılık (Haydan) mevkiinde sarılık ocağına gidilir. Oradaki çamur sürülür (K39).

Uygulama g) Haydan mevkiinde bulunan sarılık ocağına gidilir (K77).

Uygulama h) Bol su içilir (K81).

Uygulama ı) Karpuz kabuğu, yılanmış ak köpek dışkısı elenir, ayazlanmış kayısı suyu ve hastanın idrarı karıştırılarak 3 kere hastaya içirilir (K86).

2.5.7. Mide Hastalıkları

2.5.7.1. Mide Ağrısı

Midenin sindiremeyeceği yemekler yenilmesi, zehirlenme, stres gibi problemler mide ağrısına neden olmaktadır. Çivril ve bazı mahallelerinde halk arasında genellikle mide ağrısına topalan oldum ya da topalan tutması denilir. Topalan tutması ocaklı olan (el alan) kişi tarafından tedavi edilir. Yediğin bir şey hoşuna gitmediğinde karın ağrır. Ağrıyı tedavi etmek için el alan kişi karnı ovalar, diğer bir deyişle tutturursun (K2).

“Yemek yedikten önce ya da sonra genel olarak aç karnına sol kaburganın hemen altında karında ya da sırtta yer alan ağrılar mide ağrısı olarak nitelendirilir. Tanımı oldukça güç olan mide ağrısına, mide yanması benzeri hisler de eşlik eder. Mide ağrısı, kolit, gastrit, reflü, ülser, mide kanseri, hazımsızlık, safra taşı gibi hastalıkların habercisi olabilir” (<https://www.anadolusaglik.org/blog/mide-agrisina-ne-iyi-gelir>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Ayrık otu kaynatılır, ılık halde içilir (K3).

Uygulama b) Topalan olan kişinin midesi bulanır, elle tutulur (K4).

Uygulama c) Özdemirci Mahallesiinde Kayaönünde bulunan acı su içilir (K5 / K9).

Uygulama d) Suyu çok içtiğin zaman su topalanı olur. Mide şişer, şiştiğinde ovalanır (K8).

Uygulama e) Gürpınar Mahallesiindeki Teper kuyusunun şifalı suyu içilir (K16).

Uygulama f) Midesi ağrıyan kişi topalan oldum der. Fazla yemek yenildiğinde mide eritmez. Hasta kişiye topalan çiğnemesi uygulanır. Sırt üstü yatırılıp topalan çiğneyen kişi önce ayağının uç kısmıyla (tarak) karna basar. Bastıkça midede bulunan ağırlık erimeye başlar. Baskının şiddetini artırmak için topukla basılır (K21).

Uygulama g) Nane, limon kaynatılarak içilir. Hop tutan otu dağlardan toplanır, kaynatılır. Kaynatılan su ile hamur yoğrulur. Midenin üzerine sarılır (K27).

Uygulama h) Çakırdikenin çiçeği yenilir (K32 / K72).

Uygulama ı) Dağ kekiği ile topalan otunu kaynatılarak içilir (K34).

Uygulama i) Nane, limon kaynatılarak içilir (K40).

Uygulama j) Kısa mahmut otu kaynatılır içilir (K46 / K47).

Uygulama k) Kara ot şablon kaynatılır içilir (K57).

Uygulama l) Mercanköşkü kaynatılır içilir (K58).

Uygulama m) İsyeye otu 5 dakika kaynatılır içilir (K63).

Uygulama n) Kekik kaynatılır içilir (K65 / K80).

Uygulama o) Karaca ot kaynatılır içilir (K80).

2.5.7.2. Mide Ülseri

“Midenin herhangi bir yerinde bulunan, midenin iç yüzünü örten tabakadan midenin dış tabakasına doğru ilerleme gösteren yaralardır” (Sağlık Ansiklopedisi C.2, 1984: 400).

Çivril’de ülser ile ilgili uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Akdere kuru çayın üzerinde Kozluca denilen madensel suyu içilir (K16).

Uygulama b) Kudret narı yenilir (K30).

Uygulama c) Kudret narı ile bal ya da yağ karıştırılıp yenilir (K30).

2.5.7.3. Mide Ekşimesi

“Mide ekşimesi, mide ve yemek borusundaki birtakım problemlere bağlı olarak karnın üst kısmı ile göğüs bölgesinde yanma ve ekşime tarzında ağrıların görülmesidir. Ağrılar genellikle yoğun içerikli ana öğünlerin ardından alkol, çay, kahve, gazlı içecekler gibi içeceklerin tüketilmesinin ardından görülür. Ağrının yoğunluğu eğilme, yatış pozisyonuna geçme gibi mide içeriğinin mide ile yemek borusu arasında yer alan kapakçığa baskı yapmasına neden olan pozisyon değişikliklerinde artabilir. Yanlış beslenme alışkanlıkları, stres gibi faktörlere bağlı olarak mide ekşimesi sorununun ara sıra görülmesi normaldir ve birçok insanın başına gelebilen bir durumdur” (<https://www.medicalpark.com.tr/mide-eksimesine-ne-iyi-gelir/hg-2273>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Köpek tırnağı (sarı nergis) otu kaynatılarak içilir (K31).

2.5.7.4. Mide Yanması

“Kalp bölgesi ve boğazın arkasında duyulan yakıcı ağrıya verilir. Özellikle fitıkta görülür. Sodyum bikarbonat gibi alkalilerle, bu ağrı giderilir. Aşırı alkol, yemek borusu iltihabına yol açacağından bu ağrıya neden olur” (Brown, 1985: 386).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Kızılçık kaynatılır içilir (K30).

Uygulama b) Nane kaynatılır içilir (K61).

Uygulama c) Ereğli adlı yatacın yanında bulunan çingiraklı çeşme suyu iyi gelir (K34).

2.5.7.5. Mide Bulantısı

“Bulantı, mide içeriğini çıkarma ihtiyacı hissetmek, kusma ise mide içeriğini çıkarmaktır. Bulantı ve kusma hastalık değil, bazı hastalıkların belirtileridir” (<https://www.medikalakademi.com.tr/mide-bulantisi-neden-olur-bulanti-ve-kusmaya-ne-iyi-gelir/>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Nane ve limon kaynatılarak içilir (K31).

Uygulama b) Suyun içine nane yağı katılır içilir (K85).

2.5.7.6. Hazımsızlık

“Bu kelime sindirim olayı sırasında duyulan rahatsızlık anlamına gelir. Bu rahatsızlığın nedenleri çeşitlidir: a) Başka bir olayla ilgili olmaksızın sindirim güçlüğü (fonksiyonel hazımsızlık); b) Mide ya da duodenumdaki organik değişiklikler (yara gibi), c) Bağırsak hastalığı, d) Sinirsel şikâyetler, e) Geçici şikâyetler. Sık sık sindirim rahatsızlığı geçirenle, bir gece önce fazla yemiş içmiş olan veya hafif enfeksiyonu olanları ayırt etmek önemlidir. Fazla yemek içmekten ötürü olan rahatsızlıkta, yalnız biraz alkali almak durumu geçiştirebilir” (Brown, 1985: 232).

Uygulama a) Çivril Gümüşsuyu’nda bulunan Pınarbaşı suyu, mide hazımsızlığı için içilir (K27).

2.5.8. Sıtma

Çivril’de sıtma, salgın hastalık olarak tanımlanmıştır. Halk arasında uygulanan yöntemler tedavi edici olmamaktadır. Modern tıptan yararlanılmıştır. Halkın söylediğine göre sağlıkçılar tarafından sarı hap olarak nitelendirdikleri bir ilaç dağıtılmıştır (K32 / K81).

“Hastalık yapıcı bir grup parazit olan, plazmodiumların, anofel sivrisinekleri ile insanlara bulaşmalarının meydana getirdiği ateşli bir hastalıktır. Hastalığın en bariz belirtisi olan ve titremeye yükselen ateş, plazmodiumun çeşidine göre değişik türlerde olur. Teşhisi kolay, tedavisi ve korunması mümkün olan sıtma hastalığı çok eski zamanlardan beri bilinmektedir” (Sağlık Ansiklopedisi C.2, 1984: 483).

2.5.9. Şeker Hastalığı

İğdir’de halk arasında şeker hastalığına harın denilir (K64). “İnsülin adlı pankreas hormonunun tesirinin çeşitli sebeplerle azalması veya kaybolması neticesi meydana çıkıp, kan şekerinin yükselmesi, idrarda şeker bulunması ve diğer bazı metabolik değişikliklerle toplumda oldukça fazla görülen bir hastalıktır” (Sağlık Ansiklopedisi C.2, 1984: 506).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Özdemirci Mahallesinde Kayaönünde bulunan acı su içilir (K5).

Uygulama b) Ak çamın çırası, bir kaşık çörekotu, sekiz- on tane badem karıştırılarak kaynatılır. Soğuk olarak içilir (K5).

Uygulama c) Kiraz sapını kaynatıp içilir (K11).

Uygulama d) Hint yaprağı kaynatılıp içilir. Salatalık, patates yenilir (K16).

Uygulama e) Acı badem yenilir (K21).

Uygulama f) Somak çayı kaynatılır, içilir (K25).

Uygulama g) Ergen, kızılıcık yenilir (K27).

Uygulama h) Ergen meyvesi yenilir (K29).

Uygulama ı) Zeytin yaprağı kaynatılır içilir. Acıgünek otu kaynatılır içilir (K29).

Uygulama i) Kiyalma yenilir (K40).

Uygulama j) Çam ağacının çırası kaynatılır içilir (K47 / K84).

Uygulama k) Cevizin nohut hali yutulur (K57).

Uygulama l) Acı badem yenilir (K60).

Uygulama m) Dut yaprağı kaynatılır içilir (K73).

Uygulama n) İncir yaprağı kaynatılır içilir (K76).

Uygulama o) Öküzgötü (kuşburnu) kaynatılır içilir (K84).

Uygulama ö) Biberiye kaynatılır içilir (K85).

2.6. Kanserler

Halk arasında kötü hastalık olarak tanımlanmıştır ve genellikle tedavisi mümkün olmayan hastalık olarak görülmektedir. Halk, modern tıptan yararlanmaktadır. Modern tıp yeterli gelemeyince halk hekimliğinden de yararlanır. Halk, kanseri gizlemektedir. Vücudun zararına olarak devamlı büyüme gösteren ve vücuttaki normal dokulardan farklı yapıya sahip urlara kanser denir. Kanser devamlı büyüme eğilimindedir. Bulunduğu dokudan başka dokulara da geçerek yayılım göstermektedir (Sakıncı, 1981: 157).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Kanı dengelemek için andız otu kaynatılarak içilmelidir. (K5)

Uygulama b) Anne sütü içilir (K11).

Uygulama c) Köstebek yenilir (K19).

Uygulama d) Arı poleni, domates yenilir (K40).

Uygulama e) Kaplumbağanın boynundan enjekteyle kanı çekilir içilir (K89).

Uygulama f) Eşek sütü içilir (K89).

2.7. Nazar Değmesi

Çivril ve mahallelerinde halk arasında nazara; göz değmesi, kem gözlü, göze gelmek gibi çeşitli isimler verilmiştir. Nazarın saati olduğuna ve o saat denk gelirse nazar olacağına inanılır (K4 / K8). Genellikle gök gözlü olanların nazarının daha çok degeceğine inanılır (K8). Nazar sözcüğü Arapça kökenli olup *Türkçe Sözlük*'te “belli kimselerde bulunduğu inanılan, kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala mülke hatta cansız nesnelere kötülük verdiğiğine inanılan uğursuzluk, göz.” şeklinde açıklanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr>). *Divânu Lugâti-t Türk*'te nazarla bağlantılı sözcükler verilmiştir. ‘Abakı’; ‘göz değmesin diye diye bostanlara, bahçelere dikilen korkuluk’ (DLT I, 136), ‘monçuk’; ‘atın boynuna takılan değerli taş, arslan tırnağı, muska gibi şeyler’ (DLT I, 475), ‘kösgük’, ‘göz değmesinden sakınmak için üzüm bağlarında ve bostanlarda dikilen korkuluk, bostan öyüğü’ (DLT II, 289) şeklinde açıklanmaktadır.

“Türk kültür içerisinde, nazardan etkilenme durumu için, nazar değmesi, göz değmesi, isabet, göze gelme, kem göze gelme, göz ermesi gibi ifadeler kullanılmaktadır. Nazardan etkilenme, sadece insanlar için değil, özellikle kolay kırılacak eşyalar, bitki, ev, araba, bağ, bahçe, büyük baş hayvanlar başta olmak üzere hayvanlar vb. canlı cansız, güzel olan ve kıskanılacak bütün varlıklar için söz konusudur.” Nazar değdiren kişilerin özellikleri bulunmaktadır. Örneğin; sarı saçlı mavi gözlü veya sarı saçlı çakır gözlü insanların nazarının daha çok degeceği inancı yaygındır. Bu özelliklere ek olarak kısa boyluysa o kişi, nazar konusunda en korkulan insan tipi haline gelmektedir (Türktaş, 2016:408-409).

Nazar, kıskançlık çekememezlik gibi olumsuz duygulardan gelebileceği gibi kişinin yakınlarının hayranlık ve sevgi duygularından da gelebilir; bu türlü nazardan en çok çocuklar etkilenirler; onun için annenin, babanın çocuğuna fazla düşkünlüğü iyi sayılmaz (Boratav, 1984: 104).

Halk arasında nazardan korunmak için uygulanan tedavi yöntemleri bulunmaktadır. Çivril'de nazar değmesine diğer bir deyişle göz değdi denilir. Genellikle mavi gözlü ya da gök gözlü kişilerin daha fazla nazar ettiği söylenir. Nazardan kurtulmak için el alan (ocaklı) kimselerin belli duaları (Fatiha, Nas, Felak, İhlas, Ayetel Kürsi) okuyarak nazar değen kişinin başından ayağına kadar üfleyerek geçeceğine inanılır.

Uygulama a) Nazar olan kişi esnemeye başlar, vücuduna bir titreme girer. Böylelikle nazar değdiği anlaşılır. Nazar geçsin diye kurşun dökür. Kurşunu köyün ebeleri döker. Nazar olan kişinin üzerine çarşaf örtülür, çarşaf üzerinden içi su olan tavanın içine kurşun dökülür. Kurşun dökerken dualar okunur (K1 / K39).

Uygulama b) Çocuklara nazar değdiğinde, bir avuç tuz tabağa koyulur. Tuza Fatiha, İhlas, Nas, Felak süreleri okunur. Okunan tuz çocukların üzerinde gezdirilir (K1).

Uygulama c) Kişide göz olduğunda kurşun dökülür. Metal bir tava içinde kurşun eritilir. Hasta kişi oturur. Üzerinde 3-4 kişi tülbent tutar. Kurşun döken kişi, içinde su bulunan çanağa erimiş kurşunu, hastanın üzerinden döker. Kurşunun olduğu çanaktaki su içilir, yüz yıkanır (K2 / K3 / K5 / K15 / K19 / K21 / K26 / K28 / K31 / K32 / K33 / K45 / K55 / K61 / K64 / K88 / K89).

Uygulama d) Nazar değirenin kim olduğu biliniyorsa o kişiden habersiz kıyafeti alınır yakılır (K3).

Uygulama e) Nazar değmesini engellemek için iğde meyvesinin çekirdekleri cepte taşınır (K3).

Uygulama f) Nazarın saatine denk gelirse nazar değer. Üzerinde bir kırgınlık, baş ağrısı meydana gelir. Nazarın geçmesi için dualar okunur (K4 / K40).

Uygulama g) Nazar değdirmemek için Maşallah denilmelidir. Nazar değdiğinde kişinin başı, vücudu ağrımaya başlar. Nazar değdiğinde dua okunmalıdır. (K5)

Uygulama h) Kabın içine su katılır. İçine 7 tane buğday, 1 tane iğne koyulur. Kepçeye kurşun katılır. Hastanın üzerine örtü örtülür, tüpün üzerine kurşun eritilir. Daha sonra kurşun, 3 sefer başa, 3 sefer kursağına ve 3 sefer de dizlerine dökülür. Vücuttaki iğnelenme geçsin diye kabın içine iğne katılır. (K8 / K29 / K72 / K94)

Uygulama ı) Hasta nazar olduğu zaman kadına kadın kurşun döker, erkeğe erkek kurşun döker. Çocuk sevileceği zaman ilk olarak Maşallah denir sonra çocuk sevilir. (K9)

Uygulama i) Nazar değdiğinde üzerinde yük taşıyormuş gibi olur. Uyku halinde olunur. Gözleri gök gözlü olanın, şom ağızlı olanların nazarı değer. Bu çok güzel Maşallah yerine Maşallah çok güzel olmuş denilmelidir. Ayetel Kürsi, Nas, Felak, Fatiha, İhlas süreleri okunur (K10).

Uygulama j) Avuca tuz alınır, avuç tuzla birlikte yüze, göze, göğse sürülür. O sırada esnemeye başlanır. Esneme olursa nazar çıkar. Daha sonra avuçtaki tuz tadılır. Nazara bakan kişi elini duvara, yere vurur. (K21)

Uygulama k) Nazar olan kişi bir bardak suya; Ayetel Kürsi, Nas, Felak, İhlas süreleri okur, üfler ve suyu içer (K27).

Uygulama l) Ayetel Kürsi, Nas, Felak, İhlas süreleri 21 kere okunur. Eğer nazar ağırrsa 41 kere okunur (K30 / K31 / K37).

Uygulama m) Gök gözlü kişilerin nazarı deđdirđine inanılır. Nazar değene Nas, Felak, İhlas süreleri okunur (K41 / K43 / K57 / K59 / K80 / K83).

Uygulama n) Çeki karışlama yapılır. Kemere elle karışlama yapılarak düğüm atılır. Kemerde karışlamanın sonunda parmak dışarı yani düğümden dışarı çıkarsa nazar değmiştir. Okunur ve düğümden dışarı parmak geçmez (K78).

Uygulama o) Kurşun tavaya koyulur eritilir. Başka bir demir kaba su katılır, içine iğne, buğday katılır. Hastanın üzerine örtü örtülür. 3 kere üzerine kurşun dökülürken Fatiha süresi okunur. Kurşunun içindeki suyu hasta içer, elini yüzünü yıkar. Kalan su, bir ağacın dibine dökülür (K81).

Uygulama ö) Kurşun dökülürken suyun içine katran katılır (K83 / K94).

Uygulama p) Nazar oldum diye kurşun dökülür. Kurşun dökülmeden önce kurşun 7 parçaya ayrılarak kurşun dökülür (K84).

Uygulama r) Göz olduğu zaman kurşun dökülür. Hastanın üzerine örtü örtülür. Örtünün üzerinden kurşunu bir kaptaki bulunan çam akmasına dökülür (K86).

2.8. Ortopedik Hastalıklar

2.8.1. Kırık- Çıkık

Kırık: Kemiğin devamlılığını ve anatomik bütünlüğünün bozulmasına kırık denir. Kırık çeşitleri;

Kapalı kırık: Kemikte kırık vardır fakat kırık üzerindeki deri ve derialtı dokuları sağlamdır. Herhangi bir yara yoktur.

Açık kırık: Kırık olan bölgede deri ve derialtı dokuları yaralanmış, kırık kemik uçları açıkta olan kırıklardır.

Belirtileri; ağrı, şişlik, şekil bozukluğu, hareketsizlik, morarma kemik boyunun kısalması gibi durumların oluşmasıdır (Sakıncı, 1981: 64-66).

Çıkık: Eklemi oluşturan kemik uçlarından bir veya birkaçının yer değiştirmesine çıkık denir.

Belirtiler; hareketle artan ağrı biçim bozukluğu, morarma, şişlik, hareket kısıtlanması veya kaybının oluşmasıdır (Sakıncı, 1981: 85).

Çivril'de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Çıkık olan yere zeytinyağı sürülür, üzerine soğan sarılır (K2).

Uygulama b) Çıkığın ağrısını dindirmek için hamur sarılır (K2).

Uygulama c) Topuk çıktığında ayağın altına ip yumağı koyulur, ileri geri ittirilir (K5).

Uygulama d) Çıkık olan yere koyunun kuyruk kısmının altında bir deri vardır. Uyruk kapağı denilir. Deri, çıkık olan kısma bezle 3-5 gün sarılı halde durur (K21).

Uygulama e) Diz kapağı çıkarsa, alttaki yumurtanın yarısı gibi dört köşeli kemik bulunur. Yarısı bir tarafa, yarısı bir tarafta olur. Eklemleri kaslar tutuyor. Kol çıktığı zaman kolu çekerken çukur yerden parmakla çekilir. Çene çıkarsa, çene kendini kapatmaz. Esnerken ya da kavga ederken çene çıkması görülür. Çenenin iki tarafında kemikler bulunur. O kemikleri oynatılıp bir anda çekilir. Bilek, kas üzerinde durur. Bilekten tutulup sallanır. Parmaklar çıktığı zaman avucun içindeki ekler bastırılır. Topuk kaymasında, topukta iki kapak vardır, kapaktan çıkar. Aşağıdan tutup avuç içine topuk alınır, asılıp çekilir. Eklemden ayak tarak kısmı çıktığında, ayağın altına taş koyulup tarak kısmı parmaklar aşağıya sarkar, oradan basıp yerine girmiş olur. (K25).

Uygulama f) Kırıklarda ilk olarak plastik boruyla etrafı sarılır. Boru üzerine hamur karıp sarılır. Üzerine süpürge dolanır tekrar üzerine hamur sarılır. İlk sarılan hamur, boruyu tutar. Şişlik inince iple sıkılaştırılır (K25).

Uygulama g) Kırık olan yere yağ sürerek ovalanır. Düzgün bitişsin diye ilk düzeltilir. Üzeri ziftle sarılır. Alçı gibi tutar (K29 / K94).

Uygulama h) Ocaklı, ayak bileğinden çıktığı zaman ip yumağını ayağın altına koyulur, üzerine basılır, küt içine girer (K31).

Uygulama ı) Kırıklarda iki ağaç tahtası düzenlenir. Kırık yere sarılır, üzerinden iple bağlanır (K33).

Uygulama i) Kırık olan yere bez bağlanır, üzerine katran eritilerek sarılır (K36).

Uygulama j) Kırık olduğu zaman ağaç takoz yapılır, ayağa iple bağlanır (K46).

Uygulama k) Kırık yerin altı üstü bezle sarılır. Üstünden tahtayla sarılır, üzerinden tekrar bezle sarılır (K57).

Uygulama l) Çıkık olan yere ebegümece arpa unuyla karıştırılarak 3 gün sarılı halde durur (K58 / K92).

Uygulama m) Çıkık olan yer sabunlu su ile yıkanır. Çıkık yerden yukarı doğru kaldırılır (K67).

Uygulama n) Kırık olan yer pamukla sarılır. Üzerine karton sarılır, iple bağlanır. 15 gün beklenir. Aynı işlem geçmediyse tekrarlanır (K77).

Uygulama o) Kol çıktığında hastanın arkasına geçilir ileri doğru itirilir. Fatıha süresi okunur, “Allah senden medet, senden şifa, bizden de yardım” denilir (K80).

Uygulama ö) Kırık yer, yerine yerleştirilir. Haşhaş yağı sürülür. Üzerine bal mumundan bez sarılır. Bez üzerine tahtalar eklenir, tekrar bal mumu sarılır ve iple bağlanır. 3 ay sarılı halde durur sonra çıkarılır (K81).

Uygulama p) Ocaklı, çıkık olan yeri belirlemek için kolonya döker. Dökülen yer kızarmaya başlar. Daha sonra bezle sarılır (K84).

2.8.2. Burkulma- Ezik- İncinme

Burkulma: Bir eklem hareket sınırını aşacak şekilde zorlanmasıyla eklem etrafındaki bağ ve yumuşak dokuların gerilip yırtılmasına burkulma denir.

Belirtiler; hasarlı bölgede ağrı, şişlik, morarma, hareketle ağrıların oluşmasıdır (Sakıncı, 1981: 89).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) İncinen yere patates sarılır (K10).

Uygulama b) İncinen yere kara üzüm sarılır. Bulgur sarılır. Kırık- çıkık ocağına gidilir (K19).

Uygulama c) Bulgur haşlatılır sarılır. Hamur pişirilir, zeytinyağı sürülür sarılır (K21).

Uygulama d) Ayak burkulmasına bulgur sarılır. Üzerine çamaşır kili dökülür. 3-4 saat bekler (K31).

Uygulama e) Ayak incindiğinde tuzlu hamur sarılır (K33).

Uygulama f) Şekerli hamur sarılır (K33).

Uygulama g) Burkulma ağrısı geçmesi için bulgur haşlatılarak sarılır (K40).

Uygulama h) Burkulan yere çiğ soğan dövülerek sarılır (K40).

Uygulama ı) Burkulan yere pelit sarılır (K81).

Uygulama i) Haşlanmış buğday sarılır (K93).

2.8.3. Romatizma

“Ağrı ve hareket sınırlılığı yaratan eklem ve bağdokusu iltihabının genel adıdır. Daha uygun bir adlandırma sistemiye eklemleri ve bağdokusunu genellikle etkileyen hastalıklara ayrı ad vermektedir” (Brown, 1985: 457).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Sülük koyma tedavisi uygulanır. Gölden getirilen sülükler koyulur. Vücuttaki pis kanı içine çeker (K30 / K32 / K55 / K64).

Uygulama b) Ağrıyan yere bal mumu sarılır (K81).

2.9. Solunum Yolu Hastalıkları

2.9.1. Astım

“Çeşitli allerjik maddelerin teneffüsü ile ortaya çıkar. Allerjinin göğüsteki belirtisi kuru öksürük ve hırıltıdır. Bronşlar daraldığı için astımlı hastalar nefes verirken hırıltılı ses çıkartırlar” (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 26).

Çivril’de astımla ilgili uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Taze eşek sütü içilir (K10).

Uygulama b) Hünnap yenilir (K27).

Uygulama c) Ayva yaprağı kaynatılır, içilir (K34).

Uygulama d) Nane, limon kaynatılır içilir (K39).

Uygulama e) Manda camızın sütü içilir (K72).

Uygulama f) Dağ kekiği kaynatılır içilir (K85).

2.9.2. Bademcik İltihabı/ Şişmesi

“Tonsilla da denen bademcikler, boğazın her iki yanında bulunan lenfoiddoku topluluklarıdır. Dışarıdan bakılınca dil arasında, yumuşak damağa uzanan iki zar kıvrımının arasında bademcikleri görmek mümkündür. Boğaz ağrısı, yüksek ateş, yutkunma güçlüğü ve halsizlik belirtileri arasındadır” (Brown, 1985: 72-73).

Hastalığın tedavisi için halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Boğaz, sıcak bir bezle sarılır (K16).

Uygulama b) Papatya kaynatılır içilir (K16).

Uygulama c) Bademciklere sabun köpüğü sürülür. Sıcak tutulur (K30).

Uygulama d) Bademcik şişmesinde kırmızı bir bez ısıtılır, boğaza sarılır (K39).

Uygulama e) Bademciklere tuz bastırılır (K41).

Uygulama f) Ocaklı, hastanın bademciklerine elini sokup patlatır (K57).

Uygulama g) Karaca ot kaynatılır içilir (K86).

2.9.3. Bronşit

Akciğer içinde havanın dolaştığı boruların iltihaplanmasıdır. Bronşite, stafilokok, streptokok, pnömokok influenza basili gibi iltihap yapıcı mikroplar sebep olur. Vücut direncini kıran rüzgârlı ve rutubetli yerlerde yaşama, ani üşütme bronşite sebeptir. Bronşite kolayca yakalanmanın bir sebebi de kalıtım ve vücut yaratılışından olabilir. Bronşit had (akut) ve müzmin (kronik) olmak üzere iki çeşittir (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 94).

Çivril’de uygulanan tedavi yöntemleri şunlardır:

Uygulama a) Akciğer rahatsızlıkları için beş kiloluk şişeye çam kozağı ve şeker katılır. Belli bir süre içinde bekler, sulanır daha sonra içilir (K11).

Uygulama b) Hünnap meyvesinin çöpleri kaynatılarak içilir (K30).

Uygulama c) Hayvan derisi sarılır (K55).

Uygulama d) Susam ve tahan karıştırılır, aç karnına yenilir (K57).

Uygulama e) Hastanın sırtına ve göğsüne bal mumundan yakı sarılır (K81).

2.9.4. Kabakulak

“Tükürük bezlerin yumurtalıktan, erbezlerini ve seyrek olarak da vücudun diğer bölgelerini ilgilendiren bir virüs enfeksiyonudur. Enfekte olan organizma bir paramiksovirüstür. Doğrudan temasla bulaşır. Kuluçka süresi 2-3 haftadır. Belirtileri çocuklarda tükürük bezlerinin şişmesidir, erişkenlerde halsizlik ve yüksek ateştir” (Brown, 1985: 281-282).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Serçe kuşu vurulur. Karnı açılır ezilir, kulağa sarılır (K57).

Uygulama b) Ayva pişirilir kulağa sarılır (K81).

2.9.5. Nezle/Grip/Üşütme/Soğuk algınlığı

Halk genellikle halk hekimliğinden yararlanır. Kış aylarında ve mevsim geçişlerinde belli olan bulaşıcı bir hastalıktır. “Nezle, burnun içini döşeyen zarın akut iltihabına denir. Genellikle sonbahar, kış aylarında görülür ve bulaşıcıdır. Kuluçka süresi, birkaç saat ile on gün arasında değişir. Soğuk, nem, üşüme ve beden zayıfeti hastalığa yakalanmayı kolaylaştırır. Halsizlik, burunda kuruluk ve tıkanıklığı ince bir

burun akıntısı takip eder. Hafif ateş, gözlerde şişkinlik, boğaz ağrısı, kırıklık ve hafif ağrılar olur” (Sağlık Ansiklopedisi C.2, 1984: 228). “Gribe yol açan virüslere “İnfluenza virüsleri” adı verilir ve A, B, C diye bilinen üç ayrı tipi vardır. Bunlar da kendi aralarında çok sayıda alt tiplere ayrılırlar. Bu virüsler, fiziki etkilere karşı dayanıksızdırlar” (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 415).

Tespit edilen uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Soğuk algınlığında dağ çayı kaynatılıp içilir (K15).

Uygulama b) Üşütme olduğunda göbeğe pişmiş yumurta sarılır (K39).

Uygulama c) Boğaz ağrısı için tuzlu su gargarası yapılır (K40).

Uygulama d) Boğaz ağrısı için dağ çayı kaynatılarak içilir (K43).

Uygulama e) Boğaz ağrısı için erik şibidik eritilir, tepsiye dökülür ve kurutulur. Kuruyan erik boğaza sarılır (K45).

Uygulama f) Soğuk algınlığı için dağlarda bulunan şablon otu kaynatılır içilir (K45).

Uygulama g) Boğaz ağrısı için yeşil afyon ısıtılır, boğaza sarılır (K46).

Uygulama h) Boğaz ağrısı için nane kaynatılır içilir (K47).

Uygulama ı) Soğuk algınlığı için acı biber yenilir (K57).

Uygulama i) Papatya kaynatılır içilir (K58).

Uygulama j) 2 kilo arpa kaynatılıp naylon poşetin üzerine dökülür. Hasta sırt üstü yatırılır ve terletilir. Daha sonra ıhlamur içirilir (K81).

Uygulama k) Boğaz ağrısına limon, bamya, elma sarılır (K83).

2.9.6. Öksürük

Genellikle boğaz üşütmesi veya gıcık tutmasından dolayı öksürük oluşur. Akciğerlerin solunum yollarının iç yüzü normal olarak toz taneciklerini yakalamaya yarayan ve mukus salgılayan hücrelerle kaplıdır. Öksürükle mukusun fazlası dışarı atılabilmektedir. Öksürecek olan kişi önce derin bir soluk alır, sonra glotisini kapatır ve göğüs boşluğu basıncını artırcasına kaslarını kasar. Bu olaylardan sonra glotis aniden açılınca solunum yollarındaki hava patlarcasına dışarı atılır. Bu havayla birlikte aşırı miktardaki salgılar ve tahriş eden yabancı maddeler dışarı çıkar (Brown, 1985: 414).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Ayva yaprağı, nane kaynatılıp içilir (K16 / K81).

Uygulama b) Karınca otu içilir (K31).

Uygulama c) Ada çayı kaynatılır içilir (K31).

Uygulama d) Pekmez içilir (K32 / K76).

Uygulama e) Nane, limon kaynatılıp içilir (K32 / K47).

Uygulama f) Deve gülü kaynatılır içilir (K37 / K40).

Uygulama g) Keçi boynuzlu pekmez içilir (K40).

Uygulama h) Papatya kaynatılır içilir (K46 / K59).

Uygulama ı) 1 çorba kaşığı çamın akması yenilir (K57).

Uygulama i) Leblebi dövülür. Bal ve çam akmasıyla karıştırılır. Sabah akşam hap gibi yutulur (K57).

Uygulama j) Deve gülü ve ayva yaprağı kaynatılır içilir (K60).

Uygulama k) Ballı şerbet içilir (K77).

Uygulama l) Kırmızı kiremit ısıtılır, göğse sarılır (K80).

Uygulama m) Arpa pişirilir, üzerine de bal mumu eklenir sarılır (K81).

Uygulama n) Limon, karabiber çayı yapılır içilir (K84).

Uygulama o) Sirke içilir (K84).

Uygulama ö) Turpun içi oyulur, içine bal katılarak içilir (K85).

Uygulama p) Kekik kaynatılır içilir (K92).

2.9.7.Zatürre

Akciğerlerin bakteri, virüs ve benzeri organizmalarla, mantar enfeksiyonuyla, solunan yabancı maddelerle ve tozlarla iltihaplanması halidir. Hasta aniden kendini halsiz hisseder, ateşi yükselir, titreme ve kuru öksük belirir. Hastada akciğer ağrısından çok baş ağrısı olmaktadır. Birkaç saat içinde öksürük artar ve solunumda hissedilen tipik ağrısıyla plörezi de belirlenip teşhisi kesinleşir. Teşhis konur konmaz, hasta

yatırılır ve zerk şeklinde penisilin ya da ağızdan ampisilin verilir (Brown, 1985: 565-566).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Zeyrek otunun tohumu pişirilip ciğerlere, sırtta, göğse sarılır (K16 / K27).

Uygulama b) Arpa buğu yapılır. Arpa kaynatılır. Sıcakken bez ya da naylon üzerine serilir. Hasta sırt üstü yatar, üstü örtülür. Bir sonraki gün yüz üstü yatar. Hastanın içine işlemiş olur (K57).

2.9.8. Sinüzit

“Kafatası içindeki, burun boşluğuna açılan hava boşluklarının, yani sinusların yüzeyindeki mukoza zarının iltihabıdır. Üstçenedeki maksiller sinüslerden başka kaşların üstünde, alın sinüsleri ve burun köklerin her iki yanında etmoid sinüsleri vardır. Etkilenen sinüs ağrılı ve şiştir. Burun tıkalı ve akıntılıdır. Baş ağrısı ve ateş olur” (Brown, 1985: 489).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Zencefil ile bal karıştırılıp yutulur (K58).

Uygulama b) Anne sütü damlatılır (K80).

2.10. Zehirlenmeler

2.10.1. Haşere Sokmalarına Bağlı Zehirlenmeler

Arı Sokması: Arı sokması hayati tehdit oluşturması bakımından çok önemli değildir. Ancak birden fazla arı soktuğunda ve hassasiyeti olan kişilerde astım nöbeti meydana gelmesi bakımından önemli olmaktadır. Isırılan yerde ağrı, kızarıklık ve şişlik meydana gelir (Sakıncı,1981: 110).

Yılan Sokması: “Yılan soktuğunda lokal ve genel belirtiler verir. Bölgede morluk, iltihaplanma olur. Kusma, karın ağrısı, ishal gibi sindirim bozuklukları, aşırı susuzluk, kanama, psikolojik bozukluklar, kalpte ritim bozukluğu, baş ağrısı ve solunum düzensizliği meydana gelmektedir” (http://www.istanbul saglik.gov.tr/ahweb/belge/ilk_yardim/zehirlenmeler.pdf).

Akrep Sokması: Akrep kuyruğunun ucundaki zehir ile sokar. Akrep zehri yanıcı bir ağrı, kızarıklık ve şişlik meydana getirir. Bulantı, kusma, tükürük

salgılanmasında artma, halsizlik ve soğuk terleme meydana gelebilir (Sakıncı, 1981: 109).

Çivril'de zehirlenmelerle ilgili uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Yılan soktuğunda zehrin üst kısma ilerlemesini önlemek için sokulan kısmın üst kısmı bir bezle bağlanır. Daha sonra hemen hastaneye gidilir (K5).

Uygulama b) Arı soktuğu yere limon ve domates sarılır (K9 / K76 / K80).

Uygulama c) Arı soktuğunda ilk olarak iğnesi çıkarılır ve soğuk su koyulur (K15).

Uygulama d) Yılanın soktuğu kısım emilir ve tükürülür (K15).

Uygulama e) Çamur karılır. Arının soktuğu yere sürülür. Kendi kendine kurur (K21 /K31).

Uygulama f) Yılanın sokmasında, zehir vücudun diğer taraflarına yayılmaması için sokulan yerin yukarısı bağlanır. Sokulan yer bıçakla kanatılıp, 3 kere emilir (K21 / K25 / K36 / K41 / K81).

Uygulama g) Yılanın soktuğu yer kesilip kanatılır, pis kan akıtılır (K19).

Uygulama h) Arı soktuğunda, nişasta bulamaç haline getirilir, sürülür (K30).

Uygulama ı) Arı sokmasına soğuk demir koyulur (K34 / K76 / K81).

Uygulama i) Yılan soktuğunda ağza zeytinyağı katılır, zehir emilir (K34).

Uygulama j) Akrep soktuğunda yabancı incirin yaprakları sarılır (K34).

Uygulama k) Arı soktuğunda çamur sürülür (K36 / K39 / K41 / K59 / K72 / K81).

Uygulama l) Yılan soktuğunda ölü yılanın derisi sarılır (K39).

Uygulama m) Isırgan böceği soktuğunda kırmızı bez sarılır (K39).

Uygulama n) Arı soktuğunda sarımsak dövülür, sarılır (K43).

Uygulama o) Arı soktuğunda soğan sürülür (K46).

Uygulama ö) Arı soktuğunda arının balı sürülür (K57).

Uygulama p) Yılan soktuğunda sigaranın nikotini ve süt karıştırılarak sürülür (K57).

Uygulama r) Akrep soktuğunda hastaya sıcak su içirilmeli (K57).

Uygulama s) Akrep soktuğunda sokan akrep bulunur ve öldürülür, sokan yere sarılır (K80).

Uygulama ş) Arı sokmasına idrar dökülür (K85).

2.10.2. Gıda Zehirlenmeleri

Vücuda dışarıdan giren bazı yabancı maddeler, vücudun yaşamsal fonksiyonlarına zarar verebileceğinden zehirli (toksik) olarak kabul edilirler.

Zehirlenme yolları üç grupta toplanır.

1. Sindirim yoluyla: En sık rastlanan zehirlenme yoludur. Sindirim yoluyla alınan zehirler genellikle ev ya da bahçede kullanılan kimyasal maddeler, zehirli mantarlar, bozuk besinler, ilaç ve aşırı alkoldür.
2. Solunum yoluyla: Zehirli maddenin solunum yolu ile alınmasıyla oluşur. Genellikle karbon monoksit (tüp kaçakları, şofben, bütan gaz sobaları), lağım çukuru veya kayalarda biriken karbondioksit, havuz hijyeninde kullanılan klor, yapıştırıcılar, boyalar ev temizleyicileri gibi maddeler ile oluşur.
3. Cilt yoluyla: Zehirli madde vücuda direk deri aracılığı ile girer. Bu yolla olan zehirlenmeler böcek sokmaları, hayvan ısırıkları, ilaç enjeksiyonları, saç boyaları, zirai ilaçlar gibi zehirli maddelerin deriden emilmesi ile oluşur”

(<https://sagligim.gov.tr/zehirlenmelerde-ilk-yardim/795-zehirlenme-nedir.html>).

Çivril’de zehirlenme ile ilgili uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Yoğurt içilir (K2 / K15 / K19 /K24 / K40).

Uygulama b) Evlerin sıvanmasında kullanılan ak toprak eritilir, içilir (K2 / K83).

Uygulama c) Sarımsaklı ayran içilir (K16 / K21 / K27 / K30 /K34 / K41 / K43 / K76 / K85).

Uygulama d) Ayran içilir (K25 / K31 / K39 / K46 / K81 / K89).

Uygulama e) Tuzsuz ayran içilir (K29).

Uygulama f) Süt içilir (K34 / K39 / K57).

Uygulama g) Şekerli su içilir (K45 / K83).

Uygulama h) Şekerli süt içilir (K89).

2.11. Diğerleri

2.11.1. Ateş

“Vücudun normalin üstünde bir sıcaklık gösterip normal fonksiyonun bozulması halidir. Normal vücut ısısı 36,9 derecedir” (Brown, 1985: 67). “Ateş bir hastalık değil, vücudun bağışıklık sisteminin harekete geçtiğini gösteren bir çeşit bağışıklık cevabıdır. Vücudun beyaz kan hücreleri üretmeye başladığının işaretidir. Ateşe bakteri ya da virüslerin yanı sıra pek çok başka hastalık da sebep olabilir. Vücutta meydana gelen bağışıklık sistemi cevabının hipotalamusu etkilemesi sonucu, vücut ısısı kısa süreliğine yükselir. Bu da kişilerde ateş olarak kendini gösterir” (<https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/12092/ates-nedir-neden-olur>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Bezin içine para koyulur. Üzerine gaz dökülür. Para, hastanın sırtına koyulur. Çakmakla yakılır, bardakla kapatılır. İçindeki oksijen bittiğinde bardak alınır (K29).

2.11.2. Bitlenme

“Kan emerek beslenen parazittir. Bitlerin meydana getirdiği cilt rahatsızlığına bitlenme (pediculosis) denir. İnsan vücudunda 3 çeşit bit görülür. Gövde biti, baş biti ve kasık biti olup bunlar insan vücudunda kendilerine has bölgelere yerleşirler” (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 83).

Çivril’de bitlenme olduğu zaman uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Eczaneden bit ilacı alınır, saça sürülür daha sonra yıkanır (K2 / K9).

Uygulama b) Bitlenen saça gaz yağı sürülür (K10 / K30).

Uygulama c) DDT tozu dökülür (K27 / K39 / K89 / K94).

Uygulama d) Hünnabın ilaçlanmasında kullanılan ilaç kullanılır (K30).

Uygulama e) Odun külüyle su kaynatılır yıkanır (K81).

Uygulama f) Kenger otunun kökü kazılarak kaynatılır ve saç yıkanır (K81).

Uygulama g) İp, tarağa dolandırılır, tarağın üzerine gaz yağı dökülür saç taranır (K86 / K89).

2.11.3. Göbek Düşmesi

“İnsanlara göre göbek, yer değiştirebilen bir organdır. İnsanların yaptığı çeşitli hareketlerden dolayı göbek yerinden oynayabilir, bulunduğu kısmı terk edip vücudun başka yerlerinde atmaya başlayabilir. Göbeğin yerinden oynadığı veya vücudun başka yerlerinde atmaya başladığı bu durumlarda insanların duyduğu rahatsızlığa halk arasında göbek düşmesi adı verilir” (Kolot, 2018: 137).

“Göbek kaçması, göbek kayması gibi isimlerle de tanımlanan göbek düşmesi, halk arasında yaygın olarak karşılaşılan bir sağlık sorunudur. Göbek düşmesinin tıbbi nedeni doğuştan gelen anatomik varyasyondur. Genelde bu varyasyonları tetikleyen birtakım faktörler vardır. Ağır kaldırmak, aşırı hareketler ve korku bu faktörlere örnektir. Halk arasında yaygın olarak karşılaşıldığı için birçok geleneksel tedavi yöntemi ile tedavi edilmeye çalışılmıştır. Bardak çekme ve vurma yöntemi, göbek masajı, hacamat ve göbeğe ip bağlamak bunlardan bazılarıdır” (<https://www.sabah.com.tr/saglik/2021/01/14/gobek-dusmesi-nedir-belirtileri-nelerdir-gobek-dusmesi-nasil-duzelir-tedavisi-nasil-yapilir>).

Genellikle ani korkma, ağır kaldırma sonucu göbek düşmesi meydana gelmektedir. Göbek düşmesinin belirtileri karın ağrısı, bulantı, kusma, kursak kalkması, karın etrafında şişlik meydana gelmektedir. Çivril’de halk hekimliğinde uygulanan uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Karın yavan yavan ağrır. Ağrısı bele vurur. Sabah aç karnına göbek deliğinden aşağıya doğru ovalanır. Uzun süre önce düştüyse hemen yerine gelmez, yeri su almıştır. Üç sabah göbek çekilmelidir (K2).

Uygulama b) Göbeği yukarıya doğru ovalanır. Daha sonra yazma bağlanır (K10).

Uygulama c) Karnının etrafında meydana gelir. Ortaya getirilmeye çalışılır. Göbek yerine geldiğinde yazmayla sabun bağlanır (K15 / K41 / K45 / K77).

Uygulama d) Eli göbeğin üzerine götürülür eğer hoplamıyorsa düşmüştür, atıyorsa yerinde demektir (K26).

Uygulama e) Diğer adıyla göbek asılmasıdır. Göbek deliği parmakla döndürülür (K30).

Uygulama f) Kasnak karnın üzerine bağlanır, çekilir. Çekildikten sonra yazmayla sabun bağlanır (K32).

Uygulama g) Toprak bardağın içine sıcak su koyulur. Karnın üzerine yerleştirilir, göbek nerede atıyorsa bulunur ve ortaya getirilir (K40 / K57).

Uygulama h) Göbek yeri su alırsa, Işıklı Akgöz kaynağında marul gibi bir ot bulunkatadır, 3-4 gün göbeğe sarılır. Daha sonra göbek çekilir (K45).

Uygulama ı) Çamaşır ipinin bir ucu örtüye bir ucu göbeğe bağlanılır ve çevrilir. Üzerine sabun sarılır (K81).

2.11.3. Kansızlık

“Kandaki kırmızı kan hücrelerinin (alyuvar), hemoglobinin (oksijen taşıyan protein) veya her ikisinin eksikliğinden dolayı ortaya çıkmasıdır” (Sağlık Ansiklopedisi C.1, 1984: 32).

Çivril’de kansızlıkla ilgili uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Kara üzüm pekmezi içilir (K2 / K11 / K16 / K21 / K32 /K34 / K57 / K76 / K81 / K83).

Uygulama b) Ciğer yenilir (K16 / K31 / K80).

Uygulama c) Çekirdekli üzüm yenilir (K27 /K31).

Uygulama d) Domates, dalak yenilir (K30 / K45 / K57).

Uygulama e) Çam akması yenilir (K57).

Uygulama f) Üzüm çekirdeğinin tozu yenilir (K77).

Uygulama g) Böbrek yenilir (K80).

Uygulama h) Yoğurt ve pekmez karıştırılır yenilir (K86).

2.11.4. Kireçlenme

Dokularda, kalsiyum tuzlarının birikmesidir (Brown, 1985: 329). “Dejeneratif eklem hastalığı olan osteoartrit halk arasında kireçlenme olarak bilinmektedir. 50 yaş üzerindeki kişilerde en sık görülen eklem hastalığıdır. Osteoartrit vücuttaki herhangi bir eklemi etkileyebilir. En sık etkilediği eklemler eller, kalça, diz ve omurgadır. Osteoartritte eklem kıkırdak yapısında bozulma oluşur. Bunun sonucu olarak eklem kıkırdağının altındaki kemik dokusunda değişiklikler meydana gelir. Kemikteki büyümeler ve eklem kenarındaki çıkıntılar eklemlerin normal yapısını bozarak,

hareketlerde kısıtlanmaya ve ağrıya neden olur” (<https://www.ortoklinik.com/hastalar-icin/kireclenme-nedir>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Gümüşsuyu deresinde bulunan çam ağacının yaprakları kaynatılarak içilir (K34).

Uygulama b) Çınar yaprakları kaynatılarak içilir (K40 / K72 / K93).

Uygulama c) Diz ağrısı için acı biber ve zeytinyağı karıştırılır. 5 gün güneş görmeyen yerde bekletilir, sabah akşam çalkalanır. Ağrıyan yere sürülür (K57).

Uygulama d) Haziran ayında toplanan çınar yaprakları kaynatılarak içilir (K57).

Uygulama e) Yoğurdun içine nane katılarak yenilir (K85).

Uygulama f) Alabalık yenilir (K93).

2.11.5. Kuduz

Merkezi sinir sistemini tutan ve özel bir virüs tarafından meydana gelen bulaşıcı bir hastalıktır. Kuduz insanlara ya hastalıklı hayvanların salyalarının bulaşması ya da ısırmasıyla geçer. Yaralanma beyne ne kadar yakın olursa hastalık o kadar çabuk, ne kadar uzak olursa hastalık o kadar geç ortaya çıkar. Hastalık ısırıldıktan sonra meydana gelmesi kırk gündür. Bu süre 10 gün ile 3 ay arasında değişebilir. Isırılan yerde ağrı, yanma, kaşıntı görülür. Vucutta yüksek ateş, iç sıkıntı, huzursuzluk meydana gelir. Hastalığın teşhisi zordur ve tedavi edilmezse ölümle sonuçlanır (Sakıncı, 1981: 43-44-45).

Kuduz hastalığını tedavi etmek için kullanılan belli bir yöntem yoktur, sadece kuduz olduğu bilinen hayvandan uzak durulur.

Uygulama a) Isıran hayvan öldürülür (K81).

2.11.6. Uykusuzluk

Depresyon, alkol gibi kötü alışkanlıklar, uyku saatlerinde dışında uyumak, aşırı yemek yeme, fazla çay- kahve tüketimi, fiziksel hastalıklar gibi sebepler uykusuzluğu oluşturmaktadır.

“Uykusuzluk (insomnia), uykuya dalmayı ve uykuda kalmayı zorlaştıran ya da çok erken uyanmaya ve yeniden uykuya dönememeye neden olan yaygın bir uyku

bozukluğudur. Uykusuzluk hastalığı olan insanlar, uyandıklarında kendilerini yorgun hissederler. Uykusuzluk sadece enerji seviyesi ve ruh halini değil, sağlığı, iş performansını ve yaşam kalitesini de azaltabilir. Sağlıklı bir yetişkinin ne kadar uykuya ihtiyacı olduğu kişiden kişiye değişse de uzmanlar gecede yedi ila sekiz saatin yeterli olduğu görüşündendir” (<https://www.medicalpark.com.tr/uykusuzluk-insomnia/hg-2205>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Papatya kaynatılır, içilir (K16).

Uygulama b) Lavanta kaynatılır, ılık ılık içilir (K85).

Uygulama c) Lavanta yağı baş ucuna koyulur (K85).

2.11.7. Prostat

Prostat hastalığı, genellikle halk arasında söylenmekten çekinilir. “Prostat bezi, mesanenin hemen altında alt karın bölgesinde yer alan ve üretra adı verilen idrar yolunu çepeçevre saran ceviz büyüklüğünde bir organdır. Prostat, Latince kökenli bir kelimedir ve “çıkıntı yapan” anlamına gelir. Erkek vücudunda üreme sisteminin fonksiyonlarını düzenleyici rol üstlenen testosteron hormonunun salgılanması ve sperm hücrelerinin canlılığını ve hareketliliğini koruyucu etki gösteren semen üretimi, prostat bezinin gerçekleştirdiği önemli fonksiyonlar arasında yer alır. Halk arasında ise yaşın ilerlemesi ile ortaya çıkan iyi huylu prostat büyümesi organın adı olan prostat ismiyle bilinir” (<https://www.medicalpark.com.tr/prostat-kanseri-nedir-belirti-ve-tedavi-yontemleri-nelerdir/hg-1847>).

Çivril’de halk hekimliğinde uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Andız otu kaynatılarak içilmelidir (K5).

Uygulama b) Kabak çekirdeği yenilir (K10).

Uygulama c) Şablon otu kaynatılarak içilir (K57).

Uygulama d) Tarladan afyon otunun sütü toplanır. Nohut kadar afyon sütüyle yarım çay bardağı su ile karıştırılır ve içilir (K57).

Uygulama e) İsyet otu kaynatılır içilir (K65).

2.11.8. Şişmanlık

Aşırı yemek yeme, dengesiz beslenme, strese bağlı psikolojik sorunlar, hareketsizlik gibi sorunlar şişmanlığa nedenler olabilmektedir. “Vücudun yağ kütlelerinin yağsız (kas) kütleyle oranının aşırı artması sonucu boya göre ağırlığın olması gereken düzeyin üzerine çıkmasıdır.” Beden kütle indeksi normal olarak 20-24,9 arasında olmalıdır. 25 ve üzeri olduğunda hafif şişmanlık başlayarak birinci, ikinci, üçüncü aşama şişmanlık olarak devam eder. Şişmanlığa kalıtsal ve çevresel faktörler etkili olmaktadır (Mercanlıgil, 2012: 7-8).

Çivril’de şişmanlık ile ilgili uygulamalar kısıtlıdır.

Uygulama a) Bardağın içine bir parmak kadar elma sirkesi, iki parmak kadar da su katılır ve karıştırılır. Sabah, akşam aç karnına ara ara içilir (K5).

Uygulama b) Aç karnına karpuz yenilir (K57).

Uygulama c) Sabahları yoğurdun üzerine acı biber ekilerek yenilir (K57).

2.11.9. Zayıflık

Aşırı zayıflığın (Anoreksiya nervoza veya Anoreksi) tipik özelliği aşırı kilo eksikliğidir. Beden kitle indeksinin (boya göre olması gereken ağırlık) 18,5’un altında olması durumuna zayıflık denir. Başka bir deyişle boya nazaran ağırlığın %15-20 altında olması durumuna zayıflık denir. Beden Kitle İndeksi’nin 20’nin altında olması ölüm riskini artırır, hastalıklara direnci azaltır. Organların işlevlerinde problemler oluşmaya başlar. Ayrıca kilo eksikliğinden ötürü vücuttaki hormon dengesinde de farklılıklar meydana çıkabilir. Aşırı kiloda olduğu gibi aşırı zayıflık durumunda da alınan kalori ile harcanan kalori arasında dengesizlik söz konusudur. Besinler yoluyla alınan enerjiden daha fazlası harcandığında bu ağırlık kaybına ve kilo vermeye sebep olur.

Aşırı zayıflığın fiziksel ya da ruhsal kökenli çeşitli nedenleri olabilir. Kilo alma korkusu ile yetersiz beslenme, stres, iştahsızlık, aşırı fiziksel aktivite, bağırsak parazitleri, sindirim sistemindeki sorunlar, hipertiroidi deneni tiroid bezlerinin aşırı çalışması, kanser gibi hastalıklar bu nedenler arasında gösterilebilir (<https://hospital.kyrenia.edu.tr/asiri-zayiflik-anoreksi/>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Nane kaynatılarak içilir (K40).

Uygulama b) Yoğurt, yumurta yenilir, süt içilir (K45).

Uygulama c) Yerli tavuk kaynatılır, suyuna karabiber ekilerek içilir (K57).

2.11.10. Yılcık Hastalığı (İlancık)

Deride, hemolitik streptokok denen mikroorganizmalarla oluşan, hızla ilerleyen ve yer edinen bir enfeksiyondur. Tıptaki ismi erizipeldir. Derinin etrafında sınırlı bir ödem, kırmızılık, parlaklık ve ağrı olmaktadır. Mikropların giriş yeri deri, mukozadaki çatlak ve sıyrıklardır (Sağlık Ansiklopedisi C.2, 1984: 587).

Vücudun kol, bacak, baş, sırt vb. yerlerinde olmaktadır. Ağrı, sebeplerine göre değişmektedir. Hastalığın tedavisi için ocaklı kişiye gidilir. Ocaklı, Hacca giden kişilerin Mekke'den getirdiği yılcık taşı kullanır. Mekke taşı olarak adlandırılır ve taşların kutsal olduğuna inanılır. Taşlar, bir kapta unun içinde beklemektedir. Taşların unun içinde beklemesi, taşların eniklemesine ve muhafaza edilmesine yardımcı olmaktadır. Taşlar yere düştükten sonra bıçakla kesim yapılır.

Çivril'de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Bıçak okunur, vücuda sürülür. Yılan burçağı (darı gibi), ısırğan otu, ebe gümecini haşlanır (pörtletilir) arpa unuyla karıştırarak ağrıyan yere sarılır (K32).

Uygulama b) Unun içinde duran yılcık taşlarıyla yapılır. Ağrıyan yere koyulduğunda yerinde durmaz, aşağı düşer (K32 / K57 / K80 / K86).

Uygulama c) Ocaklı, eline tükürerek taşları alır, hastanın ağrıyan yerlerine koyar. Ocaklı bu sırada dualarını okur. Taşlar kendiliğinden düştüğünde, ağrıyan yerlere bıçak dokundurur (K39 / K81 / K83).

Uygulama d) Köpeğin eti döverek yılcığa sarılır (K41).

Uygulama e) Siğil otu ve yilandan çıkarılan kan karıştırılır, çamur haline getirilir. Ağrıyan yere sarılır (K46).

Uygulama f) Ocaklı yılan öldürürken ağrısı kendi eline geçmiş. O ağrıyla yılcık tutar (K87).

2.12. Salgın Hastalıklar

“Hastalık oluşturan bir enfeksiyon etkeninin duyarlı canlıya doğrudan veya dolaylı yolla geçmesi ile oluşan bulaşıcı hastalıkların yayılarak çok sayıda canlıda

hastalık oluşturması, salgın hastalık olarak tanımlanır. Pandemi terimi (eski Yunanca: pan: tüm + demos: insanlar), bir kıta, hatta tüm dünya yüzeyi gibi çok geniş bir alana yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıkların genel ismi olarak karşımıza çıkar” (Parıldar, 2020: 14).

2.12.1. Sıtma

Tropik ülkelerin hastalığı olan sıtma, yaygın ve önü geçilmesi zor, bulaşıcı ateşli bir hastalıktır. Sıtma, insandan insana sivrisinek yoluyla bulaşmaktadır. Sivrisineklerin daha çok çocukları ısırmasıyla yayılmaktadır. Sıtma hastalığı, erkeklerde kadınlara oranla daha fazla görülmektedir. Çünkü erkeklerin bataklıklarda ve tropikal ülkelerde askerlik yapmaları hastalığın yayılma olasılığını artırır (Yıldız, 2014: 27). “Ülkemizde de özellikle Güney ve Güneydoğu Anadolu’da görülmeye devam etmektedir ve bildirim zorunlu hastalıklardandır” (Parıldar, 2020: 21).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Kinin ağacından üretilen kinin ilacı kullanılır (K16).

Uygulama b) Eskiden devletin dağıttığı DTD ilacı kullanılırdı (K73).

2.12.2. Veba

Veba hastalığı, Orta Çağ Avrupa’da “kara ölüm”, İslam dünyası ve Osmanlı Döneminde “veba” ya da “taun” olarak isimlendirilen bulaşıcı bir hastalıktır. Veba hastalığı iki türdür; birincisi kemirgen hayvanların (fare vs.) insanları ısırmasıyla oluşur. İkincisi ise akciğer vebasıdır. Soğuk havalarda mikrobun ciğerlere tutunması sonucu oluşur ve burundan kan gelmesine yol açar (Yıldız, 2014: 7-8). Geleneksel tedavi uygulanmamakta, modern tıptan yararlanılmaktadır.

2.12.3. Çiçek Hastalığı

Çiçek hastalığı Eskidünya’da Kolomb’un döneminden çok daha önce ortaya çıkmıştı. Eşek ve ineklerde görülen çiçek hastalığıyla ilişkisi olduğu düşünülen virüs, binlerce yıl önce Ortadoğu’da insanlar hayvanları ilk kez evcilleştirdiklerinde bir insan paraziti olmuştu. MÖ 1157’de ölen firavun V. Ramses’in mumyasındaki yaralarında çiçek hastalığına ilgili olduğu sanılmaktadır. Hastalığın 2000 yıl önce Çin ’de ortaya çıktığına dair bulgular vardır (Durusoy, 2003: 367).

“Çiçek hastalığı her yaşta ve cinste kişilerde görülen, irinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan, ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalıktır. Çiçeğin etkeni Poxvirus

grubundan bir virüsdür (Çiçek virüsü); hastalık yaralarının içinde bulunur ve hastanın eşyalarıyla, hastaya yaklaşımla, sineklerle ve virüslü havanın solunmasıyla bulaşır. Ani ve şiddetli belirtilerle başlayan hastalıkta baş ve sırt ağrısı, kusma, kas sertleşmesi ve 39–40 °C'ye varan ateş görülür. 3–4 gün süren bu başlangıç döneminde vücutta kırmızılık izler ve ateş görülür. Önce yüzde, ardından baş, göğüs, sırt, kol ve bacaklarda sert kabartılar durumunda küçük kırmızı lekeler belirir” (Gül, 2009: 262). Geleneksel tedavi uygulanmamakta, modern tıptan yararlanılmaktadır.

2.12.4. Kolera

“1817’de Bengal’de baş gösteren kolera yayılmak için uygun bir ortam bulmuş, önceleri Hindistan ardından da bütün dünyayı saran salgın bu yüzyılın en tehlikeli hastalığı olmuştur” (Şimşek, 2019: 167). Tarihi kayıtlarda “illet-i kolera” , “illet-i âdiyye” veya “illet-i mahûf” olarak adlandırılan kolera, epidemi-pandemi halini alabilen, insanlarda akut başlangıçlı bulantısız kusma, karın ağrısız şiddetli ishal, kısa zamanda su kaybına bağlı olarak gelişen ve kısa sürede müdahale edilmezse oldukça öldürücü olan bir enfeksiyon hastalığıdır. Çeşitli yollarla yayılabilen kolera virüsü, düşük sıcaklıklarda yaşayabildiği gibi, ılık ve nemli ortamları daha çok sever ve bu şartlarda kolayca çoğalır. Basit bir ifadeyle, kolera hijyen şartlarının yetersiz oluşundan kaynaklanan bulaşıcı bir hastalık olup, bu hastalıktan korunmanın en önemli yolu temizliktir” (Gül, 2009: 241). Geleneksel tedavi uygulanmamakta, modern tıptan yararlanılmaktadır.

2.12.5. Domuz Gribi

“Domuz gribi, influenza A virüsleriyle oluşan bir hastalıktır. Influenza A virüsleri insandan başka domuzlarda, atlarda, ördeklerde, hindilerde hatta balinada hastalık yaptığı bulunmuş göçmen kuşların bu influenza virüslerini bütün dünyaya yaydığı gösterilmiştir. Hayvanlardan insana bu virüsün geçebileceği önce domuzda gösterilmiş; daha sonra kuşlardan da insana influenza A virüslerinin bulaşabildiği anlaşılmıştır. Influenza A virüsleri insandan insana burun boğaz salgıları ile solunum yolundan bulaşmaktadır. Ayrıca enfeksiyona yakalanmış olanların öksürük hapşırık gibi reflekslerle çıkardıkları salgıların bulaştığı havlu ve eşyalara temasla da bulaşma olabilir. Tokalaşma öpüşme vb. yakın temas ile de bulaşma olabilir. Hastalığın kuluçka süresi 5-7 gün sürmektedir. Belirtileri; 38 dereceyi geçen ateş, yaygın vücut ağrısı, baş ve boğaz ağrısı, öksürük, hapşırık ve solunum güçlüğüdür”

(<https://www.medicana.com.tr/haber-detay/3801/domuz-gribi-nedir>). Geleneksel tedavi uygulanmamakta, modern tıptan yararlanılmaktadır.

2.12.6. Kuş Gribi

“Avian İnfluenza (Kuş gribi, Tavuk Vebası, Bird Flu) insanlarda grip olarak gözlenen influenza virüslerinden A tipinin sebep olduğu, evcil ve yabani kanatlılar ile memeli hayvanların büyük bölümünde solunum ve sindirim sistemine ait belirtiler gösteren, ölüme sonuçlanan bulaşıcı bir hastalıktır. Hasta hayvanların akıntıları ve özellikle dışkı ile direkt temas; bulaşık yem, su, malzeme ve kıyafetlerle temas; klinik olarak hastalık belirtilerini göstermeyen su ve deniz kuşlarıyla temas bulaşa neden olabilir. Özellikle ölü veya canlı hastalıklı kuşlar ve kuşların atıklarına maruz kalan kişilere solunum ve temas yoluyla bulaşır. Hastalarda; 38°C üzerinde ateş ile birlikte öksürük, boğaz ağrısı, kırıklık, nefes darlığı, ishal yakınmalarından bir ya da birkaçı bir arada görülmektedir. Kuluçka süresi 2-5 gün sürmektedir” (<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/avian-influenza-kuş-gribi.html>).

Geleneksel tedavi uygulanmamakta, modern tıptan yararlanılmaktadır.

2.12.7. Covid 19

Aralık 2019 tarihinde Çin'in Hubei bölgesi başkenti olan Vuhan'da ortaya çıkmıştır. Belirli bir sebebi olmaksızın ilerleyen, tedavi ve aşılarla cevap vermeyen bir zatürre görülmesi üzerine SARS-CoV-2 olarak adlandırılan yeni bir koronavirüs tanımlandı. İlerleyen zamanlarda Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya-Pasifik'te yer alan çeşitli ülkelerde yaşanan virüs vakaları rapor edilmeye başlandı 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın ilan edildi (https://tr.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemisi).

Belirtisi olmayan vakıaların olabileceğini bildirmekle beraber, oranları bilinmemektedir. En çok karşılaşılan belirtiler öksürük, ateş ve nefes darlığıdır. Zatürre, ağır solunum yetersizliği, böbrek yetmezliği ve ölüme sonuçlanmaktadır. Hasta kişilerin öksürmeleri ile ortaya saçılan damlacıkları solumakla bulaşır. Hastaların kirlenmiş yüzeylere dokunulduktan sonra ellerini yıkamadan yüz, göz, burun ve ağıza götürülmesiyle virüs bulaşabilmektedir (<https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>).

Çivril'de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Sarımsak yenilir (K5 / K23 / K26 / K30 / K77).

Uygulama b) Sirkeli su içilir (K5 / K30 / K31 /K45 / K61).

2.13. Anne- Çocuk Hastalıkları

2.13.1. Aydaş Çocuk

Halk arasında çocuğun gelişmemiş, cılız, hasta haline verilen isim. Türkiye’de kırkı çıkmayan anneler yan yana gelirse ve bebekler birbirlerini görürlerse çocuklarının gelişim geriliği yaşayacaklarına inanılır. Bunlara “aydaş çocuk” adı verilir. Aydaş olan çocukların gelişimi yavaş olur. Kırkı çıkmayan iki çocuk yan yana gelmemelidir. Bu tür çocukların geleneksel tıpla ilgili ve sihrî yöntemlerle tedavi edildiklerine inanılır (Çelepi, 2017: 254).

Gümüşsuyu’nda aydaş çocuğa arık düşme denilir. Arık sözcüğünün anlamı *Türkçe Sözlük*’de zayıf, cılız, kuru, sıska olarak açıklanmaktadır. Arık = zayıf, cılız (Oğuzca ve Kıpçakça) (DLT IV, 33). *Derleme Sözlüğü* I: arık (II), [arığ, aruk] zayıf, cılız (Dilçin, 1983: 12) şeklinde açıklanmaktadır.

Çivril’de aydaş çocuk için uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Çocuk doğduğunda cenaze evin üst tarafından geçerse çocuğa kırk basar. Kırk basmasına aydaş çocuk denir. Yürüyemez, yemek yiyemez. Kurtulması için dört yolun ortasına taş koyulur, üzerine haranı (kazan) koyulur. Harananın altına ateş yakmadan çubuk (çubuk) toplanıp koyulur. Yoldan geçen “ne pişiriyorsunuz?” diye sorarlar. “Aydaş aşı pişiriyoruz” derler (K2 / K9 / K30 / K32 / K47 / K64).

Uygulama b) Zayıf çocuklar yaşasın diye Gümüşsuyu’nda bulunan Ece Sultan türbesinin üzerine yatırılır; çocuk uyursa ölür, uyumazsa yaşar denilir (K32).

Uygulama c) Dört yolun ağzına kazan koyulur. Kazanın içine çocuk koyulur. Yoldan geçenler 3 kere “Ne pişiriyorsunuz?” diye sorarlar. “Aydaş aşı pişiriyoruz.” diye cevap verilir ve kazanın altına çalı çırpı koyulur (K40 / K58 / K80).

Uygulama d) Aydaş çocuk, Beydilli mahallesinde bulunan canavar ağzından geçirilir ve aydaş aşı pişirilir. Saç ya da haranın içine çocuk koyulur. Yoldan geçenler “ne pişiriyorsunuz?” diye sorarlar. “Aydaş aşı pişiriyoruz” diye cevap verilir (K41).

2.13.2. Gebelik Sonlandırma

Çivril ve mahallelerinde kazara gebe kalınması, sağlık koşulların elverişli olmaması durumunda gebelik sonlandırmak için yapılan uygulamalardır. “Çocuğun

düşmesini önlemek için alınan tedbirlerin de tıpkı kısırlığı gidermek için alınanlar gibi, bir bölümü akılcı gerçekçi niteliktedir: ağır şey kaldırmamak, yüksek yerden atlamamak gibi. Bir bölümü ise büyüklük bir anlamı olan sakıncalar ve işlemlerdir” (Boratav, 1984: 146).

Çivril’de istenmeyen gebelikle ilgili uygulamalar şunlardır:

Uygulama a) Rahim içine tavuk teleği (tavuk tüyü) sokmak. Aspirin ve sabunu karıştırıp rahim içine sokmak (K11).

Uygulama b) Ağır kaldırılır (K15 / K41/ K86).

Uygulama c) Kına içilir (K31).

Uygulama d) Ebegümece kaynatılır içilir (K81).

2.13.3. Kırkbasması

Çivril’de halk arasında çocuk zayıf kaldığında, bünyesi gelişmeyen çocuğa, yeni doğan çocuğun evine altınla biri gelirse çocuğa kırk bastı denilir (K43 / K59). Kırk gün çocuğun ve anasının evden dışarı çıkmaması, çocuğun, kırkı içinde doğum yapmış başka bir kadının çocuğu ile karşılaştırılmamasıdır. Çünkü kırk çıkmayan anne ve çocuğu, olumsuz etkilerden zarar görmeye uygun durumdadırlar; kırkı karışmış lohusa ve çocuklardan birine musallat olabileceği düşünülen zararlı, olağanüstü varlıklardan uzak tutulmak istenir (Boratav, 1984: 154).

Lohusa ile çocuğunun doğumdan sonraki kırk gün içerisinde hastalanmalarına “kırk basması, kırk düşmesi, kırk karışması” gibi isimler verilmektedir. Annenin ve çocuğunun bu süre içerisinde kırk basmasına uğramamaları için başvurulmuş önlemlerden bazıları şunlardır: Anne ve çocuk kırk gün süre ile evden dışarı çıkarılmaz. Kırklı kadınların ve çocukların birbirleri ile karşılaşmalarına dikkat edilir. Kırklı olmanın belirgin özelliği annenin bu süre içerisinde pis sayılmasıdır. Kaçınmanın temelinde bu pislik tasarımı yatmaktadır (Örnek, 2000: 146).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Çocuğun kırkı çıkmadan yeni evlenen gelin altınlarla üzerine gelirse çocuğa kırk basar. Kırkbasması geçmesi için macıra götürülür. Macırda, kaya taşın üzerinde delik bulunmaktadır. Çocuğu deliğin bir tarafından annesi geçirir, geçirdikten sonra başka biri delikten alır (K8 / K27 / K86).

Uygulama b) Kırklı, kırkının yanına giderse kırk basar denilir. Yeni doğanın kırkı basar. Kırklı kişiler karşılıklı düğme değiştirir (K40), iğne değiştirir (K41).

Uygulama c) 3 hafta Cuma selası verilirken yumurtasının tepesinden delinir. Yumurta kabuğuyla 41 kere su ölçülür. 3 hafta boyunca çocuk banyo yaptırılır. Tuzu tartı olarak kullanılır. Her hafta çocuk ağır gelirse iyi oldu sayılır. Eğer tuz ağır gelirse çocuk yaşamaz denilir (K40).

Uygulama d) Kırkı çıkmadan evden çıkarken bebeğin bağına ekmek sarılır (K59).

Uygulama e) Kırkı çıkmayan bebeğin üzerine altınlı biri geldiğinde o altınlarla bebek banyo yaptırılır (K80).

2.13.4. Kısırlık

“Kısırlık, gebeliğin hiç oluşmadığı ya da önceden gebe kalırsa bile artık gebeliğin oluşmaması durumu olarak tanımlanabilir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, DSÖ) özellikleri göre infertilite, bir yıl boyunca düzenli ve korunmasız bir şekilde cinsel ilişkiye girilmesine rağmen gebelik oluşmaması olarak açıklanır. Kadın ve erkeklerde eşit oranda görülen bu üreme problemi, çiftlerin her ikisinde herhangi bir sağlık problemi olmadan da görülebilir. Ancak yaşın ilerlemesi, kısırlığın en yaygın nedenleri arasında yer alır” (<https://www.florence.com.tr/kisirlilik-infertilite>).

Gebe kalamayan kadınlar çeşitli dini-sihri ritüellerle Tanrı'ya; halk hekimliği yöntemleriyle tıba başvurarak bunun üstesinden gelmeye çalışırlar. Yatırlara, türbelere ziyaretlerde bulunmak, buralarda dua etmek, çeşitli ritüelleri gerçekleştirmek, namaz kılmak, adak adamak dini esaslı ritüellerdir (Çelepi, 2017: 216).

Çivril'de gebe kalamayan kadınlar türbelere, yatırlara bağlanmaya gider, adak adarlar, namaz kıılır. Üst üste düşük yapan kadınlar muska yazdırır.

Çivril'de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Gümüşsuyu'nda bulunan Ece Sultan türbesine kadının yazması bağlanır (K32 / K41).

Uygulama b) Tere kaynatılır içilir (K58).

Uygulama c) Karına göl sülüğü yapıştırılır (K80).

Uygulama d) Türbelere iğne bırakılır, iğne nerede küflenirse orada adak adanır (K81).

Uygulama e) Karın çekilir, üzerine yazmayla sabun bağlanılır (K86).

Uygulama f) Tabak otu kaynatılır içilir ya da direkt yenilir (K89).

2.13.5. Sünnet

“Sünnet penisin ucunda, idrar çıkış deliğini kapatan ve o bölgede kapalı boşluk oluşturan cilt katlantısının kesilerek alınmasıdır. Çok eski tarihlerden bu yana farklı toplumlarda geleneklerin gereği olarak veya bazı dinlerde ön şart olarak uygulanmaktadır. Anlaşılmaktadır ki ilkel dönemlerde dahi tıbbi faydaları tam açıklanamasa da sünnetin pratik faydaları fark edilerek yaygınlaştırılmıştır” (<https://www.medicalpark.com.tr/sunnet-nedir/hg-143>).

“Sünnet, kadim Türklerde olmayan, İslamiyet’le beraber gelen geleneklerdendir. Arapların İslamiyet öncesi geleneklerinden olan sünnet, Hz. Muhammet’in salık vermesiyle İslamiyet sonrasında da devam ettirilmiştir. Sünnete Araplar “Hitan” adını verirler. Kaşgarlı sünnet için “artımak, eritmek” tabirlerini verir. Anadolu’da ise “etek külahının kesilmesi” olarak adlandırılır” (Çelepi, 207: 270).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Sünnet yarasına meşe odununun külü toz haline getirilip sürülür. Buna halk arasında sarı toz denilir (K21).

2.13.6. Yürüyemeyen Çocuk / Konuşamayan Çocuk / Köstek Açma

Çivril ve mahallelerinde yürüyemeyen çocuklar için tahtadan üçayaklı biri önde, ikisi arkada tekerlekli yürük karnısı yapılır (K2).

Uygulama a) Konuşamayan çocuğun dilinin altı kesilir (K15).

Uygulama b) Gümüşsuyu’nda yürüyemeyen çocuğa arık düştü denilir (K39).

Uygulama c) Çivril Gümüşsuyu’nda köstek açma şöyle tedavi edilmektedir; çok düşen çocuğun ayağına ip bağlanır ve çocuk koşturulur. İlerde de bir ödül koyulur. Diğer çocuklar koşarken yanındaki hızlı koşan çocuk tarafından ipi kesilir (K57).

Uygulama d) Yürüyemeyen çocuğa 3 tekerlekli tahtadan yürük arabası çakılır (K81 / K84).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİVRİL'DE HAYVANLARA YÖNELİK HALK HEKİMLİĞİ

3.1. Arpalama Hastalığı

“Halk arasında “arpalama”, “denelenmek”, “tokmalanmak”, “tohmalanmak” olarak bilinen bir hastalıktır. Hayvanların iplerini kopararak başıboş kalıp ambarlara girmesi sonucu kendiliğinden veya hayvan sahipleri tarafından arpa, buğday, pancar, elma, ekmek, patates gibi yemlerin bolca verilmesi neticesinde oluşur” (Sinmez, 2011: 39).

Çivril’de halk arasında arpalama şöyle tarif edilmiştir; küçükbaş hayvanlarda olur ve fazla arpa, buğday tüketildiğinde ortaya çıkmaktadır. Belirtileri üç formda ortaya çıkmaktadır; hafif, orta ve şiddetli. Hastalanan hayvanın dışkısı gri renkte ve yumuşak ishal olmaktadır. Süt veriminde azalmalar başlar ve durma noktasına gelir. İştahsızlık, su içememe, durgunluk, uyuşukluk, devamlı yatma arzusu gibi belirtiler görülmektedir (http://www.veteriner.cc/hasta/akut_asidozis.asp).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Yakındaki akarsuya götürülerek içinde gezdirilir (K12).

Uygulama b) Hayvan çok aç kalıp arpa yerse meydana gelir. Tedavisi için sirke içirilir (K75).

3.2. At Hastalığı (Ruam)

At, merkep, katır gibi tek turnaklılar olmak üzere, insan, kedi ve hayvanat bahçelerinde yaşayan yabani hayvanlarda görülen zoonoz bir hastalıktır (<https://dost.org.tr/dostgaleri/ruam-hastaligi/>).

“At hastalığı üç belirti göstermektedir;

Burun ruamı: Kanlı bir akıntı, burun mukozasında ilk önce nodüller görülür daha sonra bunların açılmasıyla ülserler meydana gelir. Çene altı lenf yumruları büyümüş, sıcak ve ağrılıdır.

Deri ruamı (farcy): Genellikle bacakların deri altı lenf yolları şişer, üzerlerinde ilk önce nodüller daha sonra ülserler oluşur.

Akciğer ruamı: Çok yavaş seyredir. Bazen aylar alır. Solunum sistemine ait semptomlar görülür, tüberküloz ile karışır”

(<https://tr.sputniknews.com/yasam/201912191040872117-atlarda-gorulen-ruam-hastaligi-nedir-insanlara-bulasir-mi-/>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) At koşturtulur. At terler ve ağır ağır soğutulur (K16).

Uygulama b) Hasta hayvan öldürülür (K74).

3.3. Ateş

Halk arasında hastalıkların sebebi yüksek ateş sayesinde öğrenilmektedir. Hayvanın duruşu, yürüyüşü, tüyleri diken diken olmasından anlaşılır. Hayvanın ateşi koltuk altına dokunularak anlaşılır. 25 dereceden fazlaysa yüksek ateş olduğu düşünülür (K6). Hayvanın burnundan köpük çıkması ve yemekten içmekten kesildiğinde ateş olduğu anlaşılır (K16).

Çivril’de halk arasında bu hastalık için uygulanan tedavi yöntemleri şunlardır:

Uygulama a) Hayvanın ateşi çıktığında kan dolaşımını sağlamak için kulaktan bir parça kesilir, kan akıtılır (K13 / K18 / K44).

Uygulama b) Hayvanın kuyruğunun ucu kesilir (K18).

Uygulama c) Hasta hayvanın burnuna kırmızı biber sürülür, hayvan terler iyileşir (K48).

3.4. Bit/Pire/Kene

Bitler, bir konaktan diğerine esas olarak konakların çiftleşme veya kendi aralarında fiziksel temasla bulaşır. Hayvanlarda bulunan bit; kansızlık, deride kıl dökülmesi, kızarıklık, kabuklanma ve kaşıntı, diğer alerjik reaksiyonlar, verimsizlik, büyümede gerilik, kan emme gibi hastalıklar görülebilir (<https://www.amasyadsyb.org/sut/saglik/25>).

“Pireler, çok çeşitli hastalıkları insan ve diğer hayvanlara bulaştıran böceklerdir. Kuş ve memelilerden kan emerek beslenen pireler, yaklaşık 1.5-4 mm uzunluğunda, kanatsız küçük eklem bacaklılardır” (Kandemir, Taşkın, Koşum ve Ün, 2019: 76).

“Keneler kan emerek ve birçok hastalık etkeninin taşıyıcısı olarak, hayvan ve insan sağlığını tehdit eden önemli dış parazitlerdir. Hastalığın bulaşması hayvanlar merada otlarken, orada bulunan kenelerin hayvanların vücuduna tutunmaları ile olur. Hayvanların tedirgin ve tüylerinin kabarık olduğu, kenelerin bulunduğu bölgeleri kuyruklarıyla veya herhangi bir yere sürterek kaşıma eylemi içinde oldukları görülür. Özellikle bacak araları ve kuyruk altına yerleşir. Verim düşüklüğü, zayıflama ve kansızlığa neden olurlar. Bazı durumlarda zehirlenme ve felçlere neden olur” (<https://www.amasyadyb.org/sut/saglik/26>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Koyun ve keçilerde yün biti olur. Çukur kazılır, içine banyo ilaçları dökülür. Hayvanın ayakları on gün ara ile ilaçlanır (K12).

Uygulama b) Bit üzerine pancar zehrinin toz hali dökülür (K17).

Uygulama c) DTT tozu dökülür ve yıkanır (K17 / K54 / K75).

Uygulama d) Elle öldürülür (K69).

Uygulama e) Banyo yaptırılır (K74).

3.5. Çelerme (Enterotoksemi)

Halk arasında genellikle evzime olarak adlandırılmaktadır. Yaz mevsiminde ortaya çıkar. Kurudan yeşile, yeşilden kuru ota geçişte görülür. Mide bakterileri ölür. Bir dönem yeşil yemiştir, ona uyum sağlamıştır. Yem değişiminden dolayı midedeki bakteriler ölür ve toksin sağlamaya çalışır (K12).

Ot tutma, ot vurma, tuz dokunması ve kan tutma adlarıyla da bilinen zehirlenmelere çelerme adı verilmektedir. Çelemeye zehirli otların, hayvanları fazla tuzlamanın ve hayvandaki pis kanın neden olduğu belirtilmektedir. Genellikle mevsim ve yem değişikliklerinde, köyden yaylaya çıkışta, kuru yemden yeşil ota geçişte görülmektedir. Çelermenin, hayvanlarda “yürek dövme” şeklinde vasıflandırılan çarpıntı, titreme, kasılma, şişkinlik gibi belirtilerle ani ölümlere neden olduğu söylenmektedir (Kutlu, 1987: 104).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Yılda iki defa hem ilkbahar hem de sonbaharda aşı yapılır (K12).

Uygulama b) Perhiz uygulanır. Silaj yedirilmez. Yeşil, süt yemleri verilir (K13).

Uygulama c) Toz soda (karbonat) içirilir (K14).

Uygulama d) Derisi bıçakla kesilir içine sarımsak koyulur (K54).

3.6. Çiçek Hastalığı

“Koyunlarda yüksek ateş ve kılsız deri bölgelerinde kabarcıklar oluşturan bulaşıcı bir hastalıktır. Yüksek ateş, titreme, burun akıntısı, solunumun artması görülen ilk belirtilerdir. Göz kapakları şişer, baş, kuyruk altı, karın ve bacak içlerinde kırmızı yuvarlak lekeler oluşur. Daha sonra bu lekeler kabarıp, sertleşir ve içinde sıvı toplanır ve sararıp kabuklaşır. Yetiştiriciler arasında buna kara çiçek denir” (<http://midkkyb.org.tr/17/Hastaliklari>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Hayvanın koltuk altında sivilce, kızarıklar olur. Modern tıptan yararlanılır, aşısı yapılır (K6).

Uygulama b) Sarıca katrana, kiremit tozu, sarımsak katılır ve sürülür (K16).

Uygulama c) Hasta hayvan, diğer hayvanlardan ayrılır ve kireçlenir (K20).

3.7. Hamurlama (Rumen Asidozu)

“Tahıl taneleri, un, kepek, değirmen artıkları, nişasta ve bira fabrikası artıkları gibi yem maddelerinin normalden fazla ve ani olarak yedirilmesi; elma, üzüm posası, melas, şeker pancarı, incir gibi şekerli yem maddelerinin ve ekmek artıklarının birdenbire yedirilmesi veya hayvanın kontrolden çıkarak yemesi hastalığın başlıca nedenleridir. Ayrıca, rasyonda kaba yem oranının az olması, hububat tanelerinin ezilmesi, pişirilmesi veya kaynatılması, yemlerin ıslatılarak verilmesi de hastalığa neden olmaktadır. En sık rastlanan ön mide hastalığıdır. Sığırlarda bu tür yemlerin yenmesinden sonra iştahsızlık, durgunluk dikkati çeker. Geviş alma görülmez, şiddetli olaylarda ayağa kalkamaz. İki-üç günden sonra açık renkli, kötü kokulu ishal gözlenir” (https://www.tarimziraat.com/hayvan_hastaliklari/sigir_hastaliklari/rumen_asidozu_yem_tutmasi_hamurlama_hastaligi/).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Hayvan çok arpa yediği zaman, karnının sağ koltuk altından bıçak ya da şişle hava çıkarılır (K17).

Uygulama b) Şekerli şerbet içirilir (K44).

Uygulama c) Hayvan üç gün aç bırakılır, ot ile beslenir (K48).

3.8. İshal (Diarrhea)

Halk arasında amel, cırcır olarak adlandırılmaktadır. Hayvanlarda ishal olma, sadece belli bir bitkiyi yediği zaman, zehirlenme şeklinde meydana gelmeyebilir. Genellikle küçükbaş hayvanlarda görülen bir hastalıktır. Hayvan (koyun, keçi), her yıl aynı yerde otlatılırsa, bu hastalığa yakalanır (Gönüllü 2001: 297).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Hayvan çok silaj yediği zaman ishal olur. Tedavi etmek için silaj verilmemeli, saman verilmelidir (K6).

Uygulama b) Gazoz içine aspirin katılır, içirilir (K13).

Uygulama c) Tohumlu bitkilerden nişasta yedirilir (K13).

Uygulama d) Şablon otu kaynatılır içirilir (K14).

Uygulama e) Deve gülü kaynatılarak içirilir (K20).

Uygulama f) Ardıçların kozaları kaynatılır içirilir (K20).

Uygulama g) Ayçiçek yağı içirilir (K53).

Uygulama h) Köpek siyeği otu kaynatılarak içirilir (K53).

Uygulama ı) Şeker ve hamur karıştırılır, yedirilir (K72).

Uygulama i) Şeker, tuz ve su karıştırılır, içirilir (K75).

3.9. Göz Hastalıkları

“Göz bebeğinin önüne sisli, bulutlu ve boz renkli opaklığın oluşmasıyla sonuçlanan bu hastalığa halk arasında “boz inmesi”, “gözü ağrıdı”, “aksu” gibi isimler verilmektedir” (Sinmez, 2011: 27).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Gözlere kılçık, ot girdiğinde göz beyazlaşır. Tedavisi için göze kına dökülür (K48 / K53).

Uygulama b) Göze tuzlu su damlatılır (K48 / K53).

3.10. Gebelik

Halk arasında doğum şöyle tarif edilmektedir: İnekte erken doğum dört, dört buçuk ay sürmektedir. Normal doğum beş ayda olmaktadır. Hayvan doğuma 10-15 gün önceden yatar. Doğum 2 saat önce başlar. Doğumu hayvan kendiliğinden yapar. Yapmakta zorlanırsa baytar ya da hayvan sahibi tarafından müdahale edilir. Yavru ters durumda ve ilk ayaklar geliyorsa, içine eli küçük biri sokar, yönünü çevirir. Hayvanın suyu geldiğinde müdahale edilmez. Yavru doğduktan sonra kuru yere alınır. Annesi yavruyu yalar. İlk 15 gün yavru annenin yanında olur. Sabah akşam yavru annesini emer. Yavru üç, üç buçuk aylık olduğunda dışarı çıkar. Hayvan hamile iken yonca verilmez. Doğum yaptıktan sonra yonca yedirilir (K6). Hayvan yılda bir kere doğum yapar. Gebelik süresi 9 ay 270 gün olmaktadır. Irka göre değişmektedir (K14).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Hayvan bacaklarından bağlanır. Yavrunun kafası düzelttikten sonra çekilir. Yavru ters duruyorsa, eli küçük biri rahmin içine sokar ve düzeltir. Küçükbaş hayvanlarının rahmi dardır, genellikle büyükbaş hayvanlarda düzeltme yapılır (K12 / K16 / K17 / K18 K20 / K72 / K75).

Uygulama b) Yavru, anne karnında ters döndüyse arka tarafı sola, ön tarafı sağa kaydırılır (K13).

Uygulama c) Doğan buzağıya 1-2 tane yumurta yedirilir, pekmez içirilir (K16).

Uygulama d) Kuzunun burnu gözüktüğünde, alt ayaklardan çekilir. Eli küçük biri yavaşça yavruyu çeker, çıkarır (K19 / K68 / K70).

Uygulama e) İlk olarak eller sabunlanır. Rahme parmaklar girer, başı yamuksa düzelttirilir. Usul usul ayaklar çekilir. Hazneye doğru geldiğinde yavru kendisi gelir (K44 / K51 / K54).

Uygulama f) Buzağının dişleri görüldüğü sırada ip bağlanılır, aşağıya doğru çekilir (K49).

3.11. Kısırlaştırma

Erkek hayvanların kısırlaştırılması işlemi halk arasında iğdiş etme olarak adlandırılmaktadır. Bu işlemi “bükücü” adı verilen tecrübeli kişiler yapmaktadır. Uygulamalar, bölgenin kırsal kesimlerinde halen devam etmektedir (Sinmez, 2011: 34).

İğdiş edilmesi keçilerde olur. Koyunlarda tercih edilmez. Erkek keçilerde kokma olur. Üreme mevsiminde iğdişleri makineyle kıştırma yapılır (K12).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Koyunun taşakları makineyle sıkılır (K6 / K14 / K48 / K49).

Uygulama b) Makineyle sıkılır. Eşeklerde sıkıca bağlanır ve jilette kesilir (K13).

Uygulama c) Burma yoluyla döndüre döndüre koparılır (K14).

Uygulama d) İğdişleri bıçakla kesilir çıkarılır (K16 / K48 / K51 / K74).

Uygulama e) Tahta parçasıyla sıkılır (K17).

Uygulama f) Makasla damarları kesilir (K19 / K52).

Uygulama g) Keçilerde telle boğulur. Kalın kütük yardımıyla ezilir ya da çıkarılır (K20).

Uygulama h) Taşaklardaki damarlar iple sıkılarak bağlanır ve bir ay boyunca durur (K71).

3.12. Keçi Ciğer Ağrısı

“Keçilerde görülen akciğer ve akciğer zarını etkileyen, bulaşıcı, öldürücü bir mikrobik hastalıktır. Ölümler ciddi verim kayıpları ve yüksek tedavi masrafları nedeniyle ülkemizde keçi yetiştiricilerinin önemli bir sorunudur” (<http://www.veterinerbilgi.com/keci-ciger-agrisi/>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Hasta keçinin ciğeri kesilir ve ipe dizilerek kurutulur. Kurutulduktan sonra keçinin kulaklarına asarlar (K12 / K75).

Uygulama b) Hasta keçinin akciğerinden bir parça alınır, tuzla dövülen sarımsakla karıştırılarak keçinin kulağına asılır (K13 / K51).

3.13. Kelebek Hastalığı

Karaciğerde yaşayan kelebeklerin yumurtaları dışkı ile dışarı atılırlar. Bu yumurtalar, durgun akan dere kenarlarında, çeşme teknelerinde yaşayan sümüklü böcekler tarafından alındıklarında, burada gelişerek dışarı çıkarlar. Otlara yapışırlar ve bu otları yiyen hayvanların karaciğerlerine giderek yerleşirler. Hasta hayvanlar

göğüslerinin üzerine yatarlar, bitkinlik ve iştahsızlık meydana gelir (http://www.tarimkutuphanesi.com/koyun_ve_kecilerde_ic_ve_dis_parazitler_00182.html).

Koyun ve keçilerde görülür. Karaciğerde keleş oluşmasıdır. Hayvanlar, gölün etrafında bataklıklarda yayılırken yumurta larvalarını alırlar. Hastalık üç ayda bir olur (K12).

Sulak alanlarda hayvanların otlarla beraber yumurta larvayı alması, karaciğerde parazit oluşmasına neden olmasıdır. Ağustos mevsiminde olmaktadır (K13).

Çivril'de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Parazit ilaç tedavisi uygulanır (K12 / K51).

Uygulama b) Hayvan, sıcak ve yağmurda bekletilir ve aç karnına yeşil kızcık yedirilir (K20).

Uygulama c) Isırgan otu kaynatılarak içirilir (K75).

3.14. Kırık ve Çıkık

Büyükbaş hayvanlarda kırık olduğu zaman tedavi edilmez, kesime gönderilir. Genellikle küçükbaş hayvanlarda uygulanır (K12).

Çivril'de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Ayak kırıldığı zaman, kırılan yer düzeltilir. İki tarafına tahta koyulur, etrafı ipe sarılır (K2 / K12 / K19 / K68 / K69).

Uygulama b) Omuz çıktığı zaman yukarı doğru çekilir, üzeri gazlı bezle sarılır (K6).

Uygulama c) Çıkmalarda oturtma yapılır. Çıkan yer, ekleme oturturur. Sonra deri kastırılır, yorgan ipeyle dikilir (K13).

Uygulama d) Kırık olan yeri sabitlemek için tahtayla sarılır. Üzeri keçeyle sarılır (K14 / K71 / K74).

Uygulama e) Kırık yere ağaçtan tahta yapılır, sarılır. Üzerine zift dökülerek kuruması beklenir. On beş gün bekler sonra sargı çıkarılır (K16 / K18).

Uygulama f) Yumurta, nişasta, su ve zeytinyağı karıştırılarak harç yapılır. Çıkık yere sarılır (K17).

Uygulama g) Sögüt kabuğuyla ya da ince bir tahtayla sarılır. Üzeri katlanır, bez sarılır. Üzeri tekrar dört taraflı tahta ile sarılır. Bir tarafı uzun olur. Ayak yere basmayacak şekilde olmalı. 20 gün boyunca sargıda durur (K20 / K49 / K75).

Uygulama h) Kırık yer seyikle çivilenir. Tahtanın iki tarafı delik olur. Delik olan yerden deri çekilir. Tahta üzerinden kepenek keçesiyle sarılır. On beş gün sarılı durur (K50).

Uygulama ı) Çıkık omuz düşer, kendine doğru çekilir, kütletilir belli süre sonra kendiliğinden kaynar (K50 / K74).

Uygulama i) Kırık kürek kemiği tahtayla sarılır. Deri çekilir, çekilen yerden çivi sokulur, ip dolanır. İyileştiğinde ip kendini atar (K52).

Uygulama j) Çıkık olan yer keçeyle sarılır, iki tarafı iple tahta sarılır (K70).

Uygulama k) İlk olarak kırık düzeltilir. Eski kepeneğin yumuşak yerinden kesilir. İki ince tahta sarılır, üzerine keçe sarılır. On gün bekler (K70).

3.15. Kırkma

Havaların ısınmasıyla birlikte küçükbaş hayvanların daha sağlıklı ve verimli olması için kırkma yapılır. Sıcakta koyunun kuyruğunda yara olmasını önlemek ve rahat yatması için kırılmadan on gün önce kuyrukları açılır ve kuyruk etrafındaki kirli yapağılar alınır. Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Bahar aylarında koyunun tüyleri, kırkma makinesiyle kesilir (K2 / K6 / K12 / K13 / K17 / K20 / K48 / K54 / K71 / K74).

3.16. Kuduz

Kuduz, insanları ve hayvanları etkileyen şuur kaybı, huzursuzluk ve felçlerle kendini gösteren bulaşıcı ve ölümcül bir hastalıktır. Hastalık, kuduz bir hayvanın diğer bir hayvanı ısırması veya meydana gelmiş kesik benzeri yaralara kuduz hayvanın salyasının bulaşması ile şekillenmektedir (https://www.tarimorman.gov.tr/GKGM/Belgeler/Tuketici_Bilgi_Kosesi/Brosurler/kuduz_hastaligi_mucadele_brosuru.pdf).

Küçükbaş hayvanlarda 6 ay, köpeklerde 10 gün karantina uygulanır. Kişiyi ısırıktan sonra köpek ölürse kişiye beş aşı yapılır (K12).

Uygulama a) Tilki, canavar ısırığında hayvanda kuduz meydana gelir. Hayvan kuduz olduğunda öldürülür (K6 / K18 / K74).

Uygulama b) Devlet tarafından öldürülür. Bulunduğu yer kireçlenir (K20 / K44 / K48).

3.17. Mantar

“Mantar enfeksiyonu, derinin yüzeysel tabakalarında kıl ve tırnak bölgelerinde oluşan kutanöz, fungal enfeksiyondur. Mantarlar, kıl tırnak ve derinin sert, kaba tabakalarında büyür. Canlı dokuda kolay kolay hayatta kalamazlar. Hastalığın gelişme süresi 1-4 haftadır. Belirtileri ise; yama tarzında kılsız bölgelerin oluşması, kıllarda zayıflama, kedilerde dairesel kılsız alanlar, kepeklenme, kızarıklık, zaman zaman da kaşıntı şeklinde ortaya çıkmaktadır” (<https://www.isthayvanhastanesi.com/kedi/mantar-enfeksiyonu-dermatofitozis/>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Yılan derisi sarılır (K13).

Uygulama b) Çamaşır suyu dökülür (K13).

3.18. Meme İltihabı (Mastitis)

Hayvan mastitis olursa hastalığı 12 saatte kronikleşir. İnek mastitis olduğunda sütü azalır. Göğsü bozulmaya başlar. Süt, makinayla sağılır (K12).

Meme dokusunun, süt yapan bezlerin, sütün depolanmasını veya dışarı çıkmasını sağlayan kanal ve boşlukların neden olduğu bütün hastalıklara denilir. Koyun, keçi ve ineklerde önem taşır

(<https://aydin.tarimorman.gov.tr/Belgeler/İl%20Müdürlüğü%20Basılı%20Yayınlar/Hayvancılık/Mastitis.pdf>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Bir bardak zeytinyağı, bir bardak sirke, cep sodasıyla karıştırılarak krem haline getirilir. Göğüs uçlarına sürülür (K12).

Uygulama b) Memelere beyaz toprak karılır, sürülür (K17).

Uygulama c) Semizotu kaynatılır, sürülür (K17).

Uygulama d) Katran sürülür (K20).

Uygulama e) Zeytinyağı sürülür (K69).

Uygulama f) Buz koyulur (K70).

Uygulama g) Topraktan çamur karılır, göğsün üzerine sürülür (K71).

Uygulama h) İğnenin ucu ateşle ısıtılır, şişlik yere sokulur (K72).

Uygulama ı) Bulgur kaynatılır, sarılır (K75).

Uygulama i) Sütü sağılır, sirke ve sıcak su karıştırılarak sürülür (K75).

3.19. Mide Gazı

Şişme basit manada midede gaz birikmesidir. Bu gaz, sindirim işleminin normal bir parçası olarak oluşur ve normal olarak geçirme ile kaybolur. Oluşan gaz dışarı atılamadığı zaman şişme meydana gelir. Gırtlığın tıkalı olması sebebi ile veya bazı hastalık durumlarında hayvanın gazını çıkartamaması durumunda gerçekleşir (<http://www.sekanslab.com/Beslenme-Saglik-Biyokimya/ineklerde-sisme-siskinlik/17>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Hayvanın mide boşluğundan delinir ve hava çıkarılır (K16).

3.20. Nallama

Nalbantlık mesleğini icra edenlerin sayısı azalmaktadır. Köyde bu konuda uzmanlaşmış kimse tarafından yapılır. At nallanırken, atın ayaklarına vurulacak nallar, önce eşit ağırlıkta olacak şekilde tartılır, nalların hayvanın tırnağına “nal tokmağı” denen tahta tokmaklar ya da nallama adı verilen özel çekiçle çakılmakta ve nallanan at bir gün dinlendirilmektedir. Nallama sırasında kullanılan malzemeler yavaşa, nal, mih, kerpeten, renet, çekiç ve sunturaç oluşmaktadır (Sinmez, 2011: 79).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Atlar nallanır. Tırnakları makasla kesilir (K2 / K74).

Uygulama b) Haziran sonu eşek ve atın ayakları bağlanılır, tek tırnaklarına nal çakılır (K6).

Uygulama c) Kare şeklinde zincir ve kemerleri vardır. Hayvanın ayağına takılır. Hangi ayak nallanacaksa o ayak havaya kaldırılır ve tırnaklar kesilir. Törpüyle düzelir. Ayağın altında çürüme varsa tabana sünger yapıştırılır (K13 / K71).

Uygulama d) Usturayla ayağın altı düzeltilir. Nal yerleştirilip çekişle çakılır, tırnakların uzun yerleri kesilir (K19).

3.21. Nazar

Hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvanlarda süttten kesilme, zayıflama gibi belirtileri olan hastalıkların ortaya çıkmasıyla birlikte “nazar değmesi” adı verilir. Nazardan korunmak için “muska” yapılarak hayvanların boyunlarına ya da ahır girişlerine asılır (Yüksel, 2012: 106-107).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Hayvanı yılan soktuğunda şifa ayeti okunur (K54 / K75).

3.22. Sarılık

Ölümlerin birden çok hayvanda salgın şeklinde görülmesiyle hayvan sahipleri tarafından kolayca tanınır. Hayvanın eti, derisi ve gözleri sapsarı olur; iştahı yoktur. Vücudu ateş gibi yanar; idrar ve süt kanlıdır (Sinmez, 2011: 55).

Karaciğerde meydana gelen kelebek hastalığı, sarılığa dönmektedir. Sarılık önleyici tablet etken ilaçlar kullanılmaktadır (K13).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Modern veterinerlik uygulanır. Antitoksin içeren aşı yapılır (K12 / K74).

Uygulama b) Kara üzüm yedirilir (K17).

Uygulama c) Hasta hayvanın yanında gaz lambası yakılır, gazı bitesiyeye kadar bekler (K75).

3.23. Siğil

Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların baş, boyun, ayak ve memelerinde çıkan et parçalarıdır. Halk arasında siğile, çıtlak denilir (K68).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) At kılından yapılmış fırça ile göğüs fırçalanır (K12).

Uygulama b) Siğilin olduğu yer yakılarak kurutulur (K13).

Uygulama c) Lastikle boğulur. Üzerine tuz dökülür (K13).

Uygulama d) Sütleğen bitkisi sürülür (K13).

Uygulama e) Pamuklu bir iple sıkılır (K17).

Uygulama f) Yılanın kabuğu sarılır (K17).

Uygulama g) Siğilin olduğu yer kesilir, katranla temizlenir (K19).

Uygulama h) İncir sütü iyi gelir (K51 / K71).

Uygulama ı) Katran sürülür (K54).

Uygulama i) Sıktırarak içi çıkarılır, üzerine göktaş koyulur (K68).

Uygulama j) Yılan kabuğu ve yem karıştırılarak yedirilir (K70).

Uygulama k) Karanlık bir odaya söğüt yaprakları yerleştirilir. Hayvan söğüt yapraklarının üzerine belli süre yattıktan sonra söğüt yaprakları ocağa atılır (K72).

Uygulama l) Motor yağın içine tuz katılarak sürülür (K75).

3.24. Sinek Hastalığı (Miyaz)

“Miyaz, sinek larvalarının canlı veya ölü doku üzerinde larva evrelerini tamamlayana kadar beslenmesi olarak tanımlanmaktadır” (Balcı, 2017: 192).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Hayvan karanlık yere gider. Sırtının üzeri kızgın demirle yakılır (K51).

Uygulama b) Hayvanın sırtı yakılır, pekmez içirilir (K54).

3.25. Şap (Tabak)

Şap hastalığına halk arasında ya kendi bildiği yöntemleri ya da modern veterinerlik yöntemleri uygulanır. İki tür uygulamalar yapılmazsa hayvan kendi kendine ölür. İlk olarak sağlam hayvanlar karantinaya alınır. Hayvan şap hastalığına yakalandığında aşılama yapılır. Karantina süresi ise 21 gün uygulanır (K12). Hayvan pazarlarında bulaşır (K49).

“Sığır, manda, koyun, keçi, domuz ve çift tırnaklı vahşi hayvanlarda virüsler tarafından meydana getirilen, oldukça bulaşıcı ve hızlı yayılan bir hastalıktır. Ekonomik kayıplar; süt veriminde azalma, hayvanların gelişmesinde gerileme, gebe hayvanlarda yavru atma, buzağı, kuzu ve oğlaklarda ölümlere sebep olabilir” (<https://ankara.tarimorman.gov.tr/Belgeler/liftet/saphastaligi.pdf>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Karacaot kaynatılır, ayak tırnaklarına dökülür (K2).

Uygulama b) Ağızda yara çıkar ve salya akar. Modern hekimlikten yararlanılır. Baytarın vermiş olduğu ağrıkesici, antibiyotik ilaçları kullanılır (K6).

Uygulama c) Hayvanın ağızına sülük koyulur, kanı çeker (K16).

Uygulama d) Ardıç ağacının çırasından sarıca katran yapılır, ayaklara sürülür (K16).

Uygulama e) Kovanın içinde gök taş (mavi) sulandırılır, hayvanın bacakları yıkanır (K17 / K20).

Uygulama f) Ayaklar katranla yakılır (K18).

Uygulama g) Serin yerde hortumla ıslatılır (K19).

Uygulama h) Ayaklar kireçle yıkanır (K20 / K48 / K74).

Uygulama ı) Sirkenin içinde gök taş eritilir. Ayaklara, tırnaklara dökülür (K48).

Uygulama i) Hayvan aç bırakılır. Halk hekimi ellerine çorap giyer, sirkeyle ağızdaki şap çekilir. Ayaklara sirke dökülür (K49).

Uygulama j) Şap ağızda olduğu zaman lor, çökelekli tuz sürülür (K51).

Uygulama k) Katran kızdırılır, sürülür. Tırnakların arasına sabah akşam sirke dökülür (K52).

Uygulama l) Hasta keçinin akciğerinden bir parça alınarak, sarımsak tuzla dövülür ve karıştırılarak, keçinin kulağına asılır (K54).

Uygulama m) Çiçek yağı ve toz soda karıştırılarak ağza, ayaklara sürülür (K70).

Uygulama n) Hayvana tuzlu domates yedirilir. Çizmenin içine göktaş koyularak akarsuyun üzerinden geçirilir (K75).

3.26. Uyuz

Uyuz, tüm hayvan türlerinde görülen, kaşıntı ve kıl dökülmesiyle bulaşıcı ve parazitlik bir deri hastalığıdır. Hastalığın ortaya çıkması bakım ve beslenme şartlarıyla ilgilidir (<https://www.amasyadsyb.org/sut/saglik/261>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Banyo yaptırılır (K20 / K54 / K68 / K71).

Uygulama b) Kara yağ sürülür (K70 / K74 / K75).

3.27. Yaralar

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Yaraya motor yağı sürülür (K2 / K17 / K75).

Uygulama b) Yara oksijen suyu ile temizlenir (K6).

Uygulama c) Yaranın bulunduğu bölgede kurt, sinek atması oluşur, onu kesmek için kantaron yağı sürülür (K13).

Uygulama d) Modern veterinerlik uygulamalarından yararlanır. Çinko, antibiyotik içeren kremler sürülür (K12).

Uygulama e) Yara olan bölgeye kurt atar. Kurt atmasını engellemek için katran sürülür (K14 / K17 K20 / K48 / K52 / K70 / K75).

Uygulama f) Sarıca katrana, kiremit tozu, sarımsak katılır ve sürülür (K16).

Uygulama g) Kara yağ sürülür (K17 / K74).

Uygulama h) Arabalardan boşalan yağ (yanık yağı) kaynatılarak sürülür (K48).

Uygulama ı) Kesik yarasına DTD tozu dökülür (K49).

Uygulama i) Hayvanın dışkısı sürülür (K49 / K52).

Uygulama j) Av hayvanları yaraladığında iğneyle dikilir (K51).

Uygulama k) Şapırka otu kurutulur, yaralara sürülür (K53).

Uygulama l) Katran yakılarak sarılır (K68).

Uygulama m) Yağlı kuyruk yakılır ve sarılır (K68).

Uygulama n) Gres yağı sürülür (K75).

3.28. Zehirlenmeler

Yonca, saman balyası yapılırken içine kaplumbağa, yılan ölüsü girebilir. Hayvanın zehirlenmesine neden olmaktadır. Teşhis edilir, parazit mi zehirlenme mi olduğuna göre tedavi edilir (K12).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Zehirlenen hayvana kömür yutturulur (K12).

Uygulama b) Zehirlenen hayvanın ağzına hortum sokulur, sabun veya yoğurt yedirilerek kusturulur (K13).

Uygulama c) Ayran içirilir (K14 / K69).

Uygulama d) Soda ve zeytinyağı içilir (K16).

Uygulama e) Yumurta sarısı içirilir (K17).

Uygulama f) Kulaktan kan akıtılır ve yıkanır. Yumurta beyazı yedirilir, zehir bir yerde toplanır. Kuyruğun ucu kesilerek zehir akıtılır (K20).

Uygulama g) Sarımsaklı yoğurt içirilir (K44 / K48 / K68).

Uygulama h) Hayvanın ağzına tuz, beyaz toprak atılır (K48).

Uygulama ı) Kulağından kan akıtılır (K48 / K70 / K74 / K75).

Uygulama i) Kuzu göbeği mantarı öğütülür, hayvana yedirilir (K51).

Uygulama j) İnce toprak yedirilir (K54).

Uygulama k) Süt içirilir (K69).

Uygulama l) Kuyruğu kesilir (K70 / K75).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇİVRİL'DE BİTKİLERE YÖNELİK HALK HEKİMLİĞİ VE ZARARLILARLA MÜCADELE

4.1. Yaprak Bükenler

Kış mevsimini kalın dallarda ve gövdede yumurta halinde geçirirler (Köksal, Torun, Hiçyılmaz, 2015: 19). “Larvalar ilk iki dönemlerinde yeni sürmüş yaprakların uçlarını; gözlerin iç ve dış kısımlarını yanlardan ve dip kısımlarından yiyerek beslenirler. Çiçeklerin erkek ve dişi organları ile taç yapraklarını ipeğimsi bir ağ ile birbirine bağlayarak bir yumak haline dönüştürürler. Sonra bu çiçeğin içinde, erkek organların sap ve dişi organların yumurtalık kısımlarını yiyerek çiçeğin ölümüne neden olurlar” (Bitki Sağlığı Araştırmaları Daire Başkanlığı).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Kiraz ağaçlarında yaprakbüken zararı için şarap, şeker, sirke ve su karıştırılır, besin tuzağı olarak ağaçlara asılarak mücadele edilir (K31).

4.2. Bakla Zınnı

Kış mevsiminde larva ve ergin dönemini toprakta geçirir. İlkbaharda, meyve ağaçlarının ve diğer bitkilerin çiçek açtıkları zaman çıkan erginler, çiçeklerle beslenirler. Erginler, meyve ağaçları ve diğer bitkilerin çiçeklerinin dişi ve erkek organlarını, genç yaprakları, tomurcuk ve meyveleri yiyerek zarar verirler (https://takimo.net/Zar_BaklaZinni.aspx).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Kiraz, badem erik gibi ağaçların tomurcuklarına zarar veren baklazınnı için mavi renkli leğen su tuzağı ağaç atlarına koyularak mücadele edilir (K32). Bu böceklerin mavi renge karşı çekiciliği vardır. Ve bu yüzden dolayı mavi leğenin içine girerler. Tekrar çıkmamaları için ve boğulup ölmeleri için leğen içine su konulur.

4.3. Patates Böceği

Patates böceği kışı toprakta ergin olarak geçirir. İlkbaharda kışlama yerini terk ettikleri sahalarda patates bitkisi yoksa besin aramak üzere başka yerlere uçarlar. Patates böceğinin yayılması bu sırada olmaktadır. Patates böceğinin ergin ve larvaları patates ve

patlıcan yapraklarını genellikle dıştan başlayarak içe doğru yemekte ya da yaprakta bir delik açarak bu deliği genişletmek suretiyle beslenmektedir (http://www.tarimkutuphanesi.com/patates_bocegi_00216.html).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Fiziksel mücadelede eski dönemlerden beri patates böceğine karşı aynısefa bitkisi ve gazenya bitkisi tarla etrafına dikilmektedir. Bunun amacı bu zararlıyı kültüre alınan bitkiden uzaklaştırmak ve bu bitkilerin üzerine çekerek elle toplanması üzerine bir mücadele yapılmaktadır (K19).

4.4. Süne (Scutelleridae: Hemiptera)

“Süne erginleri; genellikle toprak renginde, bazen tamamen siyah, kırmızımsı, kirli beyaz, bazen de bu renklerin birkaçının karışımı olan alacalı desenli renklerdedir” (Babaroğlu, 2020: 3) “Süne, erken dönemde buğday sapını emerek kurummasına, çiçeklenme döneminde saplarda beslenerek başakların beyazımsı bir renk almalarına ve kurumalarına, süt oluşum dönemlerinde ise tanelerde beslenerek ürünün ekmeklik, makarnalık ve tohumluk özelliklerinin kısmen veya tamamen yok olmasına neden olur” (İslamoğlu: 119).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Buğday yetiştiriciliğinde süne zararlısına karşı yumurta parazitleri ortama salınarak ve daha az kimyasal kullanarak zararlıyla mücadele edilmektedir (K77 / K78).

4.5. Kiraz Sineği

“Kiraz sineği ergini 4-5 mm boyunda olup, parlak siyah göğüs ve göğüsün uç kısmında sarı renkli üçgen biçimindedir. Kışı toprakta pupa halinde geçirir. Mayıs ayının ilk haftasından itibaren çıkış yapar. Erginler çıkıştan bir hafta sonra meyvelere yumurta bırakmaya başlar. Larvaların meyve içinde beslenmesi sonucu meyve eti rengi kahverengileşerek çürür. Bazı meyvelerin zamanından önce olgunlaşarak dökülmelerine neden olur” (<https://malatya.tarimorman.gov.tr/Duyuru/292/Kiraz-Sinegi-Ve-Mucadelesi>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Kiraz ağaçlarında kiraz sineği zararlısına karşı sarı yapışkanlı tuzaklar kullanılmaktadır (K27).

4.6. Yaprakbiti

Yaprakbitlerinin vücutları oval biçimde ve yumuşak olup, 1,5-3,0 mm boyundadır. Özellikle bitkilerin taze sürgün ve dallarında koloni halinde bulunurlar. Yaprakbitleri bitkinin özsuyunu emer ve yaprakları büzüşmüş, kıvrılmış bir görüntü verir. Bu emgi sonucu bitki zayıflar, gelişmesi durur, ürünün verimi ve kalitesi bozulur. Salgıladıkları tatlı maddeler fumajine neden olarak bitki yüzeyini örter, bitkinin özümleme ve solunuma engel olması sonucu zarar oluşur. Virüs, hastalıklarını taşıdığı ve sağlam bitkileri bulaştırdığı için büyük zararlara neden olurlar (Kütük, 63-64).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Yaprak bitlerine karşı (yöre adı ballı basıra olarak bilinmekte) uğur böcekleri kullanılmaktadır. Uğur böcekleri bu zararlıyla beslendikleri için bu zararlıyla mücadelede kullanılmaktadırlar (K8).

Uygulama b) Yaprak bitlerine karşı sarımsak suyu, sirke, Arap sabunu karışımı yapılarak bitkilerinin üzerine püskürtülerek mücadele yapılmaktadır (K10).

4.7. Külleme

“Hastalıklı bitkilerin yaprak, dal ve tomurcuklarının grimsi beyaz renkte tozlu bir tabaka ile örtülmesi hastalığın tipik belirtisidir. Başlangıçta lekeler küçük beyaz noktalar halindedir. Zamanla bu lekeler genişleyerek tüm yaprak alanını kaplar. Tomurcukları tamamen sararak çiçek açılmasını engelleyebilir. Yaprakların sararıp, kıvrılmasına ve erken dökülmesine neden olur” (Köksal, Torun ve Hiçyılmaz, 2015: 25).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Bağcılıkta küllemeye karşı (yöre adı küllü basıra olarak bilinen) organik olarak kabul edilen kükürt suyu karıştırılıp uygulanmaktadır. Bununla ilgili zirai ilaç bayilerinde satılan %80 kükürt etken maddeli ilaçlar kullanılmaktadır (K46).

4.8. Salkım Güvesi

Salkım güvesinin 1. döl larvaları tomurcuk ve çiçeklerde, 2. döl larvaları koruklarda, 3. döl larvaları olgun üzüm tanelerinde, eğer 4. döl meydana gelirse, bu dölün larvaları da neferiyelerde beslenerek zararlı olurlar. Asıl zararı larvalar yapar. Salgıladığı maddelerle çiçeklerin dökülmesine yol açar. Daneler içerisinde galeriler açarak ilerler ve daneden daneye geçerek tüm salkımın kalite ve görünüşünü bozar.

Danelerde özsu akıntılarına neden olarak hastalıkların oluşmasında önemli bir faktördür” (<https://bitkikorumarehberi.wordpress.com/2013/12/26/bag-salkim-guvesi-lobesia-botrana/>).

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Bağlarda salkım güvesine karşı salkım güvesi eşeysel tuzaklar kullanılmaktadır. Eşeysel tuzak feromon olarak bilinmektedir. Feromon; Dişi böcekler erkek böcekler tarafından kolay bulunabilmek ve çiftleşmek için vücutlarından bir koku salgılar. Bu kokuya “feromon denir (K58).

4.9. Göktaşı (Göztaşı / Bakır Sülfat)

Hem Kasım ayında hem de Mart ayında tomurcukların olduğu iki dönem de fungusit ve bakteri gibi hastalıklara karşı korunmak için ağaçlara atılmaktadır.

Çivril’de halk arasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Uygulama a) Sönmüş kireç içine su ilave edilir. Ayran kıvamına gelene kadar karıştırılır. Aynı bir kovada göktaşı ve su karıştırılır. Daha sonra tank içerisinde hepsi karıştırılır (K36).

4.10. Diğer Önlemler

Uygulama a) Kuş zararını önlemek için bağa ve ağaca cd asılır (K2 / K35 / K23/ K80 / K86).

Uygulama b) Mısır ve nohut yetiştiriciliğinde, domuz zararını önlemek için ses bombası (lpg ve piknik tüpü ile çalışan tabancalar) kullanılır (K29 / K46 / K54 /K58 / K80).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇİVRİL HALK HEKİMLİĞİNDE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Halk arasında kullanılan yöntemler, tarih boyunca halkın deneyimlerine dayanmaktadır. Halk, çağlar boyunca savaflara, afetlere, inanışlara göre halk tedavi yöntemlerini bırakmamış ve bu değişimlere ayak uydurmuşlardır. Uygulanan yöntem ve teknikler dönemin yapısına göre şekillenmiştir. Bunlara göre tedavi yöntemleri tasniflere ayrılmıştır. Muharrem Kaya'nın, *Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri* adlı makalesinde halk hekimliği tedavi çeşitlerini, Pertev Naili Boratav tasnifine göre şöyle sınıflandırmıştır:

1. Tamamen tıbbi usullerle tedavi edilen hastalıklar.
2. Yarı tıbbi şekilde, yani birtakım hassalı (güçlü özellikli) otlar, kökler, kocakarı ilaçları dediğimiz ilaçlarla tedavi edilen hastalıklar.
3. Hem tıbbi hem sihri(büyüsel) bir şekilde tedavi edilen hastalıklar.
4. Yalnız sihri bir şekilde tedavi edilen hastalıklar (Kaya, 2001: 200).

Sevgi Şar'a göre halk hekimliğinde uygulanan yöntemler şunlardır:

- 1) İlaçlar (Bitkisel, hayvansal, madensel kaynaklı)
- 2) Sihirsel işlemler
- 3) Dini İşlemler
- 4) Ameliyat (Şar, 1988: 221).

Orhan Acıpayamlı halk hekimliği ile ilgili sağaltım türlerini altı başlık olarak saptamıştır:

- 1) Irvasa yoluyla yapılan sağaltmalar.
- 2) Parpılama yoluyla yapılan sağaltmalar.
- 3) Dinsel yolla yapılan sağaltmalar.
- 4) Bitki kökenli em'lerle yapılan sağaltmalar.
- 5) Hayvan kökenli em'lerle yapılan sağaltmalar.

6) Maden kökenli em'lerle yapılan sağıaltmalar” (Acıpayamlı, 1988: 2)

Yukarı da verilen sağıaltım yöntemleri aralarında benzer özellikler göstermektedir. Halk hekimlerin kullandığı sağıaltımları şu şekilde açıklayabiliriz:

5.1. İrvasa Yoluyla Yapılan Sağıaltmalar

“İrvasaya Türkiye'nin değişik bölgelerinde ırvasa, urasa, uğrasa, oğrasa gibi adlar verilmektedir. İrvasa yoluyla yapılan sağıaltmalarda:

- 1) Hasta, sağılıklı bir kimsenin yanına yatırılmakta,
- 2) Hasta, hamamda sağılıklı bir kimsenin oturduğu kurnaya oturtulur,
- 3) Hastanın başına kurt kafatası ile su dökülür” (Acıpayamlı, 1988: 2)

Yapılan çalışmalarda uygulanan bazı sağıaltım örnekleri şunlardır:

- Arpacık (itdirseğı) tedavisinde hasta yere yatırılır, gözünün üzerine tülbent örtülür, onun üzerine ekmek koyulur ve küçük bir köpeğe ekmek kaptırılır böylelikle hastalığın geçeceğine inanılır. (Bk. Uygulama b)
- Yürüyemeyen çocuk için aydaş aşu pişirilir. Çocuğı olmayan kadınlar türbeye, yatıra yazmalarını bağlarlar. Hasta çocuk varsa yatırın üzerine yatırılır eğer çocuk ağlarsa yaşar, ağlamazsa öleceğine inanılır. (Bk. Uygulama a)
- Çocuğun kulağı ağrıdığıında, kulağın içine anne sütü damlatılır. (Bk. Uygulama a)
- Sarılık tedavisinde hastaya sarı yazma bağlanılır. (Bk. Uygulama c)
- Dalak kesmesinde sözlü, uygulama tedavi yöntemi uygulanır. Hastanın karşısına geçilir ve karşıdaki kişi de baltayı alır, “nereden geliyorsun, ben sana balta aldım. Senin karnının üzerine balta koyduk” der. Hasta “nereden geliyorsunuz?” der. Karşıdaki kişi “Kaf dağın arkasından dalak kesmekten geliyoruz” der. Hasta “kesemezsiniz” der. Karşıdaki kişi “keserim” der. Kesemezsin, keserim diyerek inatlaşma olur. Karşıdaki kişi, üç kere baltayla tahtaya vurur. (Bk. Uygulama a)

5.2. Parpılama Yoluyla Yapılan Sağıaltmalar

Parpılama genellikle deri üzerinde bulunan olumsuzluklarda, kırık ve çıkıkta uygulanan sağıaltım yöntemidir. Türkiye'nin bazı bölgelerinde parpılama sözcüğü; parpılama, parpilma, parpulama, parpulma olarak da kullanılmaktadır. Hastaların

vücutlarını çizerek, delerek, dağlayarak, keserek ya da vücutlarına değnekle vurarak yapılan sağaltma türüne bu isimlerden biri verilmektedir (Acıpayamlı, 1989: 6). Türk kültür çevresinde uygulanan bir yöntemdir. İnsanda meydana gelen diş, baş ağrılarında, vücudun çeşitli yerlerinde ortaya çıkan şişkinlikleri, yaraları, sivilceleri tedavi edilmeye çalışılmıştır (Durmuş, 2012: 114-118).

Parpilama, parpulma, parpı, parpu şeklinde de kullanılan tedavi yönteminde hastanın vücudu çizilir, kanatılır, kesilir, dağlanır veya vücuda bir nesne ile vurulur.

Örneğin;

- 1) Hastanın ustura ile çizilen baş kısmının üzerine papatya çiçeği tozu serpilir.
- 2) Bir takım sihirsel sözcükler söylenirken hastanın dilinin altı kesilir.
- 3) Hastaya sülük vurulur (Acıpayamlı, 1988:3).

Parpilama yoluyla tedavi dinsel motiflerle kaynaşmış sihirsel bir esasa dayanmaktadır. Hastaya okumak, sağaltma aracı ile vurma, çizme, kesme, delme, hasta vücudunu dağlama, bıçak gezdirerek taş yapıştırmak gibi sihirsel bir uygulama görünümündedir (Acıpayamlı, 1969: 7). Bu tedavi biçiminde hastaların vücutları çizilmekte, delinmekte ve kesilmektedir (Artun, 2008: 205). Parpilamada, vücuttaki hastalıklı bölgeyi bıçak, ustura, jilet vb. ile çizerek kan akıtma; balta, bıçak, satır vb. ile keser gibi yapma; yara veya hastalıklı bölgenin üzerini kalem, yanmış odun veya kömür parçası vb. ile çizme gibi uygulamalara da başvurulur (Kumartaşlıoğlu 2012: 201).

Yapılan çalışmalarda uygulanan bazı sağaltım örnekleri şunlardır:

- Ayaklar şiştiğinde veya varis olduğunda ayaklara sülük koyulur. (Bk. Varis Uygulama a, b)
- Yılan, akrep soktuğu yerin üst kısmı bağlanılır ve olduğu yer kesilerek kanatılır, soluma yapılır. (Bk. Uygulama f, g)
- Bademcik şişmesinde hastanın bademciği bastırılır. (Bk. Uygulama f)
- Göbek düştüğünde ocaklı kimse göbeği ovalanır sonra üzerine sabun koyar ve yazmayla sıkıca bağlar. (Bk. Uygulama c)
- Kesilen yara üzerine haşhaş tohumun yağı sürülür. (Bk. Uygulama f)
- Topuk dikenini tedavisinde ayağın altına şişe koyulur ve ileri geri hareket ettirilir. (Bk. Uygulama a)

- Kırık olan yer, tahta parçalarıyla etrafı sarılır, üzerine zift veya katran dökülür. (Bk. Uygulama ı, j)
- Çıkık tedavisinde, çıkık olan yere zeytinyağı ya da kolonya sürülerek masaj yoluyla yerine getirilir. (Bk. Uygulama j)
- Sırt ağrısı için; sırtta kupa vurulur. Plastik düğmelere bez bağlanır. Sırtın üzerine gelecek şekilde koyulur. Bezin kesilen kısımlarına ispirto ya da gaz yağı dökülür ve yakılır. Üzerine çay bardağı kapatılır. İçindeki oksijen bitince bardak kapatılan yer kabarır. (Bk. Uygulama e)
- Yara jiletle kesilir, tentürdiyotla temizlenir. (Bk. Uygulama c)
- Siğil tedavisinde tavuğun taşılığının içindeki sarı zar çıkartılır. Çıkarılan zar, siğilin üzerine sürülür. Sülük yürümeye başladığında söğütlerin yeşil kısmı kesilip oradan çıkan su sürülür. (Bk. Uygulama e)
- Göbek düşmesinde, kasnağı karnının üzerine bağlanır, çekilir. Çekildikten sonra yazmayla sabun bağlanır. (Bk. Uygulama f)
- Hayvanın ateşi çıktığında kan dolaşımını sağlamak için kulaktan bir parça kesilir, kan akıtılır. Hayvanın kuyruğunun ucu kesilir. (Bk. Uygulama a, b)
- Hayvanı kısırlaştırmak için makine, bıçak, ipe ya da makasla iğdiş edilir. (Bk. Uygulama a, b, c, d, e, f, g, h)
- Hayvanda şap hastalığının tedavisi için hayvanın ağzına sülük koyulur, kanı çeker. Sülük, ağızdan toprakla alınır. (Bk. Uygulama c)

5.3. Dinsel- Büyüsel Yolla Yapılan Sağaltmalar

Anadolu halkı, eskiden beri hastalıklarını çeşitli ilaçların yanı sıra cerrahi, sihri ve dini metotlarla tedavi ederken, akıl ve ruh hastalıklarının tedavisinde ise hastalığın doğaüstü güçlerin etkisiyle meydana geldiği inancından ötürü tekke, türbe, yatır, tütsü, muska gibi dini ve sihri yollardan yararlanmıştır (Şar, 2005: 1167-1168). Sağaltmalar, dinsel yöntem, araç ve madde kullanarak yapılır. Örneğin; hasta yatır sanduka etrafında üç kez dolaştırılır, hastaya dolunay sırasında okunmuş su içirilir ve üç kez okunmuş ekme yedirilir (Acıpayamlı, 1988: 4).

Günümüzde kullanılan nazar, tılsım, kurşun dökme gibi çeşitli inanç ve eylemler, kavramsal olarak büyü kavramının içinde dinsel-büyüsel pratikler olarak değerlendirilir; ancak bunlar geleneksel büyü pratiğinin içinde yer almazlar (Kaplan, 2011:158).

“Büyüsel işlemlerle sağaltmanın temelini, büyüü oluşturan iki ayrı hareket ya da bunların bir arada uygulandığı çeşitli işlemler meydana getirmektedir. Bunlar özetle taklit ve temas büyüdür. Birincisi “benzer benzeri meydana getirir” ilkesi; ikincisiyse “birbirleriyle bağlantılı ve ilişkili şeylerin fiziksel temas ortadan kalktıktan sonra da uzaktan birbirlerini etkileyecekleri” ilkesidir. Hastalığın kaynağı Tanrı, Tanrılar, cinler, kötü ruhlar, güneş, ay, fırtına, yağmur vb. olarak algılanır. Büyüsel işlemler sınıfına giren bazı uygulamalara örnek olarak kurşun dökmek, tütsülemek, tuz patlatmak, yağ dökmek, köz söndürmek ve dalak kesmek gibi işlemler verilebilir. Bu işlemler herhangi bir kişi tarafından yapıldığı gibi, bu konuda uzman olan Ocaklılar ya da Şamanlar tarafından da yapılmaktadır. Dinsel işlemlerle sağaltmanın temelini Tanrıya, Tanrılara, ruhlara ya da totemlere yalvarmak yoluyla hastalık kaynağını yok etmek oluşturmaktadır. Bu işlemler uygulanırken büyüsel eşyalar yerine dua, dualı nesnelere ve yakarma ile din adamları, hoca ya da yatırlar (ziyaret yerleri) vardır” (Kaplan, 2011: 152).

“Halk arasında akıl hastalıklarının temelinde cin çarpma, peri kızına tutulma, geceleyin incir ağacının dibinden ve süprüntülükten geçme, cin ve perilerin üzerine basmak, hamam ve pis suları cinlerin bulunduğu yerlere dökmek, ekmeğe sövmek, mukaddes bilinen pınar başlarına saygısızlık etmek, karşılıksız sevmek, karanlıktan korkmak veya korkutulmak gibi nedenler yatmaktadır. Bu nedenlerden dolayı hastalanan kişilerde aşırı heyecan, uykusuzluk, sinirlilik, ses kısıklığı, konuşma bozukluğu, çarpıntı, sara nöbetleri ve cinnet geçirme gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu tür rahatsızlıklarda insanlar tekke, türbe gibi yerlere başvurumaktadırlar” (Şar, 2005: 1167-1168).

Ocaklı kimse sağaltma işlemine Besleme ile başlar. “Benim elim değil Fatma anamızın eli” ifadesini kullanır. Uygulama sırasında ocaklı abdestli olmaya dikkat eder. En çok Fatiha, Nas, Felak, İhlas, Ayetel Kürsi süreleri okunur. Ocaklı süreleri okuduktan sonra “Allah şifanı versin; tedavisi bizden, şifası Allah’tan” diye söyleyerek hastalıklı bölgeye tükürür. Tedaviler belli günlerde olmaktadır. Örneğin; üç Cumartesi günü temre tedavisi yapılır. Bazı sayıların uğurlu olduğuna inanılır. Ocaklı üç, yedi, kırk bir gibi sayılar kadar dualar okumaktadır.

Yapılan çalışmalarda uygulanan bazı sağaltım örnekleri şunlardır:

- Siğil tedavisinde ay doğduğu zaman aydan gözünü kesmeden üç kere İhlas süresi okuyarak yerden toprağın üzerinde taş, çer çöp ne bulursan eline sürülür. (Bk. Uygulama a)
- Siğil tedavisinde çam ağacının yapraklarını 3 İhlas, 1 Fatiha süresi okurken siğil olan bölgeye süpürülür. (Bk. Uygulama b)
- Siğil sayısı kadar siğil duası okunur. (Bk. Uygulama f)
- Temre tedavisi Cumartesi günü okunur üflenir, üzeri çizilir. (Bk. Uygulama a)

5.4. Bitki Kökenli Em'lerle Yapılan Sağaltmalar

“Ebe gümece, çıtırgı, kara tabak, ısırgan, sarımsak, çörek otu, üzerlik, düvencik, papatya, keten tohumu, saparma, zeyrek, ak zencefil, mısır püskülü, afyon, kara üzüm, susam, dut ve daha birçok bitkinin kökü, gövdesi, kabuğu, yaprağı, meyvesi, çiçeği ya da tohumu olduğu gibi ya da birtakım işlemlerden geçirildikten sonra hastalara em olarak verilir.

Örneğin;

- 1) Hastaya üç sabah patlıcan suyu içirilir.
- 2) Kuduz köpek tarafından ısırılan bir kimseye kuduz otu yedirilir.
- 3) Hastaya kırk evden toplanmış olan dualı ekmek yedirilir” (Acıpayamlı, 1988: 3-4).

Halk hekimliğinin de en sık kullanılan sağaltma yöntemidir. Kişiler yaşadığı coğrafi, iklim ve koşullara göre bitkilerden yararlanmışlardır. Ya bitkileri kaynatarak suyu içilir ya da yenilmesiyle kullanılır. Aynı zamanda bitkiler yaralara sürülür ve sarılır.

Yapılan çalışmalarda uygulanan bazı sağaltım örnekleri şunlardır:

- Sırt ağrısı için susam yağı ve ada çayı yağı sürülür, ovalanır ve arpa unu ile su nanesi karıştırılır, bele sarılır. (Bk. Uygulama f)
- Mantar tedavisinde sarımsak ezilir, sürülür. (Bk. Uygulama b)
- Siğil tedavisinde incirin sütü sürülür. Siğil kesilir daha sonra ebe gümece otu sarılır. Sütleşen ve basamak otu ayarında sürülür. (Bk. Uygulama b, k)
- Sivilce için taze ısırgan otu kaynatılır. 6 ay süreyle her sabah aç karnına içilir.
- Siği tedavisinde evelik otunun kökünü taşla ezilerek Fatiha, İhlas süreleri okunur hastaya sürülür. (Bk. Uygulama b)

- Yaraya haşhaş tohumun yağı sürülür. (Bk. Uygulama f)
- Baş ağrısı için iğneli çam ağacın yapraklarını kaynatılarak içilir. (Bk. Uygulama c)
- Hemoroit tedavisi için karadutun kökünü kazılır, kaynatılarak içilir. (Bk. Uygulama b)
- Saçkıran hastalığı için orman dut yaprakları yakılır onun külüyle kaymak, süt karıştırılır sürülür. (Bk. Uygulama c)
- Sivilce (akne) tedavisinde taze ısırgan otu kaynatılır. 6 ay süreyle her sabah aç karnına içilir. (Bk. Uygulama b)
- Diş ağrısı için ayva danası otu kaynatılıp içilmeli. (Bk. Uygulama a)
- Karın ağrısı için çakırdikenini yenilir. (Bk. Uygulama b)
- İshal tedavisi için kuru çay, pirinç lapası, kuru kahve, haşlanmış patates, muz yenilir. (Bk. Uygulama b, c, d, e, g, ı)
- Böbrek taşı tedavisinde maydanoz sapı, mısır püskülü, kiraz sapı kaynatılır, içilir. (Bk. Uygulama c)
- Mide ekşimesi tedavisinde köpek tırnağı (sarı nergis) otu kaynatılarak içilir. (Bk. Uygulama a)
- Şeker hastalığı kiraz sapı kaynatıp içilir. Ergen, kızılılık yenilir. (Bk. Uygulama a g)
- Hayvan ishal olduğu zaman şablon otu kaynatılır içirilir. (Bk. Uygulama d)
- Hayvanda kelebek hastalığını tedavi etmek için ısırgan otu kaynatılır içirilir (Bk. Uygulama c)

5.5. Hayvan Kökenli Em'lerle Yapılan Sağaltmalar

“Öd, eşek göbek bağı, kurt tüyü, koyun tüyü, iç yağı, bal, deve eti, köpek eti, yarasa kanı, tavus kuşu tüyü ve daha bazı hayvansal ürünler, oldukları gibi ya da birtakım işlemlerden geçirildikten sonra hastaya em olarak verilir.

Örneğin;

- 1) Hastaya, sarı bir karpuz kabuğu içine güçlü bir insanın yaptığı idrar içirilir.
- 2) Hastaya, kuduz böceğinin suyu içirilir.
- 3) Hastaya yatırım üzerindeki böcekler yedirilir” (Acıpayamlı, 1988: 4).

Hastalıkların tedavisinde hayvanların sütünden, derisinden, kanından yararlanılmıştır. Örneğin;

- Kanser tedavisi için kaplumbağanın kanı içilir. (Bk. Uygulama e)
- Mantar hastalığında domuz vurulur, karnı kesilir. Mantar olan yer domuzun karnına sokulur (Bk. Uygulama e)
- Zehirlenme tedavisinde inek sütü ve tuzlu ayran içilir. (Bk. Uygulama c, d, e, f, g, h)
- Arpacık tedavisinde hasta yere yatırılır, üzerine tülbent koyulur onun üzerine de ekme parçası koyulur, ekme köpeğe kaptırılır. (Bk. Uygulama b)
- Karın ağrısı için yumurta pişirilir balla karıştırılarak karına sarılır. (Bk. Uygulama e)
- Hemoroit tedavisinde mürekkep balığı pişirip yenildiğinde iyi gelmektedir. (Bk. Uygulama a)
- Baş ağrısı için saça bit koyulur. (Bk. Uygulama b)
- Kanser tedavisinde köstebek yenilir. (Bk. Uygulama c)
- Hayvanda mantar hastalığını tedavi etmek için yılan derisi sarılır. (Bk. Uygulama a)

6.6. Maden Kökenli Em'lerle Yapılan Sağaltmalar

“Civa, gümüş, altın, bakır, su, maden suyu, taş ve daha birkaç madensel maddeler olduğu gibi ya da birtakım işlemlerden geçirildikten sonra hastaya em olarak verilir.

Örneğin;

- 1) Hastaya, sihirli gücü olduğuna inanılan taş tozu suda eritilerek içirilir.
- 2) Hastaya, ihirli sözler söylenerek okunmuş su içirilir.
- 3) Hasta, değirmenin çark suyu ile yıkanır” (Acıpayamlı, 1988:4)

Halk arasında madensel kökenli sağaltma yöntemi farklı yerlerde uygulanmaktadır. Örneğin, nazardan korunmak için kişiye nazar boncuğu takılır. Nazar olan kişiye kurşun dökülür. Kurşunun döküldüğü kaba iğne katılır. Diğer bir nazardan korunma yönteminde uygulanan tuz çevirmedir. Nazar olan kişi okunduktan sonra başının etrafında tuz çevrilir. Yeni evlenen birisi, yeni doğan bebeğin yanına geldiğinde

altınlarını bırakıp bebeği o altınlarla banyo yaptırılır. Yılcık, romatizmanın tedavisinde Mekke'den getirilen yılcık taşlarından yararlanılır. Köstebek hastalığında köstebeğin çıktığı toprak, su ile karıştırılır, ağrıyan yere sürülür.

Yapılan çalışmalarda uygulanan bazı sağaltım örnekleri şunlardır:

- Karın ağrısı tedavisi için kiremit suyun içinde ısıtılır, üzerine oturulur. (Bk. Uygulama a)
- Pamukçuk hastalığının tedavisi için yemek sodası sürülür. (Bk. Uygulama a)
- Sarılık tedavisinde hastanın bileğine kömür bağlanılır. (Bk. Uygulama e)
- Zehirlenme tedavisinde evlerin sıvanmasında kullanılan ak toprak eritilir, içilir. (Bk. Uygulama b)
- Sarılık tedavisinde Haydan Mahallesi dalak taşı vardır. Dalak taşı; yuvarlak, kavuklu mezar taşıdır. Hasta olan kişi karaciğerini, taşın yuvarlak kısmına koyup 7-8 kere döner (Bk. Uygulama b)
- Hayvanda çelermeye hastalığı ortaya çıktığında tedavisi için toz soda (karbonat) içirilir (Bk. Uygulama c)
- Hayvan çiçek hastalığına yakalandığında diğer hayvanlardan ayrılır, kireçle yıkanır. (Bk. Uygulama c)
- Hayvan da meme iltihabı tedavisi için toprakla çamur karılır, sürülür (Bk. Uygulama b, g)

6.7. Şifalı Sular

“Yüzyıllar boyu çeşitli ülkelerde, çeşitli toplumların çeşitli yöntemlerle değerlendirdikleri kaplıca ve maden suları “ılıca ve içmece” olarak kullanılan koruyucu hizmet, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerini de kapsayan, aynı zamanda halk hekimliğinde de önem kazanan tedavi yöntemidir. Bunun için Anadolu'daki toplumların, halk arasında “Şifalı Sular” olarak nitelendirilen yeraltı sıcak ve soğuk maden sularının şifa (tedavi) amacıyla kullanımı, ampirik de olsa Milattan öncesine uzanan uygarlıkların bir ögesini oluşturmaktadır.

Uygarlığın ögesi olan su ile yıkanma ve temizlik fikri, insanlık tarihinde tıp tarihi ile kültürel gelişim doğrultusunda, günümüz koşullarına kadar ulaşmıştır. Sağlıklı yaşam için insan vücudunun temizliği ve bakımından doğal enerji kaynaklarından yararlanma olanakları da uygarlığın gelişmesi oranında, bilimsel yöntemler ile

değerlendirilmeye başlanmış ve halk sağlığının hizmetine sunulmuştur” (Özer, 1989: 204).

“Şifalı sulardan solunum yolları, romatizma hastalıkları, böbrek ve idrar yolları hastalıklarında, variste, kadın hastalıklarında, cilt hastalıklarında; banyo, lavaj, gargara, buğulama şeklinde ve içerek faydalanılır” (Ergün, 1987: 5). Çivril’de şifalı sulardan içilerek ya da suyun aktığı yerdeki çamuru sürerek yararlanılır.

Çivril’de şifalı su olarak 3 yer gösterilir;

1) Özdemirci Mahallesi Acısu (Acıgöl) Ilıcası

2) Yeşilyaka (Haydan) Mahallesi Sarılık Suyu

3) Gümüşsuyu Mahallesi Pınarbaşı Suyu

Özdemirci Mahallesinde bulunan Acısu; mineral bakımından zengin olmasıyla birlikte mide rahatsızlıklarına; kaşıntı, alerji, siğil gibi cilt hastalıklarına, iç hastalıklarına, idrar yolu enfeksiyonu, romatizma hastalıkları olan kol ve bacak ağrılarına hem içilerek hem de çamur olarak sürüldüğünde iy gelmektedir. Sarılık suyu; sarılık tedavisinde hem içilerek hem de yıkanılarak faydalanılmaktadır.

Yapılan çalışmalarda uygulanan bazı sağaltım örnekleri şunlardır:

- Alerji tedavisinde Özdemirci Mahallesinde bulunan acı su ile çamur yapılır, sürülür. Kaşıntıya iyi gelir. (Bk. Uygulama a)
- Özdemirci Mahallesinde bulunan acı suyu içtiğin zaman kalp hastalıklarına iyi gelir. (Bk. Uygulama b)
- Özdemirci Mahallesinde bulunan acı su içilirse mide ağrısına iyi gelmektedir. (Bk. Uygulama d)
- Akdere kuru çayın üzerinde Kozluca denilen madensel suyu ülsere iyi gelmektedir. (Bk. Uygulama a)
- Haydan mahallesinde bulunan su sarılık hastalığına iyi gelmektedir. Akan suyla çamur banyosu yapılır ve suyu içilir. (Bk. Uygulama f, g)
- Mide yanmasına sodadan üstün şifalı su olan Çıngıraklı çeşme iyi gelmektedir. (Bk. Uygulama c)
- Mide hazımsızlığı için Gümüşsuyu Mahallesinde bulunan Pınarbaşı suyu içilir. (Bk. Uygulama a)

ALTINCI BÖLÜM

ÇİVRİL HALK HEKİMLİĞİNDE TEDAVİ MERKEZLERİ

6.1. Ocaklar

Saha çalışmasında ocaklı, el almış, eli olan kişilerle görüşme fırsatı olmuştur. Ocak sözcüğünün farklı tanımları yapılmıştır. *Türkçe Sözlük*'te ocak, "halk hekimliğinde bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile" olarak açıklanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr>). "Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısınma, ısıtma vb. gibi işleri görmeyi sağlayan her türlü yer." "Aynı amaç ve düşünce etrafında birleşen kimselerin kurduğu teşkilat ve bu teşkilatın toplanma, eğlenme, dinlenme vb. maksatlarla kullandığı bina" (Türk Ocağı, Mevlevi Ocağı). "Yüksek, soylu aile, hanedan." (Meydan Larousse). *Yeni Türk Ansiklopedisi*'nde "Tekke, büyük bir şeyhin evi veya oğulları, torunları vasıtası ile devam eden ailesi, sülâlesi." *Derleme Sözlüğü* 9. Ciltte "Dedelerden beri, belli bir hastalığın iyi ettiğine inanılan aile" olarak tanımlanmaktadır. "Halk hekimliğinde ocak veya ocaklı diye eş anlamda kullanılan iki kelime ile adlandırılan kişiler, bir veya birkaç hastalığı iyi edebilme gücüne sahip olduklarını söyleyen, bu işin metotlarını bilen kimselerdir" (Duvarcı, 1990: 34- 35).

Halk hekimliğinin hekimleri olarak tanınan ocaklı, belirli hastalıklarla uğraşan aile bireylerine denilmektedir. Bir ocaklı tedavi etme gücünü ailesinden kan yoluyla almakta ve babadan oğula, kuşaktan kuşağa devam etmektedir (Şar, 2005: 1165).

Ocak, belirli bir veya birkaç hastalığı sağaltma gücünde olan, bu işin yöntemlerini bilen, bunu uzmanlık edinmiş kişileri ve aileyi gösterir; sarılık ocağı, fitik ocağı, vb. gibi. Ocak ve ocaklı deyimleri eş anlamda kullanılır. Ocaklıların hastaları sağaltma yöntemlerinin çoğu büyüklük pratiklerden oluşmaktadır. Fakat bunların yanında belirli şeyleri yedirmek, içirmek, vücudun ağrıyan yerine şu veya bu maddeyi sürmek, bağlamak gibi ilaç saydıkları gereçleri kullandıkları da olur (Boratav, 1984: 113). Başlangıçta rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik, şairlik ve sihirbazlık gibi birçok görevleri yapabilme özelliklerine sahip olan ozan/kamların yerini dinî cephesini zaman

ve mekân içinde içtimaî iş bölümü ve dinî fonksiyonlarına göre şeyhler, veliler almıştır. Bunların doktorluk fonksiyonunu ise ocaklılar üstlenmiştir (Araz, 1995: 84).

“Ocak, ocaklı, Türk halkının eski devirlerden itibaren hakiki sağaltıcılarıdır. Bir ocaklı, tedavi etmek kudretini ailesinden kan yoluyla alır. Bunun için bir öğrenim ve eğitim devresine ihtiyaç yoktur; fakat ocaklının başarı gösterebilmesi için, bazı kurallara dikkat etmesi gerekir. Bu yönden eğitim ve öğretime tabi tutulan ocaklı Orta Asya Şamanının bugüne ulaşmış şeklidir” (Acıpayamlı, 1969: 5).

Ocaklı kişiler, genellikle bir yatacın yakınında bulunan yerleşim yerindeki halktan gelebilmektedir. Evliya soyundan gelmeleri yahut onun yatacında, ziyaret yerinde görevli olmaları kendilerine yetki verildiği düşüncesini desteklenmektedir. Ocaklık da babadan oğula yahut anadan kıza geçer; ancak bu kesin bir kural değildir. Ocaklı, kendi neslinden olmayan bir kişiye de el verebilir. Ocaklı erkek de kadın da olabilir. Genel olarak, erkek hastalara erkek ocaklılar, kadınlara da kadın ocaklılar bakar (Boratav, 1984: 113-114). Ocaklı akrabası olmayan, kabiliyetli gördüğü çocuğu küçükken yanına alarak yetiştirir ve daha sonra da “el verme” merasimi ile hastalık tedavi etme gücünü çırağına devreder. Böyle ocaklılara “izinli” adı verilir. Onlar da aynen ocaklı gibi tedavi etme yeteneğine sahip olurlar (Öngel, 1997: 11).

Ocaklı kimse abdest alır ve İhlas, Fatiha dualarını okur. Ocak “Rızası Allah’tan elimi sana veriyorum, helâl olsun. Bundan sonra Allah rızası için genç, ihtiyar, kadın, erkek, zengin, fakir hiç ayırmadan benim değil, anamın-atamın eli olsun diyerek benim okuduğum hastalığa sen de oku. Dilemesi bizden şifası Allah’tan” deyip elini öptürür (Duvarcı, 1990: 36). Ocaklının elini devrettiği kişiye “el almış” denilir. Bu el alma töreni çok değişik şekillerde gerçekleştirilir. Bazıları el verirken elini öptürür. Ağzına tükürür, eline tükürür ve onu yalattır veya elinden su içirir. Kadın ocaklı, kadına; erkek ocaklı, erkeğe el verir. El alma her yaşta olabilir (Öngel, 1997: 11).

Ocaklı tedavi yaparken “Bismillahirrahmanirrahim, el benim elim değil Fatıma Anamızın eli.” deyip tedavisini yapar. Ocakların tedavide “Fatma Anamızın eliyle” tabirini kullanmaları dikkat çekicidir. Fatma adı ile ilgili adet, inanç ve etkiler çok çeşitlidir. Fatma anamızla ilgili inançlar, gebelik, doğum ve hastaların tedavisi, uğur ve bereket temini, onun adından güç, kuvvet almak gibi inançlardır. Fatıma Hz. Muhammet’in kızıdır. Ocaklıların hastalıkları tedavi ederken “Fatma ananın eli” tabirini

kullanmaları tedaviyi dini bir telkin gücüne sokarak hastayı rahatlatmakta, tedavi hastaya huzur ve güven vermektedir (Tanyu: 1982: 480-493; Çatık, 2013: 65-66).

Kimi ocaklar, hastalarını tedavi ettikten sonra sürekli esneme, geçirme, baş ağrısı, karın ağrısı, halsizlik, bulantı gibi olumsuz durumlara maruz kalmışlardır. Bu, ocağın, hastanın üzerindeki kötü enerjiyi kendi üzerine almasından kaynaklanmış ve bu kötü enerji bir süre onu rahatsız etmiştir. Ocaklar buna “ağırlık” adını vermişlerdir. Anadolu’da bu ağırlıktan kurtulmak amacıyla ocakların çeşitli yöntemlere başvurdukları görülmektedir. Ocağın tedavi esnasında makas, bıçak gibi demirden nesnelere üzerinde veya yanında buldurması ya da hasta ve yakınları tarafından ocağa “arılık”, “çirelik” (Araz 1995: 159; Öger 2010: 1233; Sever 2016: 160) adı verilen sembolik bir paranın verilmesi bu yöntemlerdendir. Ocak, tedavi esnasında demirden nesneyi üzerinde veya yanında bulundurarak demirin sertlik, sağlamlık, dayanıklılık gibi özelliklerinden yararlanıp hastalığın kendisine sirayet etmesinin önüne geçmeye çalışmış, hasta ve yakınlarından aldığı sembolik parayla da hastanın rahatsızlığını bu paraya devretmiş ya da göçürmüştür (Tek, 2019: 166).

Arılık kelimesi *Derleme Sözlüğü*’nde [arılak] “bir hastalığı ilaç veya okuyup üfleterek geçirmeye çalışan kimseye verilen ücret, bahşiş. Türbe, tekke ve ziyaret yerlerine konulan, para, adak” şeklinde açıklanmaktadır (Derleme Sözlüğü, 2009:320).

Sağaltma ocaklarının hepsinde, hastalığın tedavi işlemi devam ederken veya tedavi işleminin sonunda, ocak olan kişiye az miktarda para verilir, buna arılık denilmektedir. Sağaltma ocakları, arılık konusunda hastayla kesinlikle pazarlık yoluna gitmezler. Arılık vermede dikkat çeken önemli bir nokta, arılık verme işleminin, paranın elden ele verilmesi şeklinde değil, paranın yere veya işlem yapılan kabın, bezin vs. içine atılması şeklinde yapılmasıdır (Öger, 2010: 1233).

6.1.1. Ağrı Ocağı

Çivril Özdemirci Mahallesinde ikamet eden Meryem Güler (K9) babasının dayısı Hidayet dayısı avucuna su alıp üç İhlas duası okuduktan sonra, suyu içerek el almıştır. Ocaklı, hastanın ağrıyan yerine tıraş bıçağı yardımıyla keser. Kan tomurcuk tomurcuk olduğu zaman üzerine soğan ya da patates sarılır.

Çivril Kırılan Mahallesinde ikamet eden Zeynep Türk (K88) ağrı ocağıdır. Anne ve babasından on üç yaşında el almıştır. Ağrıları geçirmek için iki farklı tedavi

uygulamaktadır. Birinci tedavi yöntemi; ağrıyan yer jiletle kesilir, kan akıtılır. İkinci yöntem; ağrıyan yere yumurta koyarak İhlas ve Fatıha dualarını okur.

6.1.2. Bel Çekme Ocağı

Çivril Özdemirci Mahallesinde ikamet eden Muzaffer Tekin (K5) on beş yaşında dedesi bel çekerken öğrenmiş ve ocaklı olmuştur. Ocaklı, hastayı yere yatırır. Beline yazma bağlar, birisi hastanın ayaklarının üzerine oturur. Ocaklı, hasta habersiz bir haldeyken beli çeker.

6.1.3. Egzama Ocağı

Egzama, ciltte kuruluk ve kaşıntı olmasıyla kabarcıkların oluşmasıdır. Çivril İmralı Mahallesinde ikamet eden Huriye Cura (K79) kaynanasından el almış ocaklıdır. Kaynanasının kaynanası ocaklıymış. Kaynanasının elinden su içmiş. “Hastalar ilk doktora giderler sonra iyileşemeyince bana gelirler” demektedir. Kükürt, göktaşı, katran ve kantaron otu karıştırır. Tüpün üzerinde ısıtır; hastanın egzama, sedef olan yerlere besmele çekerek sürer.

6.1.4. Gelincik Ocağı

Gelincik hastalığı ayakların şişmesi ve genişlemesi sonucunda varlığını gösterir. Şişmenin nedeni lenf kanallarından geçen iltihaplanmalar şişliğe neden olmasıdır. Çivril Akdağ Mahallesinde ikamet eden Döne Çelik (K45) halasından el alan ocaklıdır. Ayak şiştiği zaman o bölgeye sıcak taş koyarak bastırır. Ocaklı taşı okur ve tükürür. Karşılığında bir şey almaz.

6.1.5. Göbek Düşüklüğü Ocağı

Ağır kaldırmak, korku ve fazla hareketlerden dolayı göbek düşmektedir. Çivril Gümüşsuyu Mahallesinde ikamet eden Fatma Elbir (K26) babasından altı yaşında el almıştır. Babası eline tükürmüş, kendisi de yalamıştır. Babası uygulama yaparken yanında öğrenmiştir. Hastanın karnına elini götürür eğer zıplamıyorsa düşmüş. Atıyor ise yerinde duruyormuş. Eline ağrı geçmesin diye karşılığında demir para almış.

Çivril Akdağ Mahallesinde ikamet eden Döne Çelik (K45) halasından el almış ocaklıdır. Hastanın göbeği kaldırılır. Sağa sola doğru ovalayıp usulce çekilir. Çekildikten sonra göbek üzerine sabun koyulur, yazmayla sıkıca bağlanır. Hasta iyileşmezse bir gün sonra tekrar gelir. Aynı işlem tekrarlatılır. Göbek yeri su aldıysa Işıklı Akgöz kaynağında (suda) bir ot vardır, taşın yüzünde çıkan marula benzeyen bir

ottur. Otu göbeğe sarılır. 3-4 gün sarılı halde bekletilir. Ondan sonra göbek çekilir. Karşılığında bir şey almamaktadır.

6.1.6. Kaşıntı Ocağı

Kaşıntı genel olarak cilt üzerinde bulunan kızarıklık, kaşıntı, iltihaplanma ve alerji gibi etkiler sonucu ortaya çıkmaktadır. Çivril Özdemirci Mahallesinde ikamet eden Havva Kemik (K83) kaşıntılara bakan ocaklıdır. “Rahmetli annemin, annesi yaparmış. Anadan, babadan ocaklıyız. Bakarak öğrendim” demektedir. Ağzına bir miktar buğday alır, hastanın kaşınan yerlerine püskürtür.

6.1.7. Kırık- Çıkıkçı- İncinme Ocağı

Çivril Özdemirci Mahallesinde ikamet eden Fatma Türk’ün (K2) anneannesi kırık-çıkıkçı ocaklıymış. Kırık-çıkık eli almamıştır, kendi kendine öğrenmiştir. Kırık vakası ile karşı karşıya kaldığı durumda herhangi bir uygulama yapmadan kişiyi hastanelere yönlendiriyor. Çıkık bölgenin üzerine zeytinyağı sürülür, onun üzerine hamur ya da soğan koyularak sarılır.

Çivril Özdemirci Mahallesinde ikamet eden Hatice Cura (K7) kendi kendine öğrenmiştir. Kırık tedavisine bakmıyor. Çıkıklara bakmaktadır. Çıkık olan yeri çeker, eliyle ellediğinde eksiklik varsa o boşluğu çekerek doldurur. Hastanın “Allah razı olsun” demesi yeterli diyerek karşılığında para almıyor.

Çivril Gürpınar Mahallesinde ikamet eden Ümmü Kuluç’a (K15) dedesi tarafından “kızım kiminin duası kiminin parasıdır geri çevirme” diyerek el vermiştir. Dedesi yaparken öğrenmiştir. On senedir yapmaktadır. “Hastalar ilk doktora giderler sonra iyileşemeyince bana gelirler” demektedir. El ile muayene eder. Çıkığın olduğu bölgeye zeytinyağı sürer ve ovma işlemi yaparken çıkan kemiği yerine getirir. Daha sonra bölgeyi bez ile sarar. Karşılığında “Allah razı olsun” derlermiş.

Çivril Somak Mahallesinde ikamet eden Kumru Oruç (K22) “yedi sekiz yaşlarında camız koşturuyorduk. Hayvan yaralandı gözünden yaş geliyordu, dayanamadım. Hayvanı yatırdım. Bağırsaklarını içine kattım, yorgan ipliyle diktim. Üzerine katran sürdüm. Bir hafta da iyileşti. O günden sonra kırık çıkıkları tedavi etmeye başladım.” demektedir. Çıkık olan bölgeyi hissedip yerine oturturuyor.

Çivril Kırılan Mahallesinde ikamet eden Mehmet Güpgüp (K25) kırık çıkıkçı ocağıdır. Ustasından Bekilli Mehmet Ustadan bakarak öğrenmiştir. “Çene çıkarsa, çene kendini

kapatmaz. Esnerken ya da kavga ederken çene çıkması görülür. Çenenin iki tarafında kemikler bulunur. O kemikleri oynatılıp bir anda çekilir. Parmaklar çıktığı zaman avucun içindeki ekler bastırılır. Topuk kaymasında, topukta iki kapak vardır, kapaktan çıkar. Aşağıdan tutup avuç içine topuk alınır, asılıp çekilir. Eklemde ayak tarak kısmı çıktığında, ayağın altına taş koyulup tarak kısmı parmaklar aşağıya sarkar, oradan basıp yerine girmiş olur.”

“Kırıklarda ilk olarak plastik boruyla etrafı sarılır. Boru üzerine hamur karıp sarılır. Üzerine süpürge dolanır tekrar üzerine hamur sarılır. İlk sarılan hamur, boruyu tutuyor. Şişlik inince ipe sıkılaştırılır. Bir süre sonra iyileşmeye başlar. Karşılığında bir şey almıyorum.” demektedir.

Çivril Düzbel Mahallesiinde ikamet eden Nevzat Barut (K34) yirmi yaşında dedesinin elini tutmasıyla ocaklı olmuştur. Hayvanların kırık çıkıklarına bakar. Dedesi hayvanlarda uygulama yapmıştır. Dedesi uygularken kendisi de öğrenmiştir.

Çivril Işıklı Mahallesiinde ikamet eden Hayrettin Emren (K57) dedesinin babasından gelme ocaklıdır. Dedesi kendisine, eve gelen boş dönmeyin diye el vermiştir. Yirmi beş yaşında başlamıştır. Kırık olan yerin altı üstü bezle sarılır. Üstüne tahta koyulup tekrar sarılır. Aşırı sıkılmaması dikkat edilir. Karşılığında bir şey almamaktadır.

Bel kısmı olduğunda eklemelere bakılır. Taze ise sırt üstü yatırılır, zeytinyağı sürülür, dizlerin altına yastık koyulur. Çeneye yazma bağlanılır, çekilir. Bel zinciri oynuyorsa yerine girmiştir (K57).

Çivril İnceköy Mahallesiinde ikamet eden Yeter Karahan (K67) kimseden el almamış kendi kendine öğrenen ocaklıdır. 50 yaşında uygulamaya başlamış. İlk olarak sıcak sabunlu su ile yıkıyor. Çıkık olan kısmı yukarı kaldırır, boşluk kısma ileri geri yaparak yerine getirir. İlk olarak doktora giderler daha sonra kendisine gelirler.

Çivril Menteş Mahallesiinde ikamet eden Emine Karaman (K80) anne tarafı ocaklıdır. Sülaleden gelen bir ocaklıdır. Otuz beş senedir tedavi etmeye çalışıyor. Kırık olduğunda doktora gönderir. Çıkıklara bakmaktadır. Kol çıktığında hastanın arkasına geçer, kolu yukarı doğru kaldırır, ileri geri yaparak yerine getirtirir. İşlemi yaparken. “Allah senden medet, senden şifa, bizden de yardım” diyerek Fatıha duasını okuyarak tedavi eder.

Çivril Reşadiye Mahallesiinde ikamet eden Ayşe Tekin (K84) kayınbabasından el almış kırık çıkıkçı ocağıdır. Yirmi yaşında kayınbabasından öğrenerek uygulamaya

başlamıştır. “Çıkık olan yeri düzeltip üzerine kolonyaya döküyorum. Kolonyayı dökünce kızarmaya başladığında üzerini bezle sararım. Önceden acıya katran dökülürmüş. Karşılığında bir şey almıyorum.” demektedir.

Çivril Çıtak Mahallesinde ikamet eden Ramazan Ekizaslan (K93) kırık çıkıkçı ocağıdır. “Kardeşimin kolu kırıldığı zaman babam, Isparta da doktora götürdü. Oradaki doktor, askerlik arkadaşı çıkmış. Bir hafta doktorun yanında kalmışlar, doktor babamın azmini görünce hem kardeşimi tedavi ediyor hem de babama birkaç tedavi yöntemi öğretmiş. Daha sonra babam ve kardeşim köye geliyorlar. O günden sonra babam eve gelenlere yardımcı oldu. Babam yaparken ben de öğrendim. 2003 yılından beri yapıyorum. Kırık olduğu zaman bakmıyorum, doktora gönderiyorum. Çıkık olan yere masaj kremi sürerim ve bölge yumuşar. Çıkık olan yeri kaldırılır, kütle tirim. Hasta eve gittiğinde 3 gün boyunca akşamları o bölgeye zeytinyağı sürüp buğday haşlayarak sarar.” demektedir.

Çivril Özdemirci Mahallesinde doğan Hanife Aktepe (K94) kırık çıkıkçı ocağıdır. “On beş yaşında annemden bakarak öğrendim. Çıkık olduğunu elimle anlıyorum. Zeytinyağı sürüyorum. Çıkık yer aşağıya düşmüş ise yukarı kaldırırım, elimle düzeltirim ve sararım. Kırık olan yeri ise düzeltirim, üzerine muşambayı sararım. Üzerinden tahta ya da kalın kâğıtla sarar ve zift sürerim. 2-3 gün ya da 1 hafta bekletilir. Karşılığında bir şey almıyorum.” demektedir.

6.1.8. Nazar Ocağı

Çivril Özdemirci Mahallesinde ikamet eden Ayna Oruç (K8) dedesi kurşun dökme ocağıydı. Dedesi babasına, babası annesine, annesi kendisine el alan ocaklıdır. Çanağın içine su katılır. İçine yedi buğday, bir tane iğne atılır. Kepçeye kurşun koyulur. Hastanın üzerine tülbent örtülür. Üzerinde çanak tutulup içine kurşun dökülür. Kurşunu üç sefer başa, üç sefer kursağa ve 3 sefer dizlere dökülür.

Çivril Gümüşsuyu Mahallesinde ikamet eden Ramazan Çiçek (K29) kurşun dökme ocağından tedavi görmüştür. “Köyde bulunan topal Kezban tarafında kurşun döküldü. “Başıma bir yazma örterlerdi. Kurşunu sıcak suya koyulur, ateşte eritilir. Soğuk suya dökülürdü. Arkasından dualar okunurdu.” demektedir.

Çivril Gümüşsuyu Mahallesinde ikamet eden Fatma Sakin (K40) annesi ocaklıymış, kendisi otuz yaşında annesinden el almıştır. Annesi gelen hastayı geri çevrime diye el vermiştir. Kurşun dökene “afsunlama yaptı” der. “Metal bir tava içinde kurşun eritilir.

Hastanın üzerine tülbent örtülür. İçinde su bulunan çanağa erimiş kurşunu hastanın üzerinden dökülür. Kurşunun olduğu çanaktaki su içilir ve yüzü yıkanır.” demektedir. Kendisine ağrı geçmemesi için karşılığında demir para almaktadır.

Çivril Akdağ Mahallesiinde ikamet eden Döne Çelik (K45) halasından el almış ocaklıdır. Kurşunu tavanın içine koyup eritir. Hastanın başına yazma örtülür. Besmele çekilir hastanın üzerinden başka bir kaba kurşun dökülür. Dökülürken 7 Ayete-l Kürsi, İhlas duası okunur.

Çivril Tokçalı Mahallesiinde doğan Kezban Bardakçioğlu (K61) dedesini ocaklıymış. Sülaleden geldiğini söyledi. Kurşun dökmeye otuz yaşında başlamıştır. Tüpün üzerinde bir kepçe de eritilir. Hastanın üzerine bir tülbent örtülür. Üzerinden kurşunu bir kaba dökülür, dökerken “Allah gelmiş geçsin” der. Dökme işlemi 3 kere yapılır. Kurşunun bulunduğu su içilir; el ayak, yüz yıkanır.

Çivril İğdir Mahallesiinde ikamet eden İrfan Gökçe (K64) annesi ocaklıymış, sülaleden gelen bir ocaklı olma durumu varmış. Kendisi 45 yaşında kurşun dökmeye başlamıştır. “Besmele çekerek başlarım. Kurşun ateşte eritilir. Hastanın üzerine tülbent örtülür. Üzerinden bir sahanın içine kurşun dökülür. Dökerken İhlas duası okurum. Kurşunun bulunduğu suyu hastaya içirilir; eli, ayağı yıkanır.” demektedir.

Çivril Kocaya Mahallesiinde ikamet eden Mehmet Bulduk (K78) nazarı okuma ocağıdır. Çeki karışlama yapmaktadır. İpe, düğüm atılır. İpin sonunda düğümünden parmak dışarı çıkıyorsa nazar değmiştir. Bildiği duaları okuduğunda parmağın düğümü geçmesi engellenir.

Çivril Kırılan Mahallesiinde ikamet eden Zeynep Türk (K88) kurşun dökme ocağıdır. “Annem ve babamdan el aldım. Tava içinde kurşun eritilir. Hastanın üzerine örtü örtülür. İçinde su bulunan çanağa erimiş kurşunu hastanın üzerinden 3 kere dökerim. Kurşunun olduğu çanaktaki su içirtirim ve yüz yıkatırım.” demektedir.

6.1.9. Sarılık Ocağı

Bilirubin adlı maddenin vücuttan yeterince uzaklaştırılmadığında kan dolaşımına katılarak cildin sarı renkli bürünmesine sarılık denir. Çivril Merkezde ikamet eden Münir Sayhan (K21) altı yedi yaşlarında sarılık ocağından tedavi görmüştür. “Sarılık ocağına gittiğimde ocaklı kadın, parmağına tükürerek iki kaşımın ortasını ovaladı. Daha

sonra jiletle üç çizik attı ve kanadı. Bu işlem üç sefer yapıldı. Göz dokunmuş diye kurşun döktürmeye gelirler.” demektedir.

6.1.10. Siğil Ocağı

Human papilloma virüsün derinin üst tabakasında enfeksiyon oluşturmasıyla büyüyen hastalıktır. Çivril Özdemirci Mahallesinde ikamet eden Fatma Türk (K2) anneannesinden el almış ocaklıdır. Siğillere, ay doğduğu zaman aydan gözünü kesmeden 3 kere İhlas süresi okur. Yerde, toprağın üzerinde bulunan taş, ot, çöp alıp hastanın eline sürer.

Çivril Gümüşsuyu Mahallesinde ikamet Ayşe Akçay (K30) köyün Ümmühan abla adlı ocağından tedavi görmüştür. “Yılanın gömleğini (derisini) yedirdi. Deriyi kesip 41 İhlas, 7 Fatiha duasını okuyup sardı.” demektedir.

6.1.11. Temre Ocağı

Cildin üzerinde kızarıklık ve kabarıklık lekelerin olması, tahriş olmasına temre denilir. Çivril Gümüşsuyu Mahallesinde ikamet eden Ayşe Akçay (K30) annesinden el almış bir ocaklıdır. “Temrenin etrafını çizerim, İhlas, Nas, Felak dualarını okuyup tükürürüm.” demektedir. Temreye tükürme işlemi Cumartesi günü yapılmaktadır.

Çivril Gümüşsuyu Mahallesinde ikamet eden Ayşe Gümüş (K32) annesinden el almış ocaklıdır. Gelin olduktan sonra yirmi beş yaşında yapmaya başlamıştır. Annesi kendisinin avcuna tükürmüş ve o da yalamış. Efelik otunun kökünü taşla ezer. Köke Fatiha, İhlas sürelerini okuyup tükürür. Otuyla kökü birlikte sürer.

Çivril Işıklı Mahallesinde ikamet eden Sultan Selçüker (K60) dedesinden el alan ocaklıdır. Dedesi kendisine lokum vereceği sırada ağzına tükürmüştür. On yaşında el almıştır. Temrenin olduğu bölgeye bir İhlas, bir Fatiha sürelerini okuyarak tükürür. Tükürme işlemi bittikten sonra temre otunu sürülür. Temreye tükürme işlemi 3 Cumartesi günü yapılmaktadır.

Çivril Karamanlı Mahallesinde ikamet eden Memiş Sarıkaya (K76) mahallede bulunan Çelik Mehmet Sarıkaya adlı ocaklıdan tedavi görmüştür. “Temrenin etrafını kalemle çiziyor sonra üzerini tükürüyor.” demektedir. Temreye tükürme işlemi 3 Cumartesi günü yapılmaktadır.

Çivril Kocaya Mahallesinde ikamet eden Mehmet Bulduk (K78) atası temre kesen ocaklıymış. “Anne elini ver” dedim, annesi “veriyorum oğlum” diyerek el almıştır.

Keskin bir bıçak yardımıyla temrenin etrafını çizer. Çizerken 2 Fatiha, 1 İhlas sürelerini okur ve “okuması benden şifası Allah’tan” diyerek tedavisini uygular.

6.1.12. Topalan Ocağı

Yemeğin fazla kaçırılması, midenin sindiremeyeceği yemekler yenilmesi, zehirlenme, stres gibi durumlar mide rahatsızlığına neden olmaktadır. Bu nedenlere Çivril’de halk arasında topalan denilmektedir. Çivril Özdemirci Mahallesinde ikamet eden Hatice Cura (K7) köyün aşağı mahallesinde oturan bir kadının avcundan su içerek el almıştır. Hastanın mide bulantısı olduğunda gelir. Ocaklı, hastanın midesinin etrafını ovalar. Ağrısı kendisine geçmemesi için karşılığında demir para alır.

Çivril Özdemirci Mahallesinde ikamet eden Ayna Oruç (K8) para karşılığında köyün Ergen ebesinden al almış ocaklıdır. Eşinin sürekli karnı ağrımından dolayı el almıştır. Yemekten haz alınmadığında mide rahatsızlanır. Suyu çok içildiğinde su topalanı olur. Yirmi sene önce Ergen ebeden elli lirayla satın almıştır. “Sol elim senin sol elim senin” diyerek avucundan su içmiştir. Hasta kendi gelemiyorsa uzaktaki kişi için avuca tuz alınır okutulur, o tuzu hastaya yalattılır.

Çivril Özdemirci Mahallesinde ikamet eden Meryem Güler (K9) on beş yaşında babasından el almıştır. Hastanın karnı ağrıdığı zaman ovalar. Ovalarken Nas, Felak, İhlas sürelerini okur. Karşılığında ağrısı kendine geçmemesi için hastadan demir para alır.

Çivril Merkezde ikamet eden Münir Sayhan (K21) babaannesinden el almış ocaklıdır. Babaanesi avucuna su almış, içine üç kere tükürmüş ve o suyu içerek el almıştır. Yirmi beş otuz yaşlarında, kültürün devam etmesi için hobi olarak el aldığı belirtmiştir. “Bir şey çok yenildiğinde mide eritmiyor. Bu yüzden topalan tutulur.” demektedir. Hasta sırt üstü yatırılır. Ocaklı hastanın, ayağı ile karnını çiğner. Baskının şiddetini artırtmak için ayağın topuğu basılır. Tedavi ederken “Allah’ım şifa ol, hastalığımı iyileştir” denilir.

Çivril İğdir Mahallesinde ikamet eden Turgay Yazıcı (K62) sülaleden gelmesiyle el almıştır. Hastanın karnı biraz sağ elle biraz sol elle bastırılır. 5-6 kez yapılır. Ağrı fazla ise ayakla çiğnenilir. Gelen hasta ocaklı, görmeden evden kaşık çalarlar ya da tuz götürürler. Topalan çiğnerken bir dua okumuyor.

Çivril Özdemirci Mahallesinde ikamet eden Havva Kemik (K83) topalan ocağıdır. Annesinin elinden su içerek ocaklı olmuştur. Hasta topalan olduğunda midesi

bulanmaya başlar. Ocaklı “benim eller değil geçmişlerin eli” diyerek hastanın karnını ovalar.

6.1.13. Yel Ocağı

Halk arasında gövde, kol ve bacaklarda ağrı olması durumuna yel girdi denilir. Çivril Özdemirci Mahallesiinde ikamet eden Dudu Karaca (K86) annesinden el almış ocaklıdır. “Atadan, dededen kalma ocaklıyız. Annem, avucuna su aldı; 3 kere İhlas süresini okudu, ben de o suyu içtim. 50 yıldır yel tutuyorum. Hastanın ağrıyan yerine elime koyuyorum. Kimden aldıysam, benim eller değil ebemin eli diyerek tutuyorum.” demektedir.

6.1.14. Yılcık Ocağı (İlancık)

Vücutun kol, bacak, baş, sırt vb. yerlerinde ağrı olmasıdır. Çivril Özdemirci Mahallesiinde ikamet eden Hatice Cura (K7) dedesinden el alarak ocaklı olmuştur. Altmış beş yaşında olup yirmi yaşından beri yapmaktadır. Diğer adıyla kızılıyörük tutar. Kızartı, kaşıntı olduğu zaman, bir kapta pekmez ısıtılır, sıcak sıcak kaşıntının üzerine koyulur. Hastanın “Allah razı olsun” demesi yeterli diyerek karşılığında para alınmıyor.

Çivril Gümüşsuyu Mahallesiinde ikamet eden Cemile Akçay (K39) on beş yaşında ebesi eline tükürmüş ve o da yalamıştır. Gelin olduktan sonra yirmi yaşında uygulamaya başlamıştır. İlk olarak doktora giderler daha sonra kendisine gelirlenmiş. Hacdən getirilen un içinde bekleyen yılcık taşları ve bıçak yardımıyla yaparmış. Taşlar ağrıyan yere ocaklının tükürmesiyle yapıştırılır. Ocaklı ellerini açarak bildiği duaları okur. Taşların kendiliğinden düşmesi beklenir. Taşlar düştüğünde ocaklı taşların olduğu yeri bıçakla keser gibi yapar. Hastaya, ocaklının elinden bir bardak su içirilir.

Çivril Özdemirci Mahallesiinde ikamet eden Bayram Bayram (K87) babasından el almış ocaklıdır. Babası yılanı öldürdüğü için kolunda ağrı oluşmuş. Babası da o günden sonra hastanın neresi ağrıyorsa tutmaya başlamış ve yılcık ocağı olmuştur. Ocaklı, uygulamaya başlarken “babamın eli” diyerek başlamaktadır. Karşılığında bir şey almamaktadır.

6.2. Türbeler ve Adak Yerleri

Halk hekimliğinde sağaltım yerlerinden biri türbeler, tekkeler veya yatırlardır. Türbe *Türkçe Sözlük*'te, ünlü bir kimse için yaptırılan ve içinde o kimsenin mezarı bulunan yapıya; doğaüstü gücü bulunduğuna, din, vatan ve millet yolunda yararlılık gösterip Allah katında manevî üstünlüklere ulaştığı ve ziyaret edilen yerde öldüğü

düşünülen ermişlerin yattığı yerlere yatır denilmektedir. Tekke ise buldukları yerlerde dini veya tasavvufi tesirlerde bulunmuş (evliya, dede, şeyh, hoca gibi) tarikat kutup ve salıklarının yerleştikleri, ibadet ettikleri, tören yaptıkları, yattıkları yerler, zaviyeler, türbeler ve dergâhlar olarak tanımlanmaktadır (Çevik, 2008: 164).

Orta Asya bozkırlarda, tarihinin en eski zamanlarından beri atalara duyulan güçlü bir tapınma duygusundan kaynaklandığını ve atalara tapınmanın vazgeçilmez bir koşulu olarak mezar başında bazı dönemlerde kurban sunma törenleri düzenli bir şekilde gerçekleşmiştir (Roux, 1999: 188-189).

İslamiyet öncesi Türk kültürüne ait atalar, tabiat kültü ve Gök Tanrı kültü; yatır, türbe, mezar gibi ziyaret yerlerinin çevresinde inanış ve pratiklerin temelini oluşturmaktadır. Atanın öldükten sonra ruhunun birtakım üstün güçlerle donanacağına ve bu sayede geride kalanlara yardım edeceğine inanılarak ona ait eşyalar, mezarlar kutsal kabul edilip ruhlarına kurbanlar sunulurdu. İslamiyet'in kabulünden sonra ise atalar kültü Anadolu'da veli kültürünün oluşumunda etkili olmuştur. Velinin ait olduğu toplumun sosyal, dini ve ahlaki değerlerinin temsilcisi olduğuna inanılır (Artun, 2004: 121-124).

Anadolu'da türbe ya da bir eren mezarının kime ait olduğunun bilinmemesine rağmen büyük bir saygıyla ziyaret edilir. Türbeler, halk kültüründe ve psikolojisinde önemli yer tutmasıyla binlerce yıllık bir tarih ve kültür birikiminin sonucu olduğu gibi doğa karşısında çaresiz kalan insanoğlunun kendisine bir kurtuluş yolu aramasının da sonucudur (Durdu, 1998: 115). “Yatırlara, türbelere türlü olağanüstü güçleri olduğuna inanılan, adlı adsız velilere halk türlü hastalıklarını sağaltmak için de başvurur. Kısırlık kadının bir suçu sayıldığı için, yatırlara bunu gidermek amacıyla başvuranlar kadınlardır. Yatırlara giden kadınların giriştikleri işlemler çeşitlidir. Sadece bir adak, yatırın toprağından suya karıştırıp içmek, yakınında bulunan kaynaktan su içmek, etrafındaki ağaç, çalı, parmaklık, pencere demiri gibi şeylere bez bağlamak, dileğini daha açık, daha keskin belirtmek için ufacık bir salıncak asmak, yatırın bulunduğu yerde geceleme, bunların en yaygınlarıdır” (Boratav, 1984: 123).

İlçe merkezinde ve mahallelerinde hastalıkların tedavisi için çevrede yaşamış büyük âlimlerin olduğu yatır, tekke ve türbelere ziyaret edilmektedir. Türbelere hastalıkların iyileşmesi, kısmetin açılması, çocuk sahibi olmak için gidilmektedir. Bu türbe ziyaretlerinde dualar edilir, dileğin gerçekleşeceğinde kurban kesileceğine dair

sözler verilir. Aynı zamanda türbeler sosyal yardımlaşmanın yapıldığı yerlerdir. Çocuk sahibi olmak isteyen ya da kısmetin açılmasını isteyen kişi türbenin yanına bir miktar para bırakır ve ihtiyaç sahibi kimse parayı alır, gider.

“Türkçe adak kelimesinin Arapça karşılığı olan nezr, lugatta “insanın yerine getirmeyi kendisine borç (vâcip) kıldığı, vaad ettiği şey” mânasına gelmektedir” (<https://islamansiklopedisi.org.tr/adak>).

Adak, kutsal tanınan bir şahsa veya bir şeye adı söylenerek yapılan nezir veya neziredilen nesnedir. Pratikte ise adak, Tanrı’ya, kutsal tanınan bir şahsa veya bir şeye (ağaç, su, taş vb.) herhangi bir dileğinin yerine getirilmesi şartıyla adı belirtilerek yapılan bir hareket, davranış veya duadır. Adak, bazen peşin (mum yakma, yiyecek bırakma, vb.) bir and olarak ferdî veya topluca yapılan bazen de gün dönümü zamanında yapılan dinî bir uygulamadır (Tanyu, 1997: 8-9).

İnsanların sıkıntıları farklı farklı olabilmekte, böylece bir sıkıntı için türbeye başvurma da türlü etkenlerle olabilmektedir. İş bulmak, evlenmek, borçtan kurtulmak, hastalığına şifa bulmak gibi düşünceler bu etkenlerden bazılarıdır. Bu çalışmada üzerinde durulacak etken ise şifa bulma ümidi ile türbelere başvurma durumudur. Halk türlü rahatsızlıkları için türbelere dua etmek için gitmekle birlikte burada şifa için bazı ritüeller uygulayabilmekte ya da türbelere adak adayabilmektedir. Kimi yatırlar bir hastalığın uzmanıdır fakat çoğu yatırda birkaç hastalık, kimi yatırlarda ise bütün dertlere şifa özelliği bulunduğu inanılır (Boratav, 1984: 123-124).

Adak, kadınlar arasında önemli bir özgürlük gösterir. Adağı yaptıracak sebepler kadınları daha çok meşgul eden şeylerdir. Örneğin; erkek çocuğu olması, evde kalan kızın kısmetinin açılması, çocuğun yürümesi gibi işlerde yedi mahallenin yoksulunu doyurmak, yine yedi yoksulun sırtını giydirmek, yedi dedeye mum dikmek, hep kadınlar tarafından yapılan adaklardır (Tanyu, 1997: 9).

Evliyaların pek çoğu bilinmeyen bir zamanda yaşamış gözü ile bakılır. Kimlikleri ne olursa olsun, her birine, bir görev yakıştırılır. Bu görevler bir tek “adak” tabiriyle anlatılmıştır. Yatıra adak adamak, bir dileğin gerçekleşmesi için başvurmaktır. Adayan kişi bu hareketiyle, yatırın kendisi ile Tanrı arasında bir çeşit aracılık yapacağına inanmıştır. Dileği gerçekleştiğinde adağını, yatıra verdiği sözü yerine getirir. Adak kurban ise, bir hayvan kesip fukaraya dağıtır; bir bağış ise onu türbeye ya da bekçisine vererek yerine getirilmiş olur. Kısacası adak; 1) yatırla bir dilek konusunda

anlaşma, 2) kesilen kurban, 3) yapılan bir bağış, 4) önemsiz, ya da garip de olsa, yatırım hoşuna gidecek bir eylem olur. Çocuk isteyenlerin, doğacak çocuklarına yatırım adını, ya da ona adandığını belirten, Satılmış, Satı gibi bir adı vermeleri de adak gelenekleri arasındadır (Boratav, 1984: 42).

Adaklar, Türk halk edebiyatı ürünlerinden olan *Dede Korkut Kitabı* hikâyelerinde yer almıştır.

“Dirse Han dişi ehlinin sözü ile büyük bir ziyafet verdi, dilek diledi. Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirdi. İç oğuz, Dış Oğuz beylerini başına topladı. Aç görse doyurdu, çıplak görse donattı. Borçluyu borcundan kurtardı. Tepe gibi et yığdı, göl gibi kırmızı sağdırdı. El kaldırdılar, dilek dilediler. Bir ağzı dualımın hayır duası ile Allah-ü Teâla bir çocuk verdi.

Kuru kuru çaylara su saldım

Kara elbiseli dervişlere adak verdim

Aç görsem doyurdum, çıplak görsem donattım

Tepe gibi et yığdım, göl gibi kırmızı sağdırdım

Dilek ile bir oğul zorla buldum” (Ergin, 1971: 24).

Halk hekimliğinin ana merkezi inanç faktörünün oluşturmasıdır. Görüşmeler sırasında kaynak kişilerin belirttiği gibi hastaların iyileşebilmesi için ilk olarak hastanın itikat etmesi gerekir. Kalben kararlı olduğunda ve gönülden inandığında tedaviye başlanmalıdır.

6.2.1. Ali Yaren Dede

Çivril Kırılan Mahallesi ile Özdemirci Mahallesi arasında Boğaziçi mevkiinde bulunmaktadır. Kırılan Mahallesi halkındaki erkekler, Cuma namazından sonra yağmur duasına gitmektedir. Burada özel adaklar yapılmamaktadır (K24).

6.2.2. Beyce Sultan Türbesi

Çivril ilçesine 6 km. uzaklıkta, ilçenin güneybatısında yer alan Menteş ve Kocakaya Mahalleleri arasındaki yer almaktadır. Beyce Sultan Kümbetinin kitabesi bulunmamaktadır. XIV. yüzyıl Germiyanlı Şeyhlerinden olduğu tahmin edilmektedir. Türbe, kesme taş, devşirme mermer ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Kubbesi tuğladan

inşa edilmiş, ancak yüzeyi son zamanlarda çimento harcıyla sıvanmıştır (Uysal, 1990: 289; Cirtil, 2006: 199).

“Köyde harman kalktıktan sonra türbeye yiyecek ve su götürülürdü, türbeye bırakırdık. Hoca dualar ederdi” (K81).

6.2.3. Cebeli Dede

Çivril Özdemirci Mahallesi ile Reşadiye Mahallesi arasında bulunmaktadır. 1877 yılında vefat edildiği düşünülmektedir. Cebeli Dede için halk arasında âlim, derviş olarak tanınır. Kerametleri dilden dile anlatılmaktadır. Köylü, Cebeli Dede’ye giderek adaklarını gerçekleştirir. Yılın belli zamanında mahalledeki kimseler tarafından imece usulüyle yemek hayrı yapılır (K2, K9).

6.2.4. Dedeköy Cami Türbesi

Emircik ve Balçıkhisar Mahallelerinin girişinde yer almakta ve Çivril ilçe merkezine 5 km. uzaklıktadır. Tarihi bilinmeyen türbenin, kitabesi bulunmamaktadır. Mekân içinde yer alan şahideler üzerinde de herhangi bir kitabeye rastlanılmamıştır. Mimari özelliklerinden hareketle yapının XIV. yüzyılda inşa edildiğini tahmin edilmektedir. Türbe kare planlı, kübik gövdeli, üzeri oluklu kiremitle kaplı kubbeye örtülüdür. Türbe içinde kim olduğu bilinmeyen dört mezar bulunmaktadır. Bunlardan ikisi kuzey duvarında arka arkaya, diğer ikisi güney duvarında yan yanadır (Uysal, 1990: 303-304; Cirtil, 2006: 197).

“Eşim göğüs kanseriydi, şifa bulsun diye götürdüm. Dileklerimizi diledik, dualarımızı ettik” (K36).

“Annem ben doğmadan iki çocuğunu düşürmüş bu yüzden beni oraya bağladı. Adak adanır, kurban kesilir.” Halk kendi arasında erzaklarını götürerek yemek yapılır, hayır olarak dağıtılır. Türbenin yanında bulunan ağaçlara, çocuğu olmayan kadınlar çaput bağlar. Dileklerini dilemek ve adak adamak için gelinir (K77).

6.2.5. Ece Sultan Türbesi

Çivril Gümüşsuyu Mahallesi’nde mezarlık içinde bulunmaktadır. Diğer adı Derviş Dede Tekkesidir (K35). Yaşadığı devir hakkında bilgi yoktur. Üzerinde herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Çocuk sahibi olmak isteyenler türbeye gelir, kadınların yazmaları bağlanır, dua ederler, dilek dilerler.

“Altı sene çocuğum olmadı, yazmamı götürüp bağladılar, namaz kıldık. Allah ver şifayı ellerin geçtiği köprüden beni de geçir diyerek adak kurbanı kesildi, köy halkına dağıtıldı. Çocuklara âmin çektirdik. Daha sonra çocuğum oldu” (K26).

“Çocuk düşmesini engellemek için kadının yazması bağlanır” (K40).

“Çocuğu olmayan kadınlar bağlanır. Adak adanır. Namaz kılınır” (K41).

“Adağı olanlar tarafından türbeye bir miktar para bırakılır ya da eşya bırakılır, ihtiyaç sahibi olan alır, gider. Namaz kılıp dua edilir. Dilekleri gerçekleştiğinde 7 tane adak adarlar.” (K29)

“Çocuğu olmayan kadınlar Ece Sultan’a gider, bağlanırlar. Adak adarlar, dua eder, namaz kılarlar. Hayır dağıtırlar. Kadının çocuğu olduktan sonra kıza Ece, Sultan; erkek çocuğa Derviş isimleri verilir” (K35).

Halkın genel olarak ifade ettiğine göre çocuk sahibi olmak isteyenler Ece Sultana gider, yazma bağlarlar, dua ederler, dilek dilerler ve adak adarlar (K27, K30, K31, K32, K37, K42).

6.2.6. Habib-i Acem Türbesi

Çivril İlçesi mezarlığının içinde bulunmaktadır. Beyce Sultan ile birlikte yöreye yerleşen Türkmen aşiretlerine önderlik etmiştir. Türkmenlere çiftliği ve tarımı öğretmiş, emrindeki topluluğun köyler halinde örgütlenmelerine de ön ayak olmuştur.

6.2.7. Hıdır Baba

Çivril Gümüşsuyu Mahallesi Gümüşsuyu Şelalesinin alt tarafında yer almaktadır. Hakkında tam bilgi bulunmamaktadır. Köy halkı çağlayanda dedikleri mevkide bulunmaktadır. Çocuğu olmayan ve çocuk düşmesinin engellemek için dilek dileyip adak kurban kestikleri bir türbedir (K28, K30, K32, K40, K42).

6.2.8. Işıklı Aşağı Cami Türbesi

Çivril Işıklı Mahallesi Aşağı Cami’nin avlusunda yer almaktadır. 19 yy. da inşa edildiği tahmin edilmektedir. Caminin son cemaat mahalli köşesindeki girişin doğu kenarına inşa edilmiştir. Türbe ve cami sonradan birleştirilmiştir. Türbe, doğu-batı yönünde dikdörtgen planda inşa edilmiş ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbenin kuzey, doğu duvarı moloz taş aralarında tuğla parçaları ile batı duvarı ise kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kubbenin üzeri çimento ile sıvanmıştır. Kuzey cephesinde bir kapı, doğu ve batı yönünde pencere bulunmaktadır (Cirtil, 2006: 197). Türbe içinde altı tane mezar

bulunmaktadır. Bir mezarın kitabesinde kılıç işlemesi bulunmaktadır. Buradan da mezarda yatanların savaş esnasında şehit düştükleri bilgisi verilmiştir. Halk genellikle hasta çocuğunun tedavisi için gelmektedir. Hasta çocuğu mezarın üzerine yatırılır. Ağlarsa iyileşir, ağlamazsa çocuktan ümit kesilir. Ayrıca dua etmek ve dilek dilemek için gelirler (K45 / K60).

6.2.9. İbrahim Dede

İbrahim Dede Özdemirci Mahallesinde İğdelik mezarlığının karşı tarafında bulunan eski adıyla Eski Köy mezarlığın içinde bulunmaktadır. Etrafında yağmur duası yapılmaktadır. Köylü imece usulü yemek yapar ve kendi aralarında yer. Mezarın etrafını temizlenir. Dualar edilir (K4).

6.2.10. İğdir Dedeli Mescidi Türbesi

Çivril İğdir Mahallesi içerisinde yer almaktadır. Kim olduğu, ne zaman yaşadığı hakkında bilgi yoktur. Adını, on metre kadar aşağısında olan köy misafir odasından almaktadır (<https://www.genccivrilgazetesi.com/13538-13538.html>).

Çocuk sahibi olmak isteyen, dilek dilemek için ve adak kurban kesmek için ziyaret edilmektedir (K62 / K64 / K65).

7.2.11. Kara Dede

Çivril Özdemirci Mahallesindeki Yayla Mahallesi içindeki mezarlıkta yer almaktadır. Üzerinde herhangi bir yazısı bulunmamaktadır. Önceden üstü açık halde bulunurken düzenlemeler yapılarak üstü kapatılmıştır. Çocuğu olmayan kadınlar ziyarete gelerek adak adar (K5).

6.2.12. Sarı Buba

Çivril Kırılan Mahallesinden 2 km uzaklıkta yer alan mezarlığın içinde kulübe şeklinde bulunmaktadır. Belirli günlerde kadınlar yağmur duasına gitmektedirler. İmece usulü ile keşkek pişirilir, hayır yapılır. Dualar edilir (K24).

6.2.13. Şeyh Cüneydi Bağdadi Makamı Temsil Eden Kişinin Türbesi

Çivril Kocayaka Mahallesinde bulunmaktadır. Hakkında tam bilgi bulunmamaktadır. Elde ettiğimiz bilgilere göre 1800'lü yıllarında Osmanlı Devleti tarafından imam olarak atanmıştır. Şeyh Cüneydi Bağdadi tarikatın son temsilcisidir. Şeyh Cüneyt denilen tekkenin en son Şeyhliğini yapan, muhterem, saygı duyulan, dini bilgileri iyi olan, köylüye ve bu çevrede yaşayan kişilere iyiliği güzelliği dokunan, dolayısıyla onların

saygı duyduğu bir kişidir. Türbenin yakınında ıtlık ağacı bulunmaktadır. Ağacın meyveleri parça haline getirilip koçların, koyunların boyunlarına tek sayı olacak şekilde kolye gibi takılır. Ayrıca ağacın yaprakları hayvanlara yem olarak yedirilir. Türbenin 60 m. uzağında abdest pınarı dedikleri şifalı eşme bulunmaktadır (K21).

“Türbenin yanında çıban kayası bulunmaktadır. Sütü olmayan kadınlar gelir, çamur karıp göğüslerine sürerler. Türbenin yanındaki ağaca çaput bağlarlar. 2 rekât namaz kılarlar. Dileklerini diler. Türbenin etrafındaki kuşlara yem atılır. Türbeden toprak getirilir, koyunlara yem olarak verilir” (K78).

SONUÇ

“Çivril İlçesi Halk Hekimliği” adlı çalışmamız, Ege Bölgesi’nde bulunan Denizli ili Çivril ilçesinin merkez ve mahallelerini kapsamaktadır. Çalışmada, sahaya çıkılarak halkla görüşmeler yapılmış ve görüşmeler değerlendirilmiştir. Çalışma alanı, Baklan ve Çivril ovaları çevresinde yer almaktadır. Erken Tunç Çağ’ından başlayarak aralarında Beycesultan Höyüğü’nün de bulunduğu Geç Kalkolitik Çağ’dan Demir Çağlar’ına kadar yaşamsal faaliyetlerin olduğu düşünülen Çivril’in; kuzeyinde Sivashlı, kuzeybatısında Karahallı; kuzeydoğusunda Sandıklı; güneydoğusunda Dinar; güneyinde Dazkırı ve Evciler ilçeleri bulunmaktadır. 53 erkek, 43 kadın olmak üzere toplam 96 kaynak kişiyle gözlem, görüşme ve mülakat yöntemi ile Çivril yöresi halk hekimliği inanmaları ve uygulamaları kayıt altına alınmıştır. 97 kişinin 12’sinin okuma yazması yok, 10’unun okuma yazması var; 55’i ilkokul, 3’ü ortaokul, 7’si lise, 9’u üniversite mezunudur.

Halk hekimliği, daha modern tıbbın gelişmediği dönemlerde insanların çeşitli hastalıkları tedavi etmek için bitkilerden, hayvanlardan ve müzik gibi sağaltma yöntemlerini kullanarak sağlıklarına kavuşmak için uyguladıkları geleneksel bir tedavi biçimidir. Halk hekimliği, tarih öncesi çağlardan bu yana insanların çeşitli hastalıklara cevap bulup onları bitkisel, hayvansal, ruhsal vb. çeşitli tedavi yöntemlerini uygulayarak; ilk insanlardan günümüze kadar etkisini sürdürerek geleneklerine, buldukları coğrafyaya ve dini inançlarına göre mevcut duruma yeni metot ve teknikler katarak ilerlemesini sürdüren bir süreç oluşturmaktadır. Halk hekimliği uygulamaları genellikle dinsel-büyüsel yöntemlere dayanmaktadır.

Yöre halkı modern tıptan yararlanmaktadır. Gün geçtikçe hastane, sağlık ocağı, sağlık odalarının sayısı artmıştır. Halk, modern tıbbın yetmediği durumlarda halk hekimlerine ve ocaklara başvurmaktadır. Basit görünen baş ağrısı, karın ağrısı, arı sokması gibi hastalıklarda halk hekimine; kanser, iç hastalıkları, kırık- çıkık gibi ciddi ve uzmanlık getiren hastalıkların tedavisinde ise modern tıba başvurmaktadır. Olumlu sonuç alınmadığı takdirde halk hekimliğine ve bölgede bulunan hoca, şeyh, türbe gibi ziyaretgâh haline getirilen mezarlara başvurulmaktadır. Halk hekimliğinden genellikle eğitimsizlik, gelenekçilik, ekonomik nedenlerden dolayı medet umulmaktadır. Halk hekimliği, geçmişten günümüze kadar “geleneksel tıp”, “alternatif tıp”, “folklorik tıp”,

“halk tıbbı”, “halk tababeti” ve bazen de “koca karı yöntemleri” gibi isimlerle nitelendirilmiştir.

Türkler Orta Asya’dan Anadolu’ya göç ettiğinde İslamiyet ve Anadolu kültürüyle tanışmışlardır. İslamiyet öncesinde bulunan Gök Tanrı kültü, atalar kültü, tabiat kültü ve Şamanlık gibi inanışlar varlığını devam ettirmiştir. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı döneminde dârüşşifa, dârüssıhha, bîmârhâne gibi sağlık kurumları açılmıştır. Bu kurumlarda çalışacak doktor ihtiyacından dolayı medreseler açılmış ve bu medreselerde usta-çırak ilişkisi içinde eğitim gerçekleştirilmiştir.

Eski dönemlerden beri hayvanları evcilleştirmenin ana nedeni ihtiyaçtır. İnsanoğlu avcı, toplayıcı, konargöçer ve çiftçi olmasıyla beraber tarımsal faaliyetler, toplumsal faaliyetler ve inançlar doğrultusunda hayvanları evcilleştirmiştir. Evcilleştirilen hayvanların, ihtiyaçların karşılamasından dolayı varlıkları önemli hale gelmiştir. Bununla birlikte hayvanların tedavi edilmesi, iyileştirilmesi için uygulamalar ve pratikler halk veterinerliğinin oluşmasına olanak sağlamıştır. İnsanoğlu konargöçer olduğu zamanlarda da bitkilerle uğraşmış ancak yerleşik düzene geçmesiyle birlikte bitkilere olan ihtiyaç artmıştır. Bitkiler yetiştirilirken büyük kısmı zararlı böcekler tarafından tahrip edilmiştir. Halk, bitkilerin daha verimli ve sağlıklı olması için kültürel, biyoteknik, biyolojik, genetik gibi çeşitli mücadelelerde bulunmuştur. Halkın genel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Halk, hastalıkların tedavisi için tarım ve hayvancılıktan yararlanmıştır. Bel ağrısı için arpayla su nanesi karıştırılarak bele sarılması; yetiştirdikleri elma, hünnap, üzüm gibi meyvelerin mide ağrısı, şeker hastalığı gibi hastalıklarının tedavi edilmesinde kullanılmıştır. Hem insan hem de hayvan zehirlenmelerinde hayvan ürünleri olan süt ve yoğurt; maden kökenli sağaltma yöntemi olan kömürden de yararlanılmıştır.

Derlemede elde edilen bilgilere göre 78 tane insan, 27 tane hayvan ve 10 tane bitki hastalığına erişilmiş ve bunların tedavi yöntemleri kayıt altına alınmıştır. Çivril’de iletişim, ulaşım, hastane ve doktora ulaşımın zor olduğu dağ mahallerinde halk hekimliği gelişmiştir; sağlık konusunda sıkıntı yaşanan durumlarda ocaklara ve halk hekimlerine başvurulmuş veya halk kendi tedavi yöntemlerini geliştirmiştir. Geliştirdikleri bu yöntemlere, diğer mahallelerde rastlanılmamıştır. Örneğin; Osmanköy’de hemoroid tedavisinde kuşburnu kaynatılarak içilmektedir. Boğaz ağrısı için yeşil afyon ısıtılarak boğaza sarılmaktadır.

Çivril’de, halk hekimliği bağlamında çoğu hastalığın tedavi yöntemi bulunmaktadır. Ayakta ve elde bulunan mantarın tedavisi için sabah vaktinde domuz avına çıkılır. Domuz öldürülür, karnı açılır, domuzun karnına mantarlı kısım sokulur ve bu işlem sonunda kişi iyileşir. Çivril halk hekimliğinde ırvasa, parpılama, dinsel, bitkisel, hayvansal, madensel ve şifalı sularla tedavi yöntemleri kullanılmaktadır. Özellikle parpılama yöntemi ve bitkisel yolla tedavi etme yönteminden yararlanılmaktadır. Çivril’de üç mahallede şifalı su bulunmaktadır. Şifalı sularla sağaltma yöntemi fazla yaygın değildir.

Bazı hastalıkların tedavisi için hoca, şeyh, üfürükçü-okuyucu, ocaklı, izinli, gibi kişilere başvurulur. Ocak kelimesi aile, soy, sülale, aşiret anlamına gelmektedir. Halk arasında sinirle, çoluk çocuğa “ocağı tütesice” diye bir çeşit beddua edilir. Ocak sözcüğü aileye verilen bir unvan gibidir. Ailenin ruhani kimliğini taşır. Halk hekimleri olarak tanınan ocaklılar, belirli hastalıklarla uğraşırlar. Ocaklı, tedavi etme bilincini ve bilgeliğini atalarından, ailesinden almaktadır. Bu yetenek nesilden nesile devam eder. Ocaklı, atasından el verme töreniyle ya da usta, kalfa, çırak yöntemiyle el alır. Ocaklı, Orta Asya’da Şaman’ın bugüne kadar ulaşmış şekli olarak değerlendirilebilir. Her hastalığın bir ocağı bulunmaktadır; sarılık ocağı, temre ocağı, kırık çıkık ocağı gibi. Ocaklıların büyük bir kısmı kadındır. Ocaklı, “Bismillahirrahmanirrahim, el benim elim değil Fatıma Anamızın eli.” der ve tedaviye başlar. Tedavi sırasında ocaklıda geçirme, esneme gibi durumlar meydana gelir.

Türbe ziyaretlerinde dededen, yatırdan yardım istenilmesini, eski Türk inancı olan Atalar Kültü’nün bir yansıması olarak görebilmekteyiz. Sağaltım merkezleri olarak yöre halkı hastalıkların tedavisi için çevrede yaşamış büyük âlimlerin olduğu yatır, tekke ve türbeleri ziyaret etmektedir. Türbelere ziyaret edilmesindeki neden hastalıkların iyileşmesi, kısmetin açılması, çocuk sahibi olmak için olabilmektedir. Bu türbe ziyaretlerinde dualar edilir, dilek gerçekleştiğinde kurban kesileceğine dair sözler verilir. Aynı zamanda türbeler sosyal yardımlaşmanın yapıldığı yerlerdir. Çocuk sahibi olmak isteyen ya da kısmetinin açılmasını isteyen kişi türbenin yanına bir miktar para bırakır ve ihtiyaç sahibi kimse bu parayı alır, gider.

Çivril ve mahallelerinde birçok hastalığın ocağı bulunmaktadır. Kurşun dökme, siğil, temre, kırık-çıkık ocakları yaygındır ve her mahallede bunların ocağını bulmak mümkündür. Halk hekimliğinde hangi ocağa ya da türbeye gidilirse gidilsin ana

merkezi inanç faktörünün olmasıdır. Görüşmeler sırasında kaynak kişilerin belirttiği gibi hastaların iyileşebilmesi için ilk olarak hastanın itikat etmesi gerekir. Kalben kararlı olduğunda ve gönülden inandığında tedaviye başlanmalıdır.

Halk, hastalıkların tedavisi için modern tıptan yararlanmaktadır. Modern tıbbın yetmediği durumlarda da halk hekimliğini meydana getiren ocaklardan, sağaltma yöntem ve tekniklerden yararlanır. Hastalıkların tedavi yöntemleri, teknikleri ve uygulamaları Türk inanç sisteminin bir parçasını taşımaktadır. Bu çalışmada, Çivril'de uygulanan geleneksel tedavi yöntemlerinin yok olup gitmemesi için derleme çalışmaları yapılmış, bu yöntemler kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara aktararak yöresel kültürün devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın halk hekimliğine ve modern tıbbı katkı sağlamasını diliyoruz.

DERLEME SORULARI

Derleme soruları, görüşme öncesinde hazırlanmıştır. Halk hekimliğini uygulayan kişilere yöneltilmiş; daha çok öğrenim görmemiş yaşlı kişiler tercih edilmiş ve sıkmadan, rahat bir ortamda, sohbet havasında sorular sorulmuştur. Kaynak kişiye sorular sorulmadan önce adı, soyadı, yaşı, nerede doğduğu, mesleği konusu hakkında sorular sorulmuştur.

1. Kaynak kişinin adı ve soyadı
2. Kaynak kişinin doğum yeri
3. Kaynak kişinin doğum yılı/ yaşı
4. Kaynak kişinin eğitim durumu
5. Derleme Yeri ve Tarihi
6. Yaşadığınız yerde çok sık görülen hastalıklar var mı?
7. Bazı hastalıklar ayıp olduğu düşünülerek açıklamaktan kaçınılır mı?
8. Siz hasta olsanız tedavi için ilk önce nereye, kime gidersiniz?
9. Hastayı tedavi için dedeye, yatıra, ziyarete vb. yerlere götürür müsünüz? Bu yerlerin nerede oldukları ve isimleri hakkında bilgi verebilir misiniz?
10. Çevrenizde çeşitli tedavileri yapan (kırık çıkıkçı, iğneci, muskacı, yerli ebe, bakıcı, okuyan, sünnetçi) kimseler var mı, kimler?
11. Çevrenizde bu tür uygulamaları yapan kişilere ne ad verilir?
12. Muska yaptırır mısınız? Hangi hastalıklar için yaptırırsınız?
13. Muskayı kimler yapar?
14. Kurşun dökme, sülük koyma yoluyla yapılan tedaviler var mı? Bunlarla hangi tip hastalıklar tedavi edilir?
15. Kırık çıkıkçılar nasıl tedavi yaparlar?
16. Bu tedavide kullanılan malzemeler nelerdir?
17. Halk arasında daha çok hangi hastalıklar, doktora başvurmaksızın tedavi edilir?
18. İlaç yapımında kullanılan malzemeler ve maddeler nelerdir?
19. Çevrenizde şifalı sular var mıdır?
20. Bu şifalı sular nereden gelir?
21. Bu gibi yerlerin yakınında herhangi bir ziyaret yeri var mıdır?
22. Bu şifalı sular nerelere iyi gelir?
23. Hastalıkların iyi olması için adak adanır, kurban kesilir mi?

24. Çevrenizde ziyaret ettiğiniz ermiş, evliya, dede, yatır vb. yerler var mıdır? İsimleri?
25. Doktora gidilmeden, hastalıkların tedavisi için yapılan işlerden sonuç alınmazsa ne yapılır, doktora gidilir mi?
26. Nazara inanır mısınız?
27. Nazar değdiği nasıl anlaşılır?
28. Kimlerin nazarı değer, her şeye nazar değer mi?
29. Nazardan nasıl korunur? Nazar değen bir kişiye kurtulması için ne yapılır?
30. Kurşun niye dökülür? Kimler kurşun döker? Bu işi yapana bir ücret veya hediye verilir mi?
31. Burada doğumu kimler yaptırır?
32. Kadın hastalıklarında ya da doğumla, hamilikle ilgili konularda doktora gidilir mi, gidilirse ve gidilen hastanedeki ilgili doktor erkek ise bu durumda ne yapılır?
33. Tedavi işlemini kimden öğrendiniz?
34. Kaç yaşında bu işi öğrendiniz?
35. Ustanız hayatta mı? Nerededir?
36. Yaptığınız işten dolayı size bir ad verilir mi? (kırıkçı- çıkıkçı, afsuncu vb.)
37. Hastalarınızı nerede tedavi edersiniz?
38. Sizce ocaklı olmak ne demektir?
39. Siz ocaklı mısınız?
40. El alma ne demektir? Siz el aldınız mı?
41. El alma işlemi nasıl yapılır?
42. Kim el verir kime el verir?
43. Siz kimden el aldınız?
44. Ocaklı olan, el almış olan bir kişi sadece bir tek hastalığı mı tedavi edebilir, yoksa birkaç hastalığı mı?
45. Siz hangi hastalıkları tedavi edebiliyorsunuz?
46. Tedavide neler kullanırsınız? Tedavinizde dua var mıdır hangi duaları ediyorsunuz?
47. Tedavide kullandığınız ilaçları kendiniz mi yaparsınız? Hangi ilaçları ve hangi malzemeleri nerelerden temin edersiniz?
48. Yaptığınız ilaç ve tedavi karşılığında ne alırsınız?
49. Halk size mi yoksa doktora mı daha çok tedavi olmayı tercih eder? Niçin?
50. Çevrenizde daha çok hangi hastalıklar görülür?

51. Size daha çok hangi hastalıklar için müracaat edilir?
52. Baş ağrısı, bel ağrısı, kas ağrısı, kulak ağrısı, karın ağrısı ve ateşlenme durumlarında neler yaparsınız?
53. Arpacık, itdirseği, göze boz inmesi ve göz ağrısı, göz iltihabı ve diğer durumlarda neler yaparsınız?
54. Astım, bademcik iltihabı, öksürük durumlarında neler yaparsınız?
55. Bronşit, sinüzit, zatürre, nefes darlığı ve soğuk algınlığı durumlarında neler yaparsınız?
56. Arı, yılan, akrep, böcek ve diğer haşerelerin sokmaları durumlarında neler yaparsınız?
57. Yara, apse, dolama, zona ve her türlü çıban, sivilce durumlarında neler yaparsınız?
58. Her türlü yanık, güneş çarpması, cilt bakımı durumlarında neler yaparsınız?
59. Bademcik şişmesi, basur ve nasır gibi hastalıklar durumlarında neler yaparsınız?
60. Mantar, pamukçuk, uçuk, pişik, isilik, sedef, siğil durumlarında neler yaparsınız?
61. Alerji, egzama, temra, topuk diken, uyuz, sedef durumlarında neler yaparsınız?
62. Kellik, saç kıran, kıl dönmesi, durumlarında neler yaparsınız?
63. Bel soğukluğu, idrar yolu enfeksiyonları neler yaparsınız?
64. Bit ve gelincik hastalığı durumlarında neler yaparsınız?
65. Kusma, bulantı, gastrit, mide ülseri, mide ağrısı, hazımsızlık durumlarında neler yaparsınız?
66. İshal, kabızlık, bağırsak gazı gibi hastalıklar durumlarında neler yaparsınız?
67. İştahsızlık, ani zayıflama ve ani kilo alma durumlarında neler yaparsınız?
68. Bel ağrısı, bel fıtığı, boyun fıtığı, damar kayması, damar binmesi gibi sinir hastalıkları durumlarında neler yaparsınız?
69. Kalp hastalıkları durumlarında neler yaparsınız?
70. Tansiyon yüksekliği-düşüklüğü, şeker yüksekliği-düşüklüğü gibi durumlarda neler yaparsınız?
71. Böbrek taşı, kum düşürme, böbrek ağrısı gibi durumlarda neler yaparsınız?
72. Kolesterol, sarılık, siroz, dalak büyümesi ve guatr durumlarında neler yaparsınız?
73. Romatizma, sıtma durumlarında neler yaparsınız?
74. Kanser, özellikle akciğer ve karaciğer kanseri durumlarında neler yaparsınız?

75. Zehirlenme durumlarında neler yaparsınız?
76. Kireçlenme, kemik erimesi gibi durumlarda neler yaparsınız?
77. Burkulma, incinme, ezilme, kırık-çıkık, çatlak, felç, inme gibi durumlarda neler yaparsınız?
78. Psikolojik olarak nazar değmesi, sinir hastalığı, cin çarpması durumlarında neler yaparsınız?
79. Kansızlık, kireçlenme, kabakulak durumlarında neler yaparsınız?
80. Diğer hastalıklar durumlarında neler yaparsınız?
81. Göbek düşmesi, sıtma hastalığı durumlarında neler yaparsınız?
82. Kesilme, delinme gibi ağır yaralanmalar durumlarında neler yaparsınız?
83. Kuduz, prostat gibi durumlarda neler yaparsınız?
84. Altını ıslatma, katarak, karaciğer yağlanması, şişkinlik, kol ve bacak şişkinliği gibi durumlarda neler yaparsınız?
85. Uykusuzluk, ürküntü, termiye, şap hastalığı, vücut kokusu durumlarında neler yaparsınız?
86. Anne çocuk sağlığıyla ilgili uygulamaları nelerdir?
87. Kısırlığı giderme yönelik uygulamaları nelerdir?
88. Al basması, al karası, kırk basması ile ilgili yapılan uygulamaları nelerdir?
89. Aydaş çocuk olan çocuk için neler yaparsınız?
90. Yürüyemeyen çocuk, konuşamayan çocuk için neler yaparsınız?
91. Sünnet için yapılan özel uygulamalar var mı?
92. Doğum kontrol, istenmeyen gebelik için neler yaparsınız?
93. Yörede ocaklılara gidiliyor mu?
94. Köstek açma nasıl tedavi edilir?
95. Anne sütüyle nasıl tedavi edilir?

Halk Baytarlığı

1. Hayvan sağlığı ile ilgili gelenekler nelerdir?
2. Halk arasında hayvan hastalıklarını tedavi eden kişilere hangi adlar verilmektedir?
3. Hayvan hastalıklarını nasıl teşhis etmektedirler? Hangi belirtiler, hangi hastalığın işareti kabul edilmektedir? Teşhis sırasında kullandıkları aletler nelerdir?

4. Hastalıkları nasıl tedavi etmektedirler? Kullandıkları metotlar, araç ve gereçler nelerdir?
5. Dini yollardan hayvan hastalıkları nasıl tedavi edilmektedir?
6. Hayvanlardaki kırık ve çıkıklar nasıl tedavi edilmektedir?
7. Hayvanlardaki yaralar nasıl tedavi edilmektedir?
8. Hayvan doğumları nasıl yaptırılmaktadır?
9. Hangi hastalıklarda hayvanın tedavisinden ümit kesilerek öldürülmektedir? Ölü hayvanların etleri ve cesetleri ne yapılmaktadır?
10. Hayvan hastalıklarının sebepleri hakkındaki inanışlar nelerdir?
11. Hasta hayvanların beslenmesi nasıl yapılmaktadır?
12. Halk ne zaman veterinere gitmek ihtiyacını duymaktadır? Veterineri tedavisi sırasında kendi tedavi usullerini uygulamaya devam etmekte midir?
13. Hayvan hastalıklarını tedavi edenler; nallama, kırkma işlerini de yapıyorlar mı?
14. Hastalanan hayvanlara ilk müdahale olarak neler yapıyorlar?
15. Hayvanların beslenmeleri, bakımları, konusunda hangi gelenekler uygulanmaktadır?
16. Kışın hayvanların beslenme ve bakımları nasıl yapılmaktadır?
17. Hayvanlara hangi işaretler konulmaktadır?
18. Hayvanların iğdiş edilmesi nallanması, kırılması, yıkanması gibi işlemler hangi amaçlarla nasıl yapılmaktadır?
19. Yörede hangi hayvan türleri yetiştirilmektedir? Bu hayvan türlerine yörede ne gibi özel adlar verilmektedir?
20. Yöredeki yabani hayvanlara, kuşlara, böceklere ne gibi adlar verilmektedir?
21. Hayvanda yaralanma, alışlagelmiş davranışlar durumlarında neler yapılır?
22. Hayvanlara neden çan, zil takılır?
23. At hastalığı, bit-pire-kene hastalıkları durumlarında neler yaparsınız?
24. Ekşileme, hamurlama, idrar tutulması, ishal durumlarında neler yaparsınız?
25. Memelerin yara olması, göğüs şişmesi ve gebelik durumlarında neler yaparsınız?
26. Sarılık, siğil, tabak durumlarında neler yaparsınız?
27. Uyuz, kelebek ve şap hastalığı durumlarında neler yaparsınız?
28. Hayvanın zehirlenme durumlarında neler yaparsınız?
29. Nazar, öksürük, şeker düşmesi durumlarında neler yaparsınız?
30. Gebe olmama ve kısır olma durumlarında neler yaparsınız?

31. Kuduz hastalığı durumlarında neler yaparsınız?
32. Salgın hastalığı durumlarında neler yaparsınız?
33. Selüloit, sızı, sineğin kurt atması, morarma, kurt düşürme, parazit gibi hastalıklar durumlarında neler yaparsınız?

KAYNAKÇA

A. SÖZLÜ KAYNAKLAR (KAYNAK KİŞİLER LİSTESİ)

NO	ADI SOYADI	DOĞU M YILI	ÖĞRENİM DURUMU	MESLEĞİ	DOĞUM YERİ
K1	Saffet Kan	1939	Okuma Yazma Var	Ev Hanımı	Özdemirci
K2	Fatma Türk	1946	Okuma Yazma Yok	Ev Hanımı	Özdemirci
K3	Kemal Abacı	1944	Okuma Yazma Var	Emekli	Özdemirci
K4	Nazlı Güler	1954	İlkokul	Ev Hanımı	Özdemirci
K5	Muzaffer Tekin	1946	İlkokul	Çiftçi	Özdemirci
K6	Atilla Özel	1969	Lise	Çiftçi-Çoban	Özdemirci
K7	Hatice Cura	1953	Okuma Yazma Yok	Ev Hanımı	Özdemirci
K8	Ayna Oruç	1956	İlkokul	Çiftçi	Özdemirci
K9	Meryem Güler	1960	İlkokul	Emekli	Özdemirci
K10	Murat Ceylan	1970	İlkokul	İşletmeci	Çivril Merkez
K11	Fatma Yılmaz	1949	Ebe Okulu	Emekli Ebe	Çivril Merkez
K12	Süleyman Kazak	1980	Ön Lisans	Tekniker	Çivril Merkez
K13	Kemal Özen	1967	Üniversite	Veteriner	Çivril Merkez
K14	Ümit Çelik	1968	Üniversite	Veteriner	Çivril Merkez
K15	Ümmü Kuluş	1950	İlkokul	Ev Hanımı	Gürpınar
K16	Fevzi Kubur	1949	Üniversite	Emekli	Gürpınar
K17	Mustafa Çiçek	1958	İlkokul	Çiftçi	Karalar
K18	İsmail Hakkı Ünsal	1940	İlkokul	Emekli	Karayahşiler
K19	Abdurrahman Kabak	1979	İlkokul	Çiftçi	Karayahşiler
K20	Emek Yayla	1948	Ortaokul	Hayvancılık	Somak

K21	Münir Sayhan	1962	Üniversite	Öğretmen	Çivril Merkez
K22	Kumru Oruç	1941	İlkokul	Ev Hanımı	Somak
K23	Servet Kuzu	1940	Ortaokul	Çiftçi	Kıralan
K24	Orhan Aktaş	1962	Üniversite	İşletmeci	Kıralan
K25	Süleyman Güpgüp	1938	Okuma Yazma Var	Çiftçi	Kıralan
K26	Fatma Elbir	1951	Okuma Yazma Var	Ev Hanımı	Gümüşsuyu
K27	Emine Elbir	1952	İlkokul	Ev Hanımı	Gümüşsuyu
K28	Rahime Eren	1937	Okuma Yazma Yok	Ev Hanımı	Gümüşsuyu
K29	Ramazan Çiçek	1943	İlkokul	Emekli Bekçi	Gümüşsuyu
K30	Ayşe Akçay	1944	Okuma Yazma Var	Ev Hanımı	Gümüşsuyu
K31	Arife Çiçek	1952	İlkokul	Ev Hanımı	Gümüşsuyu
K32	Ayşe Gümüş	1950	İlkokul	Ev Hanımı	Gümüşsuyu
K33	Müslüme Uğur	1936	Okuma Yazma Yok	Ev Hanımı	Düzbel
K34	Nevzat Barut	1961	Lise	Muhtar	Düzbel
K35	Zekeriya Bayram	1960	Ortaokul	Muhtar Azası	Süngüllü
K36	Ali Yılmaz	1940	İlkokul	Emekli	Süngüllü
K37	Meliha Ulu	1946	Okuma Yazma Yok	Ev Hanımı	İshaklı
K38	Gülsüm Ödemiş	1973	İlkokul	Ev Hanımı	İshaklı
K39	Cemile Akçay	1941	Okuma Yazma Yok	Ev Hanımı	Gümüşsuyu
K40	Fatma Sakin	1958	İlkokul	Ev Hanımı	Tekke
K41	Nazire Yahşi	1948	İlkokul	Ev Hanımı	Gökgöl
K42	Fatma Aydemir	1954	İlkokul	Ev Hanımı	Çetinler
K43	Eşe Çelik	1957	İlkokul	Ev Hanımı	Kaşıkcı
K44	Muhammet Çelik	1953	İlkokul	Çoban	Kaşıkcı

K45	Döne Çelik	1961	Okuma Yazma Yok	Ev Hanımı	Akdağ
K46	Mehmet Çiğdem	1954	İlkokul	Emekli	Osmanköy
K47	Mustafa Sarı	1972	Lise	Muhtar	Osmanköy
K48	Ali Eren	1971	İlkokul	Muhtar	Aşağı Çapak
K49	Veysel Naleci	1981	İlkokul	Hayvancılık	Aşağı Çapak
K50	Hasan Tekyollar	1946	İlkokul	Hayvancılık	Belence
K51	Kadir Demir	1971	İlkokul	Hayvancılık	Belence
K52	Yaşar Avcı	1963	İlkokul	Hayvancılık	Belence
K53	Cengiz Eren	1971	İlkokul	Hayvancılık	Belence
K54	Mehmet Güllü	1939	Okuma Yazma Var	Hayvancılık	Belence
K55	Bayram Cümbüş	1928	Okuma Yazma Var	Hayvancılık	Belence
K56	Sultan Perçe	1986	Lise	Ev Hanımı	Yuvaköy
K57	Hayrettin Emren	1964	İlkokul	Çiftçi	Işıklı
K58	Ahmet Emren	1976	İlkokul	Çiftçi	Işıklı
K59	Ümmühan Selçuker	1958	Okuma Yazma Yok	Çiftçi	Işıklı
K60	Sultan Selçuker	1967	İlkokul	Çiftçi	Işıklı
K61	Kezban Bardakçıoğlu	1952	Okuma Yazma Yok	Ev Hanımı	Tokçalı
K62	Turgay Yazıcı	1957	Yüksek Okul	Emekli	İğdir
K63	Hasan Şen	1935	İlkokul	Emekli	İğdir
K64	İrfan Gökçe	1938	İlkokul	Emekli	İğdir
K65	Sadettin Özel	1959	İlkokul	Muhtar	İğdir
K66	Raziye Köseoğlu	1935	İlkokul	Ev Hanımı	İğdir
K67	Yeter Karahan	1951	Okuma Yazma Var	Ev Hanımı	İnceköy

K68	Ergut Aslan	1939	İlkokul	Hayvancılık	Sundurlu
K69	Aykut Tosun	1940	İlkokul	Hayvancılık	Sundurlu
K70	Halil Karataş	1974	İlkokul	Hayvancılık	Sundurlu
K71	Ruhi Demirkan	1950	İlkokul	Hayvancılık	Sundurlu
K72	Adem Okçu	1961	İlkokul	Hayvancılık	Sundurlu
K73	Muzaffer Emral	1951	İlkokul	Hayvancılık	Sundurlu
K74	Ali Özdemir	1936	Okuma Yazma Var	Hayvancılık	Beyköy
K75	Selahattin Çelik	1965	İlkokul	Hayvancılık	Beyköy
K76	Memiş Sarıkaya	1976	İlkokul	Çiftçi	Karamanlı
K77	Hüseyin Yılmaz	1944	İlkokul	Emekli	Balçıkhisar
K78	Mehmet Bulduk	1952	İlkokul	Emekli	Kocayaka
K79	Huriye Cura	1968	İlkokul	Ev Hanımı	İmralı
K80	Emine Karaman	1941	İlkokul	Çiftçi	Menteş
K81	Sadiye Aybek	1961	İlkokul	Ev Hanımı	Sarıbeyli
K82	Necati Aybek	1961	Yüksek Okul	Emekli	Kıralan
K83	Havva Kemik	1953	İlkokul	Ev Hanımı	Özdemirci
K84	Ayşe Tekin	1971	İlkokul	Çiftçi	Reşadiye
K85	Yükün Alacaoğlu	1970	Lise	Ev Hanımı	Özdemirci
K86	Dudu Karaca	1946	Okuma Yazma Var	Ev Hanımı	Özdemirci
K87	Bayram Bayram	1936	İlkokul	Emekli	Özdemirci
K88	Zeynep Türk	1932	Okuma Yazma Yok	Ev Hanımı	Kıralan
K89	Dudu Orhanlar	1954	İlkokul	Ev Hanımı	Kavakköy
K90	Fatma Çelik	1941	Okuma Yazma Yok	Ev Hanımı	Yassıhöyük
K91	Adnan Çelik	1954	İlkokul	Çiftçi	Sarılar

K92	Ümmü Akgün	1953	İlkokul	Ev Hanımı	Kavakköy
K93	Ramazan Ekizaslan	1961	Lise	Çiftçi	Çıtak
K94	Hanife Aktepe	1941	Okuma Yazma Yok	Ev Hanımı	Özdemirci
K95	Süleyman Çorbacıoğlu	1971	İlkokul	Çiftçi	Işıklı
K96	Rıfat Cura	1962	Lise	Muhtar	İmralı

B. YAZILI KAYNAKLAR

ABAY, E. (2011). *Tarih Öncesi Dönemlerde Işıklı, Eumeneia, Şeyhlü ve Işıklı*, Editör Bilal Söğüt, s. 11-15, Ege Yayınları, Denizli.

ABAY, E. (2012). “Beycesultan”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, s.39-64, İzmir.

ACIPAYAMLI, O. (1969). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”, *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C: XXIV, Sayı:1-2.

ACIPAYAMLI, O. (1989). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988)*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

ALTAN A., DAMLAR İ., ARAS M.H. ALPASLAN C. (2015). “Sarı Kantaronun (*Hypericum Perforatum*) Yara İyileşmesi Üzerine Etkisi”, *Arşiv Tarama Kaynak Dergisi*, Cilt:24, Sayı:4, s. 578-591.

ARAT, R.R. (1959). *Kutadgu Bilig Tercümesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ARAZ, R. (1991). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.

ARTUN, E. (2004). “Adana'da İnanç Merkezleri ve Bunlara Bağlı Kültür Değerleri”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*, 23-27 Eylül 2002, s.121-136, Mersin.

ARTUN, E. (2017). *Türk Halkbilimi*, Karahan Kitabevi, Adana.

ATALAY, B. (1998). *Divân-u Lügât-it-Türk Tercümesi C-I*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

ATALAY, B. (1998). *Divân-u Lügât-it-Türk Tercümesi C-II*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

ATALAY, B. (1998). *Divân-u Lügât-it-Türk Tercümesi C-III*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

- BALCI, F.K.V. (2017). “Brezilya Gezisi Sonrası Dermatobia Hominis’in Neden Olduğu Subkutanöz Miyaz Olgusu”, *Türk Dermatoloji Dergisi*, Cilt:11, Sayı:4, s. 192-195.
- BARBAROĞLU, N. E., AKCİ E., ÇULÇU M., YALÇIN F. (2020). *Süne ve Mücadelesi*, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara.
- BAYAT. A.H. (1997). “Anadolu Halk Hekimliğinde Deri Hastalarına Bir Örnek Olarak Siğil ve Tedavisi”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek, Görenek İnanışlar Sektör Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.207-216, Ankara.
- BAYAT. A.H. (2002). “İslam Öncesi Orta Asya Türk Dünyasında Tababet”, *Türkler*, Cilt:3, İlkçağ Yeni Türkiye Yayınları, s.808-829, Ankara.
- BAYAT, A.H. (2010). *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, Pınarbaş Matbaacılık, İstanbul.
- BAYAT, A.H. (2016). *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, Üçer Matbaacılık, İstanbul.
- BİRİŞİK, N. (2015). *Teoriden Pratiğe Kültürel Mücadele*, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.
- BROWN, J.A.C. (1985). *Tıp ve Sağlık Ansiklopesi*, (Çev. Aykut Kazancıgil), Remzi Kitabevi, Ankara.
- BORATAV, P.N. (1984). *Türk Halkbilimi II / 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- BÜTÜN YÖNLERİYLE İLÇEMİZ ÇİVRİL. (1985) ÇİVRİL KAYMAKAMLIĞI, Denizli.
- ÇATIK, S. (2013). *Nazilli Halk İnançları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- ÇELEPİ, M.S. (2017). *Türk Kültür Evreninde Toy Denizli Örneği*, Kömen Yayınları, Konya.
- ÇEVİK, B. (2008). *Konya’da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- ÇORBACIOĞLU, N. (2007). *Çivril İlçesi’nde Eğitim Coğrafya ilişkisi*, (Basılmamış Bitirme Tezi), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- DERLEME SÖZLÜĞÜ I A-B. (2009). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- DİLÇİN, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DİNÇER, F. (1976). “Türk Folklorunda Veteriner Hekimlik (Beş Doğu İlimizde Yeni Örnekleriyle)”. *I. Ulusal Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, DSİ Basım ve Foto Film İşletme Müdürlüğü, Ankara.

- DİNÇER F. (1982). “Türk Folklorunda Veteriner Hekimliğin Yazılı Kaynakları”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 40, G. Ü. Basın-Yayın Yüksekokul. Basımevi, Ankara.
- DUNDES, A. (1998). “Halk Kimdir?”, (Çev. Metin Ekici), *Milli Folklor Dergisi*, Cilt:5 Sayı: 37, s. 139-153
- DURDU, A. (1998). *Bolu İlinde Bulunan Türbeler Üzerine Bir Değerlendirme*, Türk Halk Kültüründen Derlemeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DURMUŞ, İ. (2012). “Türk Kültür Çevresinde Dağlama Geleneği”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl:24, Sayı:95, s.114-127.
- DURUSOY, R. (2003). “Çiçek: Bir Eradikasyon Öyküsü (Mü?)”, *Toplum ve Hekim Dergisi*, Cilt:18, Sayı:5, s. 367-372.
- DUVARCI, A. (1990). “Halk Hekimliğinde Ocaklar”, *Milli Folklor Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1, s.393-400.
- DÜNDAR M., EMEKLİ R., ŞENER E. (2019). “Anadolu’daki Tıbbın Doğuşu, Dünyadaki İlk Tıp Okulu Olarak Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Darüşşifası”, *Bilimname Dergisi*, Sayı:39, s.79-103.
- ERDEMİR, A.D. (1985). “Halk Hekimliğinin Tanımı, Tarihi Gelişimi ve Özellikleri”. *Tıp Dünyası*, (58 No: 675, Kasım/Aralık), 191– 205.
- ERDEMİR, A.D. (1997). *Tıbbı Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi*, Güneş&Nobel Yayınları, Bursa.
- ERDOĞAN, Z. (1997). “Ankara’nın Kazan ve Kalecik İlçelerinde ve Bunlara Bağlı Köylerde Halk Hekimliği”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek, Görenek İnanışlar Seksiyon Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.207-216, Ankara.
- ERK, N. (1957). “Veteriner Tababeti Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt: IV, Sayı:3-4, s. 139- 144.
- ERGİN, M. (1988). *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ERGÜN, C. (1987). *Türkiye Şifalı Sular Rehberi*, Elif Matbaacılık, Ankara.
- GÖKALP, Z. (1999). *Türkçülüğün Esasları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- GÖNÜLLÜ, A.R. (2001). “Alanya Folklorunda Veteriner Hekimliği”, *VIII. Tarih ve Kültür Semineri*, Alanya.
- GÜL, A. (2009). “XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 41, s. 239-270.
- GÜZEL A., TORUN A. (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İNAN, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- İSLAMOĞLU, M. *Teorikten Pratiğe Biyolojik Mücadele, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Yayınları, Ankara.*
- KALAFAT, Y. (2004). *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.*
- KALAFAT, Y. (2010). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Berikan Yayınevi, Ankara.*
- KANDEMİR Ç., TAŞKIN T., KOŞUM N., ÜN C. (2019). “Keçi ve Koyun Yetiştiriciliğinde Pirenin Önemi ve Mücadele Şekilleri”, *Hayvansal Üretim Dergisi*, Cilt: 61, Sayı:2, s: 75-88.
- KAPLAN, M. (2011). “Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi”, *Millî Folklor Dergisi*, Cilt:12, Sayı: 91, s: 150-156.
- KAYA, M. (2001). “Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri”, *Folklor/Edebiyat Kültür Dergisi*, Cilt:7, Sayı:25, s.199-218.
- KOLOT, B. (2018). “Halk Hekimliğinde Göbek Düşmesi Hastalığı ve Tedavi Yöntemleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Yıl:23, Sayı: 44, s. 135-151.
- KILIÇ, Y., BAŞOL, S., ESER, E. (2020). *Mira-Kuwalia'dan Miryokefalon Zaferi'ne Çivril ve Yöresi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- KÖKSAL M.S, TORUN S., HIÇYILMAZ K. (2015). *Bitki Koruma*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınlar, Ankara.
- KUMARTAŞLIOĞULU, S. (2012). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir.
- KURGUN, L. (1997). *Denizli İli Yerleşim Yerleri Adları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- KUTLU, M.M. (1987). *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- KÜTÜK, H. *Teorikten Pratiğe Biyolojik Mücadele, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Yayınları, Ankara.*
- MERCANLIGİL, S.M. (2012). *Şişmanlık*, T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Obezite Diyabet ve Metabolik Hastalıklar Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- MOLLAİBRAHİMOĞLU, Ç. (2008). *Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- OCAK, A.Y. (2000). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖGER, A. (2010), “Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, *TurkishStudies*, Cilt:5 Sayı:1, s.1231-1246.

- ÖNGEL, G. (1997). *Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- ÖRNEK, S.V. (1995). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, Gerçek* Yayınevi, İstanbul.
- ÖRNEK, S.V. (1973). *Budunbilimler Terimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZÇELİK, S. (2001). “Temettuat Defterlerine Göre 1844 yılında Çivril’de İktisadi ve Sosyal Hayat”, *Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu*, Çivril.
- ÖZER, N. (1989). “Türk Halk Hekimliğinde Kaplıcalarımız”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988)*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.203-209, Ankara.
- PARILDAR, H. (2020). “Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları”, *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, Sayı: 30, s.19-26.
- KAISERMANN J., PAWLOWSKI M., MENDEL Y. (2019). *Tıp Tarihi*, (Çev. C.S.B. Equipment), Cambridge Stanford Books.
- POLAT, H.H. (1995). *Sivas Ulaş'ta Halk Hekimliği Uygulamaları*, Ürün Yayınları, Ankara.
- ROUX, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*, (Çev. Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- SAĞLIK ANSİKLOPEDİSİ. (1984). C.1, C.2, İhlas Matbaacılık, Gazetecilik ve Sağlık Hizmetleri A.Ş. İstanbul.
- SAKINCI, Ü. (1981). *Sağlık El Kitabı*, Eser Yayınevi, Ankara.
- SARPKAYA, S. (2015). “Dede Korkut Kitabı’nda Olağanüstü Tipler”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl:27, Sayı:107, s. 97-107.
- SAYHAN, M. (2018). *Millî Mücadele Çivril (1919-1922)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- SEVER, M. (2016). *Mersin ve Yakın Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği*, Barış Kitap. Ankara.
- SİNMEZ, Ç. Ç. (2011). *Bozlak Kültüründe Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Konya.
- SÖNMEZ M., SEVAL M. (2019). “Fitoterapik Yara Bakımında Sarı Kantaron Yağının Etkisi”, *Academic Studies on Natural and Health Sciences*, Gece Kitaplığı, Ankara.
- SÜĞÜN, T. (2001). “Çivril’de İktisadi Kalkınma”, *Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu*, Çivril.

- ŞAR, S. (1989). “Halk Hekimliğinin Dünü Bugünü”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri* (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- ŞAR, S. (2005). “Anadolu’da Rastlanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, Cilt:13, Sayı:2, s.1163-1178.
- ŞİMŞEK, K. (2019). “Osmanlı Devri Denizli’de Salgın Hastalıklar”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 38, s.163-176.
- TANYU, H. (1983). “Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve El ile İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Araştırma”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri*, Kültür Turizm Yayınları, Ankra.
- TATAR, S. (2016). *Çivril Ovası ve Yakın Çevresinde Arazi Kullanımı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- TÜRKAY C., AYDOĞAN T., ÖZDEN A. (2005). “Konstipasyon Tanım ve Epidemiyolojisi”, *Güncel Gastroenteroloji*, Cilt:9, Sayı:1, s. 48-52.
- TÜRKDOĞAN, O. (1991). *Kültür ve Sağlık Hastalık Sistemi*, Milli Eğitim Basımevi, MEB Yayınları, İstanbul.
- TÜRKTAŞ, M. M. (2016). *Denizli Yöresinde Nazar ve Nazarlıkla İlgili İnanış ve Uygulamalar*, Prof. Dr. İsmail Çetişli Hatıra Kitabı, Akçağ Yayınları Armağan Kitap, Ankara.
- TÜRKTAŞ, M. M. (2017). *Denizli Efsaneleri*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- UYAR, A. (2013). *Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- ÜNAL, E. (2014). *Eumeneia Tarihi ve Sikkeleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÜNVER, A.S. (1943). *Tıp Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- VAİZ, M. (2001). “K.K.T.C. ‘de Halk Hekimliği ve Buna Bağlı Olarak İnançlar”, *Kıbrıs Türk Kültürü Çalışmaları III*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa
- YARDIMCI, M. (1989). “Malatya’da Halk İnanmaları, Mistik Kaynaklı Halk Sağaltmacılığı ve Bazı Halk İlaçları, Tebliğler”, *İnönü Üniversitesi III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu*, İstanbul.
- YAŞAR, B. (2018). *Ziraat Mühendisliğinde Bitki Koruma*, Isparta.
- YAŞAR, B. (2018). *Ziraat Mühendisliğinde Bitki Koruma*, Isparta.
- YILDIZ, F. (2011). *Bitki Koruma*, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Bornova.

YILDIZ, F. (2014). *19. Yüzyıl'da Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Vebe, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

YILMAZ, M. (2010). *Orta Çağ'da Denizli (Selçuklu ve İnançoğulları Dönemi)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

YOKET, Ü. (2003). "Eski Çağda Tıp", *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı:2, s.76-78.

YÜKSEL, E. (2012). *Aşağı Fırat Havzasında Veteriner Hekimliği Folkloru Üzerine Araştırmalar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr>

<http://civril.ziraatodasi.org.tr/iklim-cografi-ve-rakim-bilgileri> (Erişim Tarihi: 21.10.2020)

<https://denizli.ktb.gov.tr/TR-211847/goller-ve-nehirler.html> (Erişim Tarihi: 21.10.2020)

<http://www.civril.bel.tr/3/606/621/civril/onemli-yerler/isikli-golu/> (Erişim Tarihi: 21.10.2020).

<http://civril.ziraatodasi.org.tr/akarsu-ve-golleri> (Erişim Tarihi: 21.10.2020).

<http://www.civril.bel.tr/3/240/civril/tarihcesi/> (Erişim Tarihi: 22.10.2020).

<http://www.civril.bel.tr/3/240/civril/tarihcesi/> (Erişim Tarihi: 22.10.2020).

<http://www.civril.bel.tr/3/241/civril/ekonomik-yapi/> (Erişim Tarihi: 24.10.2020)

<https://www.webcitation.org/6Bu1o9OxL> (Erişim Tarihi: 24.10.2020)

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> (Erişim Tarihi: 24.10.2020)

<https://denizli.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=18> (Erişim Tarihi: 24.10.2020)

(<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/dedekoy-camisi>) (Erişim Tarihi: 19.12.2020)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/gezilecekyer/serbansah-savransah-camii> (Erişim Tarihi: 5.11.2020)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/gezilecekyer/eumania-antik-kenti> (Erişim Tarihi: 5.11.2020)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/gezilecekyer/isikli-asagi-cami-turbesi> (Erişim Tarihi: 5.11.2020)

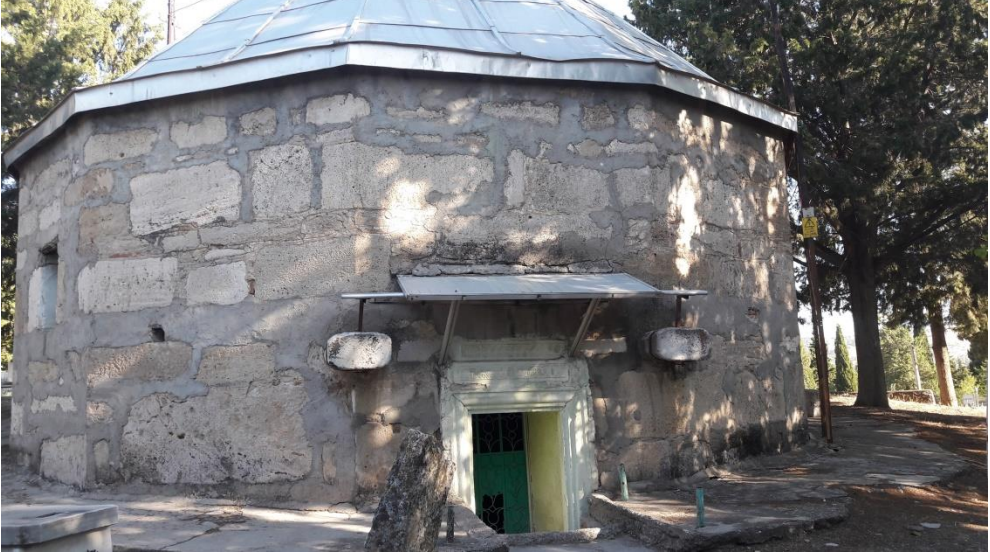
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/dombey-hamami> (Erişim Tarihi: 5.11.2020)

- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/bayat-camisi> (Erişim Tarihi: 5.11.2020)
- <https://www.medicalpark.com.tr/egzama-nedir-egzama-nasil-gecer/hg-1866> (Erişim Tarihi: 03.01.2021)
- <https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/12376/mantar-hastaligi> (Erişim Tarihi: 03.01.2021)
- <https://www.sozcu.com.tr/2018/saglik/temre-temriye-nedir-temre-hastaliginin-nedenleri-belirtileri-ve-tedavisi> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)
- <https://www.medicalpark.com.tr/topuk-dikeni/hg-2024> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)
- http://turkdermatoloji.org.tr/media/hasta_bilgilendirme/Agiz_Yaralari.pdf (Erişim Tarihi: 04.01.2021)
- <https://www.caglarbatman.com/agiz-yaralari> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)
- <https://www.florence.com.tr/dis-agrisi> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)
- <https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/12015/kulak-agrisi> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)
- <https://www.uzmandoktor.net/yel-girmesi> (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- <https://www.medicalpark.com.tr/goz-agrisi/hg-2146> (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- <https://www.anadolusaglik.org/blog/goz-segirmesi-neden-olur> (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- <https://www.medikalakademi.com.tr/bagirsak-parazitleri-kurdu-tenya-nasil-dokulur-nedenleri-belirtileri-ve-tedavisi/> (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- <http://www.drbanuciftci.com/sayfa/gebelikte-gaz-sancisi-ve-siskinlik> (Erişim Tarihi: 06.01.2021)
- <https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/12019/ishal-nasil-gecer-nedenleri-ve-tedavisi> (Erişim Tarihi: 06.01.2021)
- <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/idrar-yolu-enfeksiyonu/> (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/safra-kesesi-iltihabi-kolesistit/> (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- <https://www.medicalpark.com.tr/dalak-buyumesi/hg-2224> (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- <http://www.tkbbv.org.tr/menu/80/guatr-nedir-doc-dr-ahmet-ural> (Erişim Tarihi: 06.01.2021)
- <http://www.mehmetkanadasi.com/habergoster.asp?erk=30> (Erişim Tarihi: 06.01.2021)
- <https://www.medikalakademi.com.tr/yuksek-kolesterol-nedir-belirtileri-tedavisi-iyi-gelen-besinler/> (Erişim Tarihi: 07.01.2021)
- <https://www.anadolusaglik.org/blog/mide-agrisina-ne-iyi-gelir> (Erişim Tarihi: 09.01.2021)

- <https://www.medicalpark.com.tr/mide-eksimesine-ne-iyi-gelir/hg-2273> (Erişim Tarihi: 09.01.2021)
- <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/mide-yanmasi/#nedenleri> (Erişim Tarihi: 09.01.2021)
- <https://hospital.kyrenia.edu.tr/hazimsizlik-dispepsi/> (Erişim Tarihi: 09.01.2021)
- <https://ankara.baskenthastaneleri.com/tr/saglik-rehberi/romatizma> (Erişim Tarihi: 11.01.2021)
- <http://www.tkbbv.org.tr/menu/147/bademcik-iltihabi-akut-tonsillit-nedir-dr-mustafa-celik> (Erişim Tarihi: 11.01.2021)
- <https://www.seyahatsagligi.gov.tr/site/HastalikDetay/Kabakulak> (Erişim Tarihi: 12.01.2021)
- <https://www.medikalakademi.com.tr/oksuruk-tedavisi-turleri/> (Erişim Tarihi: 13.01.2021)
- <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/zature-pnomoni/#genel-tanitim> (Erişim Tarihi: 13.01.2021)
- <https://www.medikalakademi.com.tr/sinuzit-nedir-sinuzitin-nedenleri-belirtileri-ve-guncel-tedavi-yontemleri/> (Erişim Tarihi: 13.01.2021)
- http://www.istanbul saglik.gov.tr/ahweb/belge/ilk_yardim/zehirlemeler.pdf (Erişim Tarihi: 13.01.2021)
- <https://sagligim.gov.tr/zehirlenmelerde-ilk-yardim/795-zehirlenme-nedir.html> (Erişim Tarihi: 13.01.2021)
- <https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/12092/ates-nedir-neden-olur> (Erişim Tarihi: 13.01.2021)
- <https://www.sabah.com.tr/saglik/2021/01/14/gobek-dusmesi-nedir-belirtileri-nelerdir-gobek-dusmesi-nasil-duzelir-tedavisi-nasil-yapilir> (Erişim Tarihi: 14.01.2021)
- <https://www.medicalpark.com.tr/uykusuzluk-insomnia/hg-2205> (Erişim Tarihi: 15.01.2021)
- <https://www.medicalpark.com.tr/prostat-kanseri-nedir-belirti-ve-tedavi-yontemleri-nelerdir/hg-1847> (Erişim Tarihi: 15.01.2021)
- <https://hospital.kyrenia.edu.tr/asiri-zayiflik-anoreksi/> (Erişim Tarihi: 15.01.2021)
- <https://www.medicana.com.tr/haber-detay/3801/domuz-gribi-nedir> (Erişim Tarihi: 18.01.2021)
- <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/avian-influenza-kuş-gribi.html> (Erişim Tarihi: 18.01.2021)
- <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> (Erişim Tarihi: 18.01.2021)
- <https://www.florence.com.tr/kisirlik-infertilite> (Erişim Tarihi: 15.01.2021)
- <https://www.medicalpark.com.tr/sunnet-nedir/hg-143> (Erişim Tarihi: 15.01.2021)

- http://www.veteriner.cc/hasta/akut_asidozis.asp (Erişim Tarihi: 15.03.2021)
- <https://dost.org.tr/dostgaleri/ruam-hastaligi/> (Erişim Tarihi: 15.03.2021)
- <https://tr.sputniknews.com/yasam/201912191040872117-atlarda-gorulen-ruam-hastaligi-nedir-insanlara-bulasir-mi-/> (Erişim Tarihi: 15.03.2021)
- <https://www.amasyadsyb.org/sut/saglik/25> (Erişim Tarihi: 15.03.2021)
- <http://midkkyb.org.tr/17/Hastaliklari> (Erişim Tarihi: 16.03.2021)
- https://www.tarimziraat.com/hayvan_hastaliklari/sigir_hastaliklari/rumen_asidozu_yem_tutmasi_hamurlama_hastaligi/ (Erişim Tarihi: 16.03.2021)
- <http://www.veterinerbilgi.com/keci-ciger-agrisi/> (Erişim Tarihi: 30.03.2021)
- http://www.tarimkutuphanesi.com/koyun_ve_kecilerde_ic_ve_dis_parazitler_00182.html (Erişim Tarihi: 18.03.2021)
- https://www.tarimorman.gov.tr/GKGM/Belgeler/Tuketici_Bilgi_Kosesi/Brosurler/kuduz_hastaligi_mucadele_brosuru.pdf (Erişim Tarihi: 18.03.2021)
- <https://www.isthayvanhastanesi.com/keci/mantar-enfeksiyonu-dermatofitozis/> (Erişim Tarihi: 20.03.2021)
- <https://aydin.tarimorman.gov.tr/Belgeler/İl%20Müdürlüğü%20Basılı%20Yayınlar/Hayvancılık/Mastitis.pdf> (Erişim Tarihi: 20.03.2021)
- <http://www.sekanslab.com/Beslenme-Saglik-Biyokimya/ineklerde-sisme-siskinlik/17> (Erişim Tarihi: 21.03.2021)
- <https://ankara.tarimorman.gov.tr/Belgeler/liftet/saphastaligi.pdf> (Erişim Tarihi: 21.03.2021)
- <https://www.amasyadsyb.org/sut/saglik/261> (Erişim Tarihi: 21.03.2021)
- https://takimo.net/Zar_BaklaZinni.aspx (Erişim Tarihi: 20.04.2021)
- http://www.tarimkutuphanesi.com/patates_bocegi_00216.html (Erişim Tarihi: 20.04.2021)
- <https://malatya.tarimorman.gov.tr/Duyuru/292/Kiraz-Sinegi-Ve-Mucadelesi> (Erişim Tarihi: 20.04.2021)
- <https://bitkikorumarehberi.wordpress.com/2013/12/26/bag-salkim-guvesi-lobesia-botrana/> (Erişim Tarihi: 20.04.2021)
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/adak> (Erişim Tarihi: 18.04.2021)
- http://www.tarimkutuphanesi.com/bugdayda_biyolojik_mucadele_00634.html (Erişim Tarihi: 20.04.2021)
- Bitki Sağlığı Araştırmaları Daire Başkanlığı (Erişim Tarihi: 20.04.2021)
- <https://www.amasyadsyb.org/sut/saglik/26> (Erişim Tarihi: 15.03.2021)
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eap_\(hastal%C4%B1k\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eap_(hastal%C4%B1k)) (Erişim Tarihi: 16.06.2021)

EKLER

Görsel 1: Çivril İlçe Mezarlığında Bulunan Habib-i Acem Türbesi 15.08.2020

Görsel 2: Çivril ilçesine 6 km. uzaklıkta, Mentеш ve Kocakaya Mahalleleri arasındaki yer alan Beyce Sultan Türbesi 5.10.2020

Görsel 3: Gümüşsuyu Mahallesinde ikamet eden yılancık ocağının tedavisi 22.09.2020

Görsel 4: Yılancık ocağında kullanılan Mekke'den getirilen taşlar 22.09.2020

Görsel 5: Özdemirci Mahallesiinde bulunan şifalı Acısu çeşmesi 20.10.2020

Görsel 6: Menteş Mahallesiinde ikamet eden kırık-çıkıkçı ocağı Emine Karaman (K80) 05.10.2020

Görsel 7: Astım ve Bronşit hastalığının tedavisinde yenilen Hünnap meyvesi
21.09.2020

Görsel 8: Egzama ve Temre hastalıklarının tedavisinde kullanılan Civanperçemi Otu
05.10.2020

Görsel 9: Temre hastalığının tedavisinde uygulanan Temre Otu 24.09.2020

Görsel 10: İğdir Mahallesiinde bulunan Siye Otu, Karın ağrısı tedavisinde uygulanır 24.09.2020

Görsel 11: Temre tedavisinde uygulanan karışım 18.10.2020

Görsel 12: Düzbel Mahallesi, kaynak kişi Nevzat Barut (K34) 22.09.2020

Görsel 13: Şap Hastalığı

([https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eap_\(hastal%C4%B1k\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eap_(hastal%C4%B1k))) Erşim Tarihi: 16.06.2021)

Görsel 14: Bitkilerde Yaprak Biti 16.06.2021